KISJÓKAI ERZSÉBET

TITOKZATOS JEL A FALON

Regény

ANONYMUS
ROMA 1957

TITOKZATOS JEL A FALON

ANONYMUS

Copyright by Author - 1957

KISJÓKAI ERZSÉBET

TITOKZATOS JEL A FALON

Regény

Az nem lehet, hogy annyi szív
Hiába onta vért...
Vörösmarty

ANONYMUS
ROMA 1957

Tip. «Ars-Graf» - Via Banchi Vecchi, 12 - Roma - 1957

PROLÓGUS

Valaki ügyetlenül, túlságosan hangosra állította be a rádiót és a hangszóró rekedten, olykor alig érthetően bömbölte az időjárásjelentést:

«A magas légnyomás áramlata, mely néhány napja a britt szigetektől délnyugatra húzódott, erejéből veszített ugyan, de partjaink felé vonul. A csapadékok következtében a párás levegő sűrű ködde alakulva... ».

— Az ördög vigye el ezt a ködöt, — mordult fel a bankár — most persze nem indul el az én repülőgépem!

— Meg az enyém! — mondta a professzor komoly arccal és idegesen tolta félre a tányérját. — Pincér, menjen, kérdezze meg, mi lesz a 18.40-es Constellationnel?

— Uraim, uraim, mire jó ez az izgalom, — szólt rájuk a francia divatkirály derűsen. — Mi lesz, ha itt kell maradnunk? Semmi. A magam részéről örülnék is, mert Amszterdam szép város, tele remek szórakozási lehetőséggel.

Figyelmes, szórakozott és haragos tekintetek fordultak feléje. De széles, kövérkés, vidám arca zavartalanul derűs maradt. A párizsi divatvilág közismert irányítója és uralkodója bizonyos volt hatalma felől, amit óriási vagyona által szerzett, s amely előtt fejek, gerincek és nézetek hajoltak meg. E pillanatban angolul beszélt,

hibásan és helytelen akcentussal, de emiatt sem szégyenkezett, mert önbizalma korlátlan volt.

— Sajnos, én hazámnak csak szerény szolgája vagyok, — szólt közbe a diplomata túlzottan alázatoskodva, s ezzel a hanggal magas pozicióját kívánta kihangsúlyozni — Önök is tudják, milyen súlyos politikai és gazdasági válságot kell elháritanunk, tehát érthető, ugyebár, hogy a konferenciára pontos időben kell megérkeznem.

— Ugyan, ne nagyképűsködjön, — a francia egyszerűen a szemébe nevetett — dobja le ezt az ünnepélyes álarcot és akkor normális embernek fog látszani!

A többiek döbbenten néztek össze.

A « hazájának szerény szolgája » ugyanis a világpolitika egyik legismertebb alakja volt. Szeme sem rebbent meg a sértő hangra, udvarias, figyelő tekintete nem változott meg, mikor keskeny, arany cigarettatárcájából szomszédját megkínálta:

— A mai időkben több megértést és türelmet kell gyakorolnunk, a nyugtalanság nőttön-nő. Bár tegnap óta a feszültség mintha engedne. Bármennyire elismerjük és méltányoljuk minden keleteurópai nép függetlenségi törekvéseit, mégsem tagadhatjuk, hogy megnyugtatóan hat reánk a hír, mely szerint a szovjet-magyar háború most, alig hat héttel a kitörése után, végét járja.

A pincér épen mellette állt meg a hors d'oeuvre-rel, rákot és salátát helyezett a tányérjára. Figyelmesen nézte őket a francia egy darabig, de aztán konokul folytatta saját elgondolásainak közlését:

— Egyesek már le sem tudnák tenni az álarcukat, ez egyszerűen odafagyott, nem is odafagyott, hanem odarozsdásodott arcukra, már nem is tudják, mit jelent embernek lenni.

Szerencsére olyan zavaros volt a hosszú angol mondat szerkezete, hogy senki nem értette meg, milyen sértő szándék indította a divatkirályt e megállapítás kimondására. Senki nem felelt. Nem is néztek reá s ez az udvariatlan nemtörődömség majdnem kihozta a sodrából. Ezért a mellette ülő hölgyhöz fordult:

— Megengedi, Madame? — kérdezte franciául és kiemelte a hosszúnyakú üveget a jegesvederből.

— Oui, oui, s'il vous plait, — felelt a nő kissé idegesen és szórakozottan, mert nem a franciára nézett, hanem a diplomata tekintetét kereste. — Szóval ön szerint a szovjet-magyar háború a végét járja?

Hangjában a híres embernek kijáró tisztelet mellett felháborodás vibrált.

— Miért? Nem egyezik a véleményünk? — A diplomata most is udvariasnak és barátságosnak látszott, csak a közvetlen környezetéből származók állapíthatták volna meg, mennyire sajnálja, hogy nem szentelhet több figyelmet kedvenc ételének, a rák-majonéznek.

— Nem, nem vagyok... nem lehetek egy véleményen magával, — a nő szája reszketett az izgalomtól — mert az orosz tankok és bombák gyilkoló mészárlása, kegyetlen emberirtása, a hallatlan túlerő sem riasztja vissza a magyarságot a harc folytatásától, mely talán öngyilkossági kísérletnek látszik, de mégis...

— Nyugalom, nyugalom, asszonyom, — a professzor jóindulatúan tette kezét a nő karjára, — mindnyájan elismerjük, hogy a magyar nép bátor, hősies, ellenállhatatlan. Kérem, ne izgassa fel magát.

Természetesen jobb lett volna, ha ezt nem teszi hozzá, mert az asszony sokkal idegesebb volt, semhogy csillapító, szavakat, el tudott volna viselni.

— Nem vagyok izgatott! — kiáltotta és elcsuklott a

hangja, szemét elöntötte a könny. — Csak kihoz a sodromból, ha látom, milyen vakok az emberek!

— Vakok? — szólalt meg a bankár, aki tétlenül várakozott, mert a pincér még nem hozta el a rendelt áfonyát az őzgerinchez; hangja olyan lágy és szelid volt, amilyet az ember beteg gyermekhez intéz:

— Ki a vak?

— Mindenki, aki nem veszi észre a falon a titokzatos írást.

Engedelmesen vette fel poharát, mikor a többiek ráköszöntöttek, de a keze úgy remegett, hogy néhány vörös csepp az abroszra hullt.

— Ne nézzen ilyen csodálkozva, kérem, — mondta aztán halkan és nyugodtabb hangon a professzornak — nem vagyok beteg és nem vagyok exaltált. Csak teljes elmémmel, vagy talán emberi ösztönömmel érzem, hogy mindannyiunknak erre a jelre kell gondolnunk. Megméretünk és talán könnyűnek találtatunk majd. Egy korszerűen képzett és felszerelt haderő természetesen eltiporhat fegyvertelen embereket, a földdel egyenlővé tehet olyan szép, nagy várost is, mint Budapest, ezreket és százezreket gyilkolhat le, deportálhat vagy ítélhet éhhalálra, amit akar...

— Én egyiket sem akarom, — kísérelt meg a professzor egy szellemeskedő megjegyzést.

— De mindazt, ami ezeket az embereket lelkesítette, — folytatta az asszony anélkül, hogy a közbeszólást észrevenné — a szabadság utáni vágyat, a hősi, áldozatos hitet, hazaszeretetet, a jövőbe vetett reménységet nem lehet kiirtani.

— Teljes csodálattal adózunk azoknak az embereknek ott, — szólalt meg a diplomata, mert épen elkészült a rákkal és arcán a legsímább és legudvariasabb mosoly feszült, — ne gondolja, hogy nem a legnagyobb csodálat

hangján nyilatkozunk mindig a magyar szabadságharcosok hősiességéről, különösen, mikor örömmel halljuk, hogy az ifjúság milyen nagy számban vett részt a harcokban.

— Csodálat! — kiáltott fel az asszony és most a lámpa fénye épen szürke kosztümkabátjának gallérját világította meg. Keskeny gyász-szalag sötétlett a gomblyukában. — Ugy gondolja, hogy « azok az emberek ott » ezt várják magától? Ha golyó éri őket és a földre zuhannak, azt hiszi, erre gondolnak utolsó pillanatukban: a szabad világ teljes csodálatát vívtuk ki?

— Mi tehát az, amit tőlünk elvárnak?

A mindig kellemes hang most keményebben és hűvösen csengett. Bár lehet, hogy a repülőtér éttermének zaja és füstje tette kissé rekedté a diplomata hangját.

— Mit? Nem, már nem várnak katonai segítséget nyugatról, ezt a reményt már feladták. Azt hiszem, már semmit sem várnak innét. A magyar nemzet talán elvérzik teljesen az orosz fejsze csapása alatt. De mit teszünk mi, itt, nyugaton? Könnyes szemmel, nagy részvéttel figyeljük az eseményeket; igen, teljes csodálattal adózunk a túlerővel szemben álló maroknyi csapatnak és ha mind elpusztultak, ezt mondjuk: igazán kár ezért a derék, hősi népért! Igen, segítjük a menekülteket, befogadjuk őket, hajlékot és ennivalót adunk nekik, ruhát és pénzt, néhány kedves szót. Ennek a néhány ezer embernek. De magunkra nem gondolunk!

— Magunkra? — A bankár hökkenten hajolt előre.

— Igen, saját magunkra. Vagy azt hiszik, az orosz, ha Magyarországot egy nagy temetővé tette, megelégszik ezzel az eredménnyel? Hogy visszavonul jóllakottan, mint tigris a zsákmány elfogyasztása után? Nem ezt fogja tenni, hanem kedvet kap további lépésre! Kiküldi ügynökeit a nyugati államokba százával és ezrével, ter-

veket készít, hogy tovább nyomulhasson, hogy végre elérhesse, amire mindig törekedett: a világ hatalmát. Sikerül-e ez neki? Vajjon világosan látjuk - e a veszélyt? Felkészültünk-e a veszély elhárítására? « Megmérettél és könnyűnek találtattál » lesz-e az ítélet felettünk, vagy talán ma már teljesen felébredtünk kábult álmunkból és éber szemmel nézzük a kommunizmus igazi arcát? Eltökéltük-e, hogy az ifjúság megnevelését és előkészítését szorgalmazzuk? Hogy a saját életünket gyökeresen megváltoztatjuk? Látjuk-e súlyos és komoly feladatunkat? Megértjük-e, hogy történelmi időket élünk, sőt irányt adunk a világ eseményeinek szavainkkal és tetteinkkel?

A professzor komoly arccal hajolt közelebb:

— Ugy hiszem, asszonyom, hogy a legtöbb közülünk megérti és átérzi mindezt. Mégis kár volna, ha maga mindezt, amit itt elmondott és a többit is, amit csak elgondolt, le nem írná. Azok számára, akik a falra jegyzett intést nem látják, vagy nem akarják látni.

— Természetes, hogy maga sokkal többet tud az egész forradalomról, mint mi, — tette hozzá a bankár. — Mert mi csak a saját újságjainkat olvassuk, nem a magyart. Miért nem gyűjti össze mindazt, amit magyar lapokból és magyar rádióadásokból vett tudomásul, miért nem fordítja le idegen nyelvekre, hogy mindenki értesüljön a soha nem hallott részletekről is, hogy fennmaradjon mindez, mint gondosan összeállított dokumentáció, hogy évek, évtizedek múlva is teljes képet kapjon az, aki tájékozódni akar a magyar kérdés felől?

A francia felállt. Már ivott néhány pohárral vacsorája közben a megszokott Chambertin-ből. Szeme vidáman csillogott. A gyengébb nemnek kijáró hódoló érdeklődéssel, mely népi tulajdonság volt benne, fordult most az asszony felé. Kis izgalom tüzelt az arcán, melyben

káröröm is volt a többiek felé, akik nem sokat törődtek eddig vele, de akiket most le akart győzni.

— Madame, írja meg ezt a könyvet. A kiadásáról én gondoskodom.

Mindenki a divatkirályt nézte. Nyakkendőtűje szikrázott az ezüstszürke, matt selymen. Felemelte poharát és igy szólt könnyed hangon:

— Ne köszönje meg, s'il vous plait! Mit teszek én? Semmit. Remek poularde-t ettem, kedvenc boromat ittam és kitűnően szórakoztam ilyen kiváló társaságban. Ma este egyikőnk sem indulhat el. A köd miatt. Rengeteg időnk lesz tehát arra, hogy gondolkozzunk. Vagy, ahogy madame mondta: teljesen felébredjünk.

Mekkora ereje van a víznek!

Vihar és dagály a bajtársai, ezek segítik, támogatják, hogy partokon és gátakon át, utakon és falvakon keresztül zúgva, tombolva törjön előre, mint feltartóztathatatlan hatalom, mint hömpölygő áradat, mely mindent elsodor, ami útjába kerül. Minden árvízben van valami csodálatosan fenyegető, döbbenetesen nagyszerű.

Mekkora ereje van a szabadságharcnak!

Váratlanul robban ki, mint a vihar, s annyira mindent magával sodró, mint a vízáradat. Ahol még néhány héttel azelőtt döbbent csend uralkodott, fojtott kétségbeesés és halálos félelem, ma egyetlen pillanat alatt elszánt, tomboló forradalommá változott.

1956 október 23, kedd.

Egyszerű keddi nap, amit épen úgy beragyog a késő-őszi napfény, mint a többit. Krizanténillatot sodor az októberi szél, hiszen közeledik a halottak napja. De a csend messzefutott a városból. Furcsa képet mutat Budapest: kiáltozó, ujjongó, éneklő tömegek vonulnak az utcákon mindenfelé, piros-fehér-zöld zászlók lebbennek magasra, anyák arcán könny patakzik, mikor gyermekeiket a levegőbe emelik, hogy lássák azok is a nemzeti színt, mely vígan leng a napfényben, az orkánszerű, tomboló zajt túlharsogja a szakadatlan kiáltás: Szabadság! Szabadság!

Ki tudná megmondani, hogyan kezdődött? A Szegeden kipattant szikra lobbantott-e mindent lángba, mikor a diákok kijelentették, hogy kilépnek a kommunista ifjúsági szervezetből és független diákegyesületet alapítanak? A fővárosi műegyetem lelkes hallgatói kitörő határozata adta-e a csapást a gátnak, mely eddig visszatartott minden felcsapó hullámot? Az újpesti és csepeli gyárak munkásainak ökölbeszorított keze indította-e meg az ezrek és tízezrek seregét, mikor ezt kiáltották: Nem várunk tovább! Nem bírjuk tovább!

Ki tudna rámutatni a kezdet kezdetére? Nem úgy volt-e, hogy iskolákban, műhelyekben, gyárak zajában és templomok csendjében, szegényes otthonok üres asztala felett, kifosztott tanyák istállójában, kertek alatt és bányák mélyén nőttön-nőtt a keserűség, a feszültség, a bosszúvágy? Hogy fojtogatta a torkokat a ki nem mondott, legyűrt, kétségbeesett kiáltás: Nem bírom tovább!

Szikrák pattantak fel és lángbaborították az országot. Hulltak a szikrák: bújtogató üzenetek diáktól munkásig, tanítótól szülőig, paraszttól katonáig, titkon felzengő hangfoszlányok, melyek zárt ablakok mögül azt vallották, hogy « rabok tovább nem leszünk », égető könnyek elkínzott anyai arcon, feljajdulás a börtönök pincéiben, keserű átok a beszolgáltatott terméssel tovafutó teherautó mögött. Hulltak a szikrák iskolák ablakából és műhelyek üllőjén, mosókonyhák gőzében és tüdővészes, száraz köhögésből.

És robbant a nemzet börtöne, dördülve hullt le százezer bilincs, egy emberként ugrott talpra a magyarság. A varsói hír úgy hasított bele a mozdulatlan égbe, mint a villám: a lengyelek az orosz csapatok távozását követelik!

— Mi is! Mi is! — hangzott fel a szivekben a fojtott óhaj.

Még senki nem tudta, mi fog történni, ha elröppen az ajkakról a szó, az eddig visszafojtott s most felszabadult, forrón követelő parancs: — Ki az oroszokkal az országból!

Csak mentek, ujjongva és megmámorosodva, egyetemek ifjú hallgatói, gyárak keménykötésű munkásai, iskolásgyermekek, megszépült, kisímult arccal, megannyi álruhás királyfi, rongyokba, kifeslett cipőbe öltözött, sugárzó arcú megszállottak. A hosszú sor hömpölygő áradata nőttön-nőtt, éppen úgy, mint a megáradt folyó, mely útközben felszívja a kis patakok vizét és félelmetessé válik növekvő erejében. A Körút, a Nyugati pályaudvar, a Margithíd környéke zengett az ujjongástól, a Pálfytéren, a Bem-szobornál énekelt Talpra-magyar eltépte a félelem utolsó láncait is, már nem volt rettegés, tétovázás, megszünt, elenyészett minden emlékezés az ávósok kínzóeszközeire, családtagok elhurcolására, a határról visszahozott menekülők kivégzésére, mindent túlharsogott a nagyszerű jelszó: Szabadság!

— Zászlót szerezzetek valahonnét!

És zászlót szereztek, házakból dobták ki feléjük nyitott ablakokon át, állami épületekről tépték le a lobogókat.

— Ezek megbecstelenített magyar zászlók!

Ott virít mindegyiken a kommunista jelvény. De zsebkések villannak meg a nemzeti-szín felett és kihasítják a megcsúfolt zászlók szégyenfoltját. Ujjongva lengetik meg a magasban és dörgő éljenekkel ünneplik a szabadság megszületését.

Öreg magyarok állnak a fal mentén, akik még félszegen, kissé tétován, aggodalomtól bénultan figyelik az ifjúság semmivel nem törődő, felszabadult, hősi elszántságát, szürke arcukon a reménység halvány sugara

ébred, sokat látott, szomorú szemükben a bizakodás öröme villan meg:

— Fiúk, hősök vagytok!

Hősök. Fegyver nélkül, meleg kabát nélkül, harcikocsi nélkül, kiképzés nélkül. Nem, ez még nem szabadságharc, nem is felkelés, csak bátor, vidám, lelkes felvonulás, testvéri együttérzéssel, összeolvadással tartott tüntetés. A nagy harc előfutárai ezek, mint ahogy a szürkülő égen előbb a hajnal első, halvány sugarai jelennek meg, biztató ígéretként s csak azután borítja be az egész mennyboltot az aranyló fényáradat.

Fiatal pár vitatkozik a menetelők között.

— Miért hoztad a gyermekeidet magaddal? — kérdezi a férfi, a keskenyvállú, szőke Berky Zoltán, aki néhány hete fejezte be jogi tanulmányait. Klári öntudatos arccal, majdnem sértődötten fordul feléje:

— Csak jöjjenek, nem baj. Érett, komoly gyerekek ezek, nem árt, ha ilyen fiatalon részt vesznek ezen a tüntetésen, ami nem más, mint a nemzet öntudatának megnyilvánulása. Ha valami veszély mutatkozna, akkor úgyis elfutok én is és majd magammal viszem őket. Tudod, hogy nem vagyok hős.

Mosolyogva néz hátra a gyermekeire. Hatvannégy fiú léptet mögötte, katonásan, vidáman, sugárzó örömmel. 14-16 éves fiúk, akik most felnőttnek érzik magukat a felnőttek között, a pesterzsébeti gimnázium diákjai. Az idősebbek két év múlva érettségiznek, de úgy tűnik, ebben a pillanatban válnak éretté, a nemzettel együtt vállalt kiállás pillanatában. Klári büszke rájuk, szeptemberben kapta meg a kinevezését, a pesterzsébeti gimnáziumban szeptember óta tanítja matematikára és algebrára ezeket a fiúkat, akik most elszántan és bátran lépdelnek mögötte.

Jó, hogy az ember nem lát a jövőbe. Mert ezek a

bátor, vidám fiúk soha nem tesznek érettségit a gimnáziumban. Ha majd visszatér a nyugalom Magyarországra, és újra megkezdődik a tanítás az iskolákban, névsorolvasásnál ezek közül egyik sem fog jelentkezni, egyetlen egy sem. Mind, mind ott fog akkor már pihenni az áldott magyar földben, melyért életüket adták vagy az idegen orosz földben, mely kinyúlt utánuk, hogy magához húzza és bekebelezze őket, mint valami kiéhezett, félelmetes, óriási szörny. Áldott az a fátyol, mely elrejti az ember elől a jövő képét, mely eltakarja Budapest eltorzuló arcát, az összerombolt házakat, feltört úttestet, kiégett harcikocsik füstölgő, lomha testét, a kiomló vér patakzó áldozatát, kétségbeesett anyák tétova lépteit a haldoklók között, kik fiuk elhanyatló testét keresik, a pincékbe menekült lakosság éhhalállal küzködését, a borzalmak és kínok rettenetét, mely rátelepszik néhány nap mulva az ujjongó magyarság most születő szabadságára.

Berky Zoltán elneveti magát.

— Hát meg kell hagyni, őszinte vagy, mint mindig. — Egy pillanatra hozzáér a felesége gesztenyebarna, selymes hajához a keze.

— Vigyázz, a gyerekek figyelnek, — mondja az asszony elkomolyodva.

— Ó, te, hatvannégy gyermek boldog anyja! Hozzád se nyúlhatok, ha kedvem tartja?

De már olyan zengve énekel a tömeg, hogy nem értik meg egymás szavát. Berkyék mennek legelől, mert a férfi, mint a diákság vezére, ott viszi zsebében a követelések 16 pontját:

1. Az összes szovjet csapatoknak azonnali kivonását követeljük Magyarországról a békeszerződés határozatai alapján.

2. Az MDP-nek alulról felfelé titkos alapon új alap-

közép- és központi vezetők választását követeljük, ezek legrövidebb időn belül hívják össze a pártkongresszust és válasszanak új központi Vezetőséget.

3. A kormány alakuljon át Nagy Imre elvtárs vezetésével, a sztalinista-rákosi korszak minden bűnös vezetőjét azonnal váltsák le.

4. Nyilvános tárgyalást követelünk Farkas Mihály és társai ügyében. Rákosi Mátyást — aki elsőfokon felelős a közelmúlt minden bűnéért és az ország tönkretevéséért, — hozzák haza és állítsák a nép ítélőszéke elé.

5. Általános, egyenlő és titkos választásokat követelünk az országban, több párt részvételével, új nemzetgyűlés megválasztása céljából. Követeljük a munkásság sztrájk-jogának biztosítását.

6. Követeljük a magyar-szovjet és a magyar-jugoszláv politikai, gazdasági és szellemi kapcsolatok felülvizsgálását és új rendezését, a politikai és gazdasági teljes egyenrangúság és az egymás belügyeibe való be nem avatkozás alapján.

7. Követeljük az egész magyar gazdasági élet átszervezését, szakembereink bevonásával. Vizsgálják felül a tervgazdaságon alapuló egész gazdasági rendszerünket, a hazai adottságoknak és magyar népünk létérdekeinek szem előtt tartásával.

8. Hozzák nyilvánosságra külkereskedelmi szerződéseinket, a soha ki nem fizethető jóvátételek tényleges adatait. Nyílt és őszinte tájékoztatást követelünk az ország uránérckészleteiről, kiaknázásáról, az orosz koncesszióról. Követeljük, hogy az uránércet világpiaci áron, nemes valutáért Magyarország szabadon értékesíthesse.

9. Követeljük az iparban alkalmazott normák teljes revízióját, munkások és értelmiségiek bérköveteléseinek sürgős és alapvető rendezését. Kérjük a munkások létminimumának megállapítását.

10. Követeljük a beszolgáltatási rendszer új alapokra való fektetését és a termények okszerű felhasználását. Követeljük az egyénileg dolgozó parasztok egyenrangú támogatását.

11. Követeljük az összes politikai és gazdasági pereknek független bíróságon való felülvizsgálását, az ártatlanul elítéltek szabadonbocsájtását és rehabilitálását. Követeljük a Szovjetunióba kihurcolt hadifoglyok és polgári személyek azonnali hazaszállítását, beleértve a határon kívül elítélt foglyokat is.

12. Teljes vélemény-, szólás- és sajtószabadságot, szabad rádiót követelünk és a MEFESZ-szervezet számára nagy példányszámú új napilapot. Követeljük a meglévő «káderanyag» nyilvánosságrahozatalát és megsemmisítését.

13. Követeljük, hogy a sztálini zsarnokság és politikai elnyomás jelképét, a Sztálin-szobrot a leggyorsabban bontsák le és helyére az 1848-49-es szabadságharc hőseinek és mártírjainak méltó emlékművet emeljenek.

14. A meglévő, a magyar néptől teljesen idegen címer helyett kívánjuk a régi magyar Kossuth-címer visszaállítását. A magyar honvédségnek nemzeti hagyományainkhoz méltó, új egyenruhát követelünk. — Követeljük, hogy márc. 15.-e nemzeti ünnep, munkaszüneti-nap legyen, október 6.-a pedig nemzeti gyászünnep és iskolai szűnnap legyen.

15. A Budapesti Műszaki Egyetemek ifjúsága egyhangú lelkesedéssel nyilvánította ki teljes szolidaritását a lengyel és varsói munkásság és fiatalság felé a lengyel függetlenségi mozgalommal kapcsolatban.

16. Az Építőipari Műegyetem diáksága a leggyorsabban felállítja a MEFESZ helyi szervezeteit, és elhatározta folyó hó 27.-re, szombatra Budapesten ifjúsági

parlament összehívását, melyen küldöttségekkel részt vesz az ország egész ifjúsága.

A rádió már délelőtt 10 órakor közvetítette a jugoszláviai útjáról hazatért Gerő szavait. Déli 12.53-kor azonban a belügyminiszter, Piros László erélyes tilalma zeng a rádióban: «A közrend zavartalan biztosítása érdekében a belügyminisztérium nyilvános utcai gyűléseket, felvonulásokat a további intézkedésig nem engedélyez».

A pesti utcák visszaverik a rádión közvetített hang erélyes parancsát. És ekkor következik be a csoda: senki nem figyel reá. A terrorista rendőrhatalom országában, a leigázott, megfélemlített, a diktatúra módszereit ismerő és rettegő országban senki nem engedelmeskedik a tilalomnak, a tüntetők nyugodtan vonulnak tovább. Nem, dehogy is nyugodtan: nekibőszülve, felajzva, dalolva és kiáltozva, büszkén és elszántan, ujjongva és rendületlenül:

— Szabadságot a sajtónak! Szabadságot a népnek! Szabadságot!

Ez a szó: «szabadság» most gyógyító balzsam az égő sebekre, csatába indító parancs a gúzsbakötött nép számára, csodálatos íge, mely hitet ad vissza, biztat, bátorít, erőt sugároz, szikra, mely a fojtott tüzet lángtengerré robbantja, szó, mely ég, fénylik, ujjong és felkorbácsol.

— Klári néni, — kiáltanak a pesterzsébeti fiúk. — Nézze!

Két zászló esik alá a magasból: két nyitott ablakból dobják ki a nemzetiszínű zászlókat, melyeken nincs kommunista jelvény, hanem régi, szent, magyar zászlók ezek, angyalos címerrel. Boldogan kapják el és lengetik meg a tömeg felé.

— Kláááári néééni...! — nyújtja a szót Berky Zoltán

és belecsíp a felesége karjába, bárhogy tiltakozik is. — Klári néni, huszonhat esztendős néni!

A rádiók megafonjai új hírt bömbölnek. Piros László visszavonta a tüntetést letiltó parancsot. Engedélyt ad a felvonulásra.

— Piros László begyulladt! Piros László begyulladt! — ordítja a tömeg. — Rájött, hogy nem bír velünk! De téved, ha azt hiszi, hogy azért megyünk tovább, mert megengedi. Akkor is mennénk, ha százszor megtiltaná! Nem félünk! Aki gyáva, menjen haza! Piros elvtárs meg fogja be a száját! Fulladjon meg!

Az idősebbek megriadnak egy pillanatra. Ők már megjárták a magyar börtönöket, voltak orosz fogságban, látták családtagjaik megkínzását és elhurcolását, ismerik a besúgás és kémkedés szervezetét. De az ifjúság nem retten már vissza, és nem hallgat intő szóra sem. Az ezrekből már tízezrek lettek, és minden utcakereszteződésnél újabb és újabb csapatok csatlakoznak hozzájuk.

— Ha a lengyelek nem félnek Hruscsovtól, Mikojántól, Kaganovicstól és Molotovtól, akkor mi sem! Akkor mi sem! Mi aztán nem!

Útközben versfaragásra is ráérnek. Egyik rím születik a másik után s ezeket szavalókórusként kiáltják:

— Bem apó és Kossuth népe megy itt együtt, kéz a kézbe!

— Azt kérdezik Pesten-Budán, hová lett a magyar urán?

— Csillag helyett keresztet, Rákosinak kötelet!

Villamoskalaúzok közelednek, elhagyták a veszteglő kocsikat, boltosok zárnak villámgyorsan, hogy részt vehessenek a felvonulásban, a közelebbi gyárak munkásai már megérkeztek, futva és felizgultan szegődnek a menethez, már nincs párt, szakszervezet, diákegyesület, csak magyar van mindenfelé, felébredt, lelkes, bátor,

ujjongó magyar, mert egy a cél, egy a terv, egy az óhaj: Szabadság!

Az ismert író beszédjének minden szava bennük ég, amit ott mondott el, Bem apó szobra előtt, fiatal, erős vállakra emelten, a tömeg feje felett, hogy mindenki lássa és mindenki megértse a lelkes szavakat, de bennük ég az együtt énekelt nemzeti dal hitvallása is:

« Esküszünk, hogy rabok tovább nem leszünk! »

Van úgy, hogy oroszokkal kerülnek szembe. Mozdulatlanul, szinte érdektelenül bámulják az oroszok a tüntető tömeget, olyanok, mintha nem is élő lények volnának, de merev fantómok, valami furcsa film celluloid figurái, az elsűlyedt múlt fentmaradt, értelmetlen emlékei. Az ujjongó énekre, harsogó kiáltozásra szemük sem rebben, széles arcuk egykedvű, alig-csodálkozó. Olykor elmosolyodnak, ha valaki megbotlik, vagy ablakból kidobott zászló után ugrik. Mintha nem értenék, hogy a tüntetés elsősorban ellenük szól, arcukon nincs harag és nincs meghatódás, sem érdeklődés.

De a tömeget tettre buzdítja a lázongó öröm, a puskaporos feszültséggel telt friss, októberi levegő, a szüntelenül áradó, közeledő, újabb csapatok hurrázó kiáltása.

— Döntsük le Sztálint!

— Kit?

— A Sztálin-szobrot! Húzzuk le Sztálin atyuskát a magasból!

És a Petőfi szobortól áradva fordul a tömeg Sztálin felé. A költőtől, aki ezt írta: « Szabadság, szerelem, e kettő kell nekem », a diktátorhoz, aki nem tűrt ellentmondást, hanem rabszolgai engedelmességet követelt.

— Ő az oka mindennek!

— Neki köszönhetjük az orosz hordák kegyetlenségét!

— Ő szabadította ránk a muszkát!

— Ő küldte ránk Rákosit, meg a többit!

— Miatta nincs kenyerünk, se ruhánk!

Fegyveres őrség áll a szobor előtt. A kolosszális fehér talapzaton fenyegető magasságban áll a hatalmas méretű bronz szobor.

— Miatta szenvedtünk annyi éven át!

— Kegyetlen zsarnok volt, kínzásra ítélt minket!

— Vesszen Sztálin! Vesszenek a követői!

Az őrség egy pillanatig tétovázik. S egyikük tüzet vezényel. Egyetlen lövés hangzik el, több nem, mert a gyűrű összébb szorul az őrség körül s a fegyvereket kiverik a kezükből. Valami suhanva repül magasba, a lasszó, amit Sztálin nyakába vetnek fel. Húzzák, rángatják, de a bronz-kolosszus nem mozdul. Mozdulatlanul kemény, könyörtelen, gőgösen ellentálló, hideg és embertelen, mint az ideológia maga, amit hirdet. Mármár úgy látszik, talpon marad, meg nem dönthető. De futnak a munkások szerszámért, acetilén-égőért, hegesztőért, és kúsznak fel a bronz-monstrum vállára, hogy munkába vegyék. Sisteregnek az olvasztószerszámok, pattannak a szikrák, olvad az érc, amit lerontani, szétverni, lehúzni nem tudtak s inog már, mert keserű kárörvendéssel, szívós kitartással dolgoznak rajta a kemény kezek, mintha a szellem ellen küzdenének, mintha a szimbólum ledöntése presztizs-kérdés volna, mintha a gőgös szobor megsemmisítése ígéretet adna a további győzelemre.

Irtózatos robajjal dől le talapzatáról a bronzból öntött fenyegető mementó, mely előtt csak tisztelettel volt szabad elvonulniuk, pedig ökölbe szorultak a kezek, ha feltekintettek reá a magyarok. Megrendül a föld, mikor lezuhan a szobor. És százak, ezrek rohannak a ledöntött bálvány felé, dühvel és szitkozódva taposssák, kalapáccsal ütik, leköpik, minden visszafojtott keserűség

ott ég arcukon, amint belevágnak a fekvő, letiport bálvány arcába, aki miatt sokakat megkínoztak, börtönbe zártak, kényszermunkára ítéltek. A gyűlölt idegen, akinek szolgái szöges korbáccsal jártak szét az országban hosszú éveken át.

A bálvány a földön fekszik, törött arccal, beszennyezve, megtaposva. S ekkor valaki elkiáltja magát:

— Adják vissza a templomunkat! Építsék fel a templomot!

Mert egy templomot ítélt halálra a kormány, mikor a szobrot akarta felállítani. Istent akarta száműzni, hogy helyet biztosítson a bálványnak.

— Adják vissza a templomot!

Válasz nem jön. Mert aki felelhetne, az mind távol van, szobájába zárkózva várja a híreket és aggódva kérdezgeti: sikerül-e vajjon a népnek a szabadságot kiharcolni? Vagy le tudjuk-e verni a forradalmat?

Mert ebben a pillanatban már mindenki érzi, hogy ez nem ártatlan tüntetés csupán, hanem élet-halál-harc.

— Nincs igazad, Klári.

Berky Zoltán hangja kedvetlen és rideg. Rosszul aludtak az iskolaépületben, önmagának sem akarja beismerni, hogy fáradt, álmos és éhes. Felesége úgy osztotta ki a reggelire szerzett kenyeret, hogy a diákoknak több jutott, mint nekik. A tömeg áradatából nem tudtak kiszabadulni, Pesterzsébetre nem is lehetett a fiúkat hazaküldeni, ezért együtt maradtak velük. A tegnapi este mindent felforgató izgalma itt ég az idegeikben ma is.

— Mit kellett volna hát tennem, szerinted?

Az asszony kicsit idegesen fésüli át dús, hullámos, barna haját, bántja a kemény és hűvös hang, összeszorul a szíve tőle, mert újra hatalmába ejti régi félelme, az oktalan és vissza-visszatérő rettegés, hogy Zoltán egyszer elhidegül tőle, ez a kiváló, nagytudású, széleslátókörű férfi, a társaságban, főképpen női társaságban mindig feltünő, sikert arató férfi meg fogja unni, elfordul majd tőle, pedig akkor összeomlik benne és körülötte a világ, hiszen Zoltán nélkül az élet nem ér semmit. Kissé reszket a keze, mikor a sárga kötöttsapkát a hajára teszi, közben az ura arca felé les: ránéz-e, érdemes volt-e a haját, arcát rendbehozni? A gyapjúsapkát még anyja kötötte. Szegény mama, aki odakint nyugszik a Farkasréti temető lejtős oldalában, és jobb időkről álmodik. Mama, aki november másodikán, halottak napján nem fog virágot kapni a sírjára.

— A mai időkben nem prédikációt kell tartani az ilyen fiúnak, a jó és rossz fogalmáról értekezni, jogról, igazságról és becsületről szavalni. Hogy jutott ilyesmi egyáltalán eszedbe? Jó, tényleg ellopta azt a sárga krizanténT, vagy eltulajdonította, mondjuk így, de szerintem mégis túlzás, hogy szidással rohansz rá és bombasztikus szavakkal. Mi az igazság? Mi a jog? Az élet joga az éhhalál küszöbén? Micsoda élet ez, a szerencsétlen kölyök ott lakik abban a zsúfolt lakásban, valami huszadmagával, ahol még a családtagok sem bíznak egymásban, mert mind kétségbeesett, éhes, rongyos és mind fél attól, hogy a másik feladja egy pár cipőért, egy darab kenyérért! A szükség kényszeríti ki belőlük az árulást, a besúgást, az teszi őket szívtelenné, hamissá, hazudozóvá. Rettegve hajolnak meg a Párt előtt, igyekeznek kiszolgálni, szívességet tenni, hogy jobb sorsba kerüljenek. Van egyáltalán halvány fogalmad arról, hogyan élnek az emberek Magyarországon?

— Hát hol élek én? A holdban?

Klári hangja harciassá keményül.

— Mindeddig védett, előnyös helyzetben voltál. Mama, akit jól tudod, mennyire tiszteltem, a széltől is óvott téged, ez a gyenge, szelíd, finom kis dáma kiharcolta számodra a szükséges dolgokat, mindig volt mit enned, volt ruhád, zavartalanul készülhettél a vizsgáidra. Nem kellett aggódnod, nélkülöznöd, küzdened...

— Mi ez? Vádbeszéd?

— Nem, Klári, csak azt akarom megérttetni veled, hogy nem ismered eléggé a nyomorultak lelkivilágát, mert ezekkel több megértést, több elnézést kell tanúsítani, mint mással.

— Meg kellett volna dícsérnem, hogy ilyen ügyesen elemelte a virágot abból az üzletből?

— Dehát miért vitte el onnét?

— Jó, nekem akart örömet szerezni vele. De mit képzelsz, el tudnám vinni az anyám sírjára azt a krizantént, mikor tudom, hogy lopott holmi? Most ott maradt az osztályban, az ablakpárkányon.

— És nem is hatott meg téged, hogy ez a fiú, akit szegény mama egyszer-kétszer meguzsonnáztatott ott, nálatok, most bemegy egy boltba, és — mivel egy vacak fillérje sincs — a mama sírjára virágot szerez, ilyen módon?

— Megható. De nem gondolod, Zoltán, hogy talán nekem mégis az a kötelességem, hogy ezeknek a fiúknak nevelést adjak? Hogy algebra-óra közben, éppen, mert szigorúan megtiltották felülről, jó erkölcsre neveljem őket? Ki beszél ezeknek arról, hogy van olyasmi is a világon, sok ezer esztendő óta, mint a Tízparancsolat?

— Sok ezer esztendő óta egyebet sem tettek az emberek, mint folyton áthágták a tízparancsolatot.

— Az emberek egy része. Nem mind. Vagy ha mind... akkor is sok akad köztük, aki azonnal megbánja és jóváteszi.

— Haha. Ne nevettesd ki magadat. Ki törődik ma már parancsolatokkal? Nem azt látod-e mindenfelé, amerre nézel, hogy lopnak, gyilkolnak, házasságot törnek az emberek?

— Te is...? Képes volnál te...

Klári hangja elcsuklik. Nem, nem tudja befejezni a kérdést, de arca belesáppad a gondolatba.

— Látod, kis buta, — hajlik közelebb hozzá Zoltán — mikre nem gondolsz? Csak nem fogsz bőgni, itt, a nyílt utca során? Nem, nem foglak megcsalni, nem foglak cserbenhagyni, ha ezt akartad tudni. Ez volt, mi? Ugye igaz? Te mondtad egyszer, hogy intelligens ember be tudja fejezni a másik félbehagyott mondatát.

A férfi egyszerre elfelejti, hogy éhes, fáradt, elcsigá-

zott. Szívét elárasztja a szeretet, mikor látja Klári arcán a legördülő, kövér könnycseppeket. Az asszony elfordul, mert azt hiszi, elcsúfítja arcát a sírás és nem tudja, hogy ezek a könnyek hozzák felszínre a férfi legszebb érzéseit, mint tavaszi eső a gyöngyvirágot.

De Berky Zoltán nem időzhet sokáig idillikus együttlétben felesége mellett. Lázasan száguldanak agyában a gondolatok, hogyan, miképpen oldják meg a további problémákat, hiszen rengeteg a tennivaló s az ifjúság tőle vár irányítást. Tegnap nem tudta visszatartani őket, mikor felbőszülten nekiiramodtak a pártépület megszállásának. Berky fegyelemre akarja szoktatni a diákságot, hogy példát adhassanak mindenkinek.

Tegnap este nyolc órakor felbőszült a tömeg, mikor Gerő beszédét közvetítette a rádió és az utcákon, tereken hullámzó nép felé ilyen szavak dörögtek a megafonon keresztül:

« Pártunk féltve őrzi népi demokráciánk vívmányait és nem engedi meg, hogy ezekhez bárki is hozzányúljon.

E vívmányokat minden körülmények között megvédjük, bármely oldalról fenyegessék is.

A valóság az, hogy a Szovjetunió nemcsak országunkat szabadította fel... ».

A felkelők tömege felhördült.

— Mit csinált a Szovjetunió?! Felszabadított?!

— Még most is így mer beszélni Gerő?

— Talán Sztálint akarja visszaállítani a talapzatra?

Egyszerre kiáltoztak, össze-vissza:

— Vesszen Sztálin! De vesszen a Párt is!

— Halál a zsarnokokra!

— Halál a rendszerre!

— Halál az ávósokra!

— Törjük össze, írtsuk ki a Pártot!

A tömeg egyik része a rádió felé indult, de Gerő nem

volt ott, nem a studióból beszélt. A Sándor-utcai rádióépület előtt fegyveres őrség állt, ávósok, akik a tömegre irányították fegyverüket. A nép, mikor az őrség tüzelni kezdett, a közeli építkezéshez rohant, ahol téglahalmazok álltak és téglával dobálta a katonákat. Az ávósok furcsa módon kaptak erősítést: betegszállító autók érkeztek a Sándor utcába, a tömeg helyet adott, félre húzódott, de mikor ezek a kapuhoz értek, kivágódott az autók ajtaja és fegyveres ávósok ugrottak ki rajta. Gépfegyvertűz pattogott a felkelők felé, hulltak az emberek az első sorokban, de előrenyomult a többi és ezt kiáltotta:

— Ne féljetek! Van már fegyverünk!

Vállak feszültek a kapunak, és recsegve nyílt meg az út a studió épületébe. Győzelem és lángoló öröm ragyogott az arcokon.

Egy másik csoport a Szabad Nép székházát foglalta el. Rikoltva tódult be a nép, átgázolva az összetört bejárat üvegcserepein, abba az épületbe, amelyben a szovjetdicsőítés és a rendszer magasztalása volt eddig a jólfizetett feladat, de a népet szédítő és félrevezető cikkek írói nem voltak sehol: elmenekültek az ítélet elől. Vállalkozó szellemű fiatalok futottak fel az emeletre, onnét a tetőre kúsztak, oda, ahol az a jelvény virított éveken át, amely a szelídeket is kihozta a sodrából: a vörös csillag. Ha feltekintettek az égre, kérdően, kérve, reménykedve: az égbolt szürkén és mozdulatlanul nézett vissza rájuk, de a vörös csillag csúfondárosan, fenhéjázóan figyelmeztette őket a rendszer jelenlétére és mindenhatóságára. Csoda-e, hogy győzelemittasan ragadták meg, rántották le, s úgy dobták le a mélybe, mint trónjáról a kegyetlenül uralkodó zsarnokot?

Mikor a vörös csillag a sárba hullt, keserű, kétségbeesésbe hajszolt magyarok taposták össze. Egy hajlotthá-

tú, sovány kis öregasszony remegve kapaszkodott a szembenlévő kapuba és sírósan elcsukló hangon motyogta:

— Istenem... Istenem... Két hónap mulva karácsony... Hátha most majd a betlehemi csillag... A betlehemi...

Panni tizenhat éves mindössze, és már két éve dolgozik a lőszergyárban. Sokat tanult a két esztendő alatt. Jól ért fegyverek konstrukciójához, kezeléséhez; gránáthoz, aknához. Munkájáról nem szabad beszélnie sehol, szigorú ellenőrzés alatt állt mindig, különösen, amig meg nem tapasztalták, hogy teljesen megbízható, szavatartó, fegyelmezett és buzgó párttag. Boldog, hogy testvérei fölé emelkedett, sokkal többet keres, mint ők, foglalkozása érdekesebb, felelősségteljesebb, mint azoké.

Feljebbvalói kedvelik. Nem csupán kimagasló normateljesítményei miatt, pedig ezért már két ízben kapott kitüntetést. De olyan feltűnő szépséggel áldotta meg a sors, hogy mindenkinek megakad rajta a szeme. Keveset beszél, de néhány szóval is meg tudja döbbenteni környezetét.

— Tudom, mit akar, fiúka, — mondta egy alkalommal annak a nagyhatalmú elvtársnak, aki előtt mindenki hétrét görnyed, mikor ellenőrként a gyárba érkezik — de savanyú a szőlő. Engem a maga legfőbb főnöke tart ki, és jó lesz vigyázni: a körmére üt!

Rákosi? Gerő? — Tünődtek rajta a gyárbeliek és az ellenőr, mert mindenki elhitte a hencegve odavetett szavakat, annál is inkább, mert sok pletyka keringett Panni körül, amelyek szerint hol Galyatetőn látták vasárnap, hol a Duna szállóban esténként, remek estélyi ruhában. Mikor kétheti szabadságot kapott nyáron, valaki tudni vélte, hogy a felkapott román fürdőhelyre utazott a lány, bár közülük senki nem járt ott életében.

Eleinte még az is előfordult, hogy a munkavezető, vagy a beosztott ávós magához húzta Pannit, ha egyedül maradtak, de a lány nem ijedt meg: bokánrugta a tréfáskedvű próbálkozót, aztán a szemébe nevetett, kacéran, vidáman. «Vadmacska», mondták, ha szóba került és leszoktak a kerülgetéséről, annál is inkább, mert hitték, hogy valami párttitkár, vagy talán miniszter a barátja. Néha dalol, ha dolgozik és neki mindent szabad, még merész tréfákat is kiagyal a gyárvezetők ellen, és azok savanyúan mosolyognak, ha ugratja őket.

Barátnői nincsenek. «A nők szeretnek pletykázni, s nem tudnak titkot őrizni», mondta egyszer, és a Párt teljes bizalmát éppen eme kijelentésével szerezte meg, mert beigazolódott, hogy sem az üzemben, sem privát életében nem köt barátságot senkivel. A gyár egyik vezető embere így nyilatkozott egy alkalommal:

— Bizony a mi sorsunk a kis vadmacska, Panni szépformájú kezében van.

Mikor ezt egy mérnök visszamondta neki, nevetett:

— Szépformájú a kezem? — És a lámpafényben maga elé tartotta keskeny, sápadt kezét. — Apámat nem ismertem, az anyám meg híres szépség még ma is. Lehet, hogy a jó papa valami elegáns arisztokrata volt!

Senki nem mert volna ilyen módon tréfálkozni, de tőle nem vették rossz néven.

Tudatában van hatalmának és élvezi is, olykor rávillan a szeme arra, akit meg akar hökkenteni merész bemondásával és ragyogó, sötét szemének mély, szinte titokzatos tekintetével végigsepri a megdermedő arcot, azután felkacag.

— Mit fél? Nem jelentem fel! Pedig maga utálja a kommunistákat!

Ilyen szavakra megáll az illető szívverése is egy pillanatra.

Panni egy házban lakik Berkyékkel, a József-körúton. Albérleti szobája van ott, mert családját nem bírja elviselni, ahogy mondogatja néha, s azok messze is laknak, Kispesten. Egyetlen személyt vesz körül bizalommal, tisztelettel, és ez Berky Zoltánné. Klári védelmébe vette a leányt mindig, valahányszor az ura figyelmeztette őt Panni kihívó viselkedésére, szabadszájú kijelentéseire, rossz hírére, s ezek a figyelmeztetések hol szelíden, hol aggódva, sőt felháborodott eréllyel zuhogtak Klári felé. De az asszony nem képes visszautasítani Panni közeledését, mert úgy érzi, ez a magányos, fiatal lány támaszt keres, segítséget, irányítást, bár nem ismerné ezt be soha és mindig más ürügyet is ad látogatásainak. Könyveket kér kölcsön, magyarázatot kér olyan dolgokban, amiket nem ért, míg odáig nem vitte az ügyet, hogy Klári felajánlotta a rendszeres leckeadást. Panni boldogan tanul. Saját bevallása szerint nem végzett el többet a négy elemi osztálynál, de most sóvárgó tudásszomjjal veti magát a Berkynénél talált tanulási lehetőségbe. Gyors felfogóképessége és szorgalma által meglehetősen sokat sajátított el azalatt az esztendő alatt, amit Berkyné közelében töltött el. Modorára is ragadt valami az asszonyéból, de ez inkább a József-körúton nyilvánul meg, a kettesben töltött esték meghitt csendjében, mikor Berky barátaihoz megy, és Panni szíve mindinkább megnyílik Klári előtt. A gyárban használt merész hang nem sokat változott. Jelenlétében nyugodtan mondhatnak a férfiak kétértelmű tréfákat, sőt Panni még hozzá is dob egy-egy borsos megjegyzést.

Kedden, október 23-án este Panni is ott állt az Országháztéren, a százezernyi tömegben. A nép már nem volt olyan nyugodt, mint a Bem-szobornál, mikor az írószövetségi elnök, Veres Péter még józan, megfontolt, jól megrágott mondatokban fejezte ki a nép óhajtását: « a

szocialista mezőgazdaság eddigi eredményeit meg kell védeni » és « meg kell vizsgálni a reálbérrendszert, sürgősen segíteni kell a munkásság életszínvonalán ». A felszabadult tömeg már forradalmi hangulatba került, már megkóstolta annak a szónak izgatóan édes ízét, amit így hívnak: « szabadság ».

Az Országház fenséges sziluettje komoran emelkedett ki az árnyékból. Nem csak a tér, de az egész környék zsúfolásig megtelt tüntetőkkel, akik ekkor már érezték, hogy nem tüntetésben vesznek részt, hanem megindították a szabadságharcot. Panni nekidőlt egy diáknak, karcsú alakja ránehezedett a fiatal testre, a fiú zavarba jött, de Panni nem vette észre, alig tudta, hogy hol van, miért van itt, s ki volt az, aki az előbb beszélt. Kihívóan vörösre festett szája kissé megnyílt, úgy figyelte a történést, de a homályban alig lehetett kivenni a vonásait, szépsége itt leszürkült, háttérbeszorult, a diák azonban mégis távolabb húzódott tőle, riadtan, védekezően.

A tömeg Nagy Imrét követelte s azok, akik elől álltak, azt állították, hogy Nagy Imre beszélt is hozzájuk. Panni feje zúgott a különös este morajától, az izgalmas események hihetetlen fordulataitól, a követelések merész közléseitől; a nép közé beszorítva állt, mozdulni is alig tudott, hallani sem tudott itt arról, ami elől történt, mert körülötte is mindenki hangosan kiáltozott s ez a sok minden együtt majdnem bénító hatással volt reá. Kissé kábultan várakozva állt, mint mikor foghúzásra rendelte be az orvos a klinikára, és a folyosón várakoznia kellett az injekció után, hogy a fagyasztás hatása kellő mértékben terjedjen, akkor állt ilyen zsibbadt-félő, tétova csendben, zúgó fejjel, ájuláshoz közel.

Egyszerre minden sötét lett körülötte. A központból kapcsolták ki a világítást, a tér és az egész környék koromsötét volt. De a nép vadul kiáltotta:

— Nem baj! Van nálunk újság, vagy papir! Csavarjunk gyorsan fáklyát!

Mindenki kiszedte zsebéből, táskájából, ami papírféle ott volt, belecsavarta újságpapírba és meggyujtotta. A százezerfőnyi tömeg magasratartott, égő fáklyával világította be az Országház-teret. Fényáradat volt ez, nappali világosságban fürdött a tér.

De ebben a pillanatban látták, hogy ávósok sorakoztak fel velük szemben. Néhány figyelmeztető kiáltás hangzott fel, mely szétoszlást, távozást parancsolt, de ez megvalósíthatatlan volt, mert a tömeg olyan óriási, mint egyetlen, nagy tenger, mozdulni sem tudott volna, ha akart volna sem. De nem is volt szándékában.

A sortűz váratlanul érte őket. Hihetetlennek tünt még az előbb, hogy ekkora tömeggel szembefordulhatnak az ávósok. De a tömeg fegyvertelen volt. Az első sorokban álltak a kis diákok, ezek estek el legelőbb. A tüzelés tartott tovább és tehetetlen, fegyvertelen emberek estek össze, egymásután. Egyszerre egy kis fiú, a tizenötéves Barta Laci ugrott a tömeg elé:

— Testvérek! Magyar testvérek! Ide nézzetek! — kezében magasra tartott egy diáksapkát, mely vértől csepegett. — Ez Gyuri sapkája, Káldó Gyurié, mellettem ült az osztályban, tizennégy éves! Tizennégy éves! Meglőtték!

Az éles gyerekhang elcsuklott. De a tömeg felhördült. Nem emberi kiáltásra hasonlított ez a hang, hanem az oroszlán, de ezer és ezer oroszlán felhorkanására, dühödt, felháborodott, vésztjósló hördülésére. Az ávósoknak inába szakadt a bátorságuk. Dermedten torpantak meg s mivel megfutamodni már nem lehetett, félve várták végzetüket.

Sebesültek, és azok, akiket a golyó elkerült, egyetemesen bosszulták meg Káldó Gyuri, a pesterzsébeti kis

diák kivégzését. Valahogyan csend lett, nyomasztó, nehéz csend. Keményen összeszorított szájjal, még elszántabb arckifejezéssel nézték a magyarok halottaikat és sebesültjeiket, azután szótlanul, gyengéden hajoltak föléjük, hogy magukkal vigyék a szabadságharc első, hősi, áldozatait.

Panni itt sodródott Berkyék közelébe. Egybegyüjtötte a diákokat, s megindult velük az iskolaépületbe, ahová aludni tértek meg.

Reggel, mikor a Berky házaspár a kapuban a krizanténon vitatkozik, a lány a diákok között áll és onnan nézi őket. Szeme úgy villan rájuk, mint mikor csínytevésre késztető ördögök sugallnak neki pajzán gondolatokat. Ilyenkor maga sem érti, hogyan és miképpen, agyát elönti valami piros köd, a szíve megnagyobbodik, megfeszül, tele van ösztökélő, robbanni készülő gondolattal és érzéssel, s mintha nem is ő mondaná ki ezeket a gondolatokat, melyek szavakba formálódva, sisteregve pattannak le szájáról, csak a kényszernek engedne, mint mikor az égő ház ablakán pattognak ki a szikrák, de ezek mögött lángtenger van, eredetük fészke.

Panni közelebb lép Berkyékhez. Járásában mindig van valami, ami kihívó, lusta, lágy, ringó és asszonyos, a párdúc lomhán is izgató mozdulata. Ovális, szépmetszésű arca sápadt, de száján, nagy, telt, lágyvonalú száján rikít a kárminvörös festék.

— Klári néni, — mondja éles hangján, mely most tele van öntudattal, diadallal, szinte kárörömmel, mert ő néninek szólíthatja ezt az asszonyt, aki Berky mellett áll, akit Berky magához ölelt az előbb, s most ez dalol benne: jó fiatalnak, tizenhatévesnek lenni — Klári néni, mire várunk? Most **kell tenni** valamit, minél előbb, míg

ez a nyavalyás Gerő, meg a többiek be vannak gyulladva! A sült galamb nem repül a szánkba!

Többen gyülekeznek már köréjük, nem csak a kis diákok, mellékutcákból tódul a nép és Pannira figyelnek, aki éles, átható hangján beszél, tehát messze meghallják, amit mond.

— Mindnyájan szabadon akarunk élni, le akarjuk rázni magunkról a szovjet bilincset. Dehát miért nem indulunk? Miért nem rontunk rá most, azonnal Gerőékre? Én hajlandó vagyok egymagam bemenni hozzá és golyót ereszteni abba a gonosz koponyájába!

— Éljen! — zendül fel a tömegben a helyeslés.

A lány élvezi a sikert és megszédül saját szavaitól.

— Nem volt elég a tegnapi vérontás? — kiáltja még hangosabban, villogó szemmel néz körül és tekintete úgy éri Berkyt, mint a villámütés — Irtsuk ki a sok bitangot, legalább az ávósokat, hogy ne kelljen többet rettegésben élni!

— Igaza van a kislánynak!

— Éljen!

— Gyerünk!

Klári nem a tömeget nézi, nem is a lány szavait hallgatja, hanem az urát figyeli. Berky kissé előrehajoltan áll, szinte issza a lány beszédjét, szemében megcsillan egy fény, ami ismeretlen, nem, dehogy ismeretlen, csak régen látott villanás ez, akkor lobbant meg a szemében, mikor ott, az egyetem folyosóján, három esztendővel ezelőtt őt a karjaiba zárta, mikor legelőször megölelte, tehát ez a láng nem más, mint... mint...

— Gyerünk fiúk! — fordul Panni a diákokhoz, de tekintete kihívóan, felizgultan tapad Berky Zoltán arcára — aki nem gyáva, az jöjjön velem!

Az összeverődött sokadalom ujjongó hurrát kiált a lány felé. A diákok közel tömörülnek hozzá, egyikük el

is kapja a karját, de Panni nevetve lerázza magáról az érintést és előrelendül. Kihúzza magát, szinte nagyobbnak látszik, mint máskor, emelt fejjel lép az úttestre és önkéntelenül helyet adnak neki. Tartása fenyegető, bátor, öntudatos, olyan most, mint az ítélet angyala, arca lángol és nyoma sincs rajta a kicsinyes hiúságnak, a szenvedélyes elszántság, a hirtelen támadt hivatástudat tüntette el, mint ahogy a városi fák lombjáról eltűnik a por a záporeső után.

Katonás, hosszú léptekkel indul el, de még egyszer visszanéz. Pillantása szemmelláthatóan Berkynek szól, aki le nem veszi a szemét róla. És Berky Zoltán megindul, mint mágnes hatására a vas-darab, arcán elragadtatás, izgalom, öröm, a gőg mindent elhárító, lerázó türelmetlensége, mely csak ezt az irányt ismeri el és minden mást félrelök, visszautasít, szájának vonala megkeményedik, csak a szeme él, lángol, felel. A tömeg énekel: « Fel, fel vitézek a csatára... ».

— Zoltán! Mi ez? Hová mégy? Várj egy pillanatra, amíg...

Klári halk, dadogó, ijedt szavai úgy hullnak a harsogó induló dallamába, mint lágy hópelyhek a háborgó tenger csapkodó hullámaira.

Honnan támad, miből keletkezik, hogyan születik két ember vonzalma? Mi módon lobban fel egy szívből az égő kérdés a másik szív felé: Ki vagy te?

Váratlanul, hivatlanul, néha nem is kívántan, nyugtalanítóan lángol fel a kérdés a szürke pillanat hűvös homályában, és megtölti vakító fénnyel, perzselő meleggel. És már jön is a felelet zengve s olyan sietve, mint ahogy a forró napsugár csókjától bimbó meghasad, mint ahogy a földhözkötött, sorsából kivetkező pillangó röppen fel, várvavárt üzenet, szívdobogtató jeladás, kipattant titok: Én vagyok! Én vagyok!

Mély szakadék tátong az ember lelkében az óhaj és az akarat között, az egyik kér, vár, birtokolni szeretne, adni és venni óhajt, a fantázia színes fátylaiba burkolózik, a vér tüze melegíti; a másik józan, hűvös intelem, diadalmaskodni akaró öntudat, hatalomra törekvő értelem, minden érvet, amit az érzés, az óhaj lobogtat: széttép, megsemmisít, mert ereje nem képzelt, hanem ismeretből, tudásból, valóságból, bölcseségből táplálkozik. Egyik oldalon az ábrándok tarka árnyai, másik oldalon az öntudat akaratának hűvös fénye. A közöttük lévő mélység áthidalhatatlannak látszik.

És itt a híd, a néha valóságos, néha pedig csak csalóka és nemlétező út: a barátság. Olykor tartós, erős, megbízható híd érzés és akarat között, melyek egybe-

kötve emberebbé teszik az embert. Olykor pedig útvesztő, mely süppedős láp felé vezet és odaképzelt karfája széteső, tehát meg nem véd, hanem örvénybe engedi zuhanni a rátámaszkodót. A barátság lehet erőforrás, vagy vakmerő kockázat, lehet fénybeborító megnyilatkozás, vagy világtalanná tevő hályog a lélek szemén, lehet a halál kapujáig kísérő védőkorlát, vagy a csalódás által sebző botránkozás köve. Felemelhet, taníthat, fejleszthet, vezethet, de ha a lerántott lepel mögött nem tiszta szándék mutatkozik meg: összetörhet, lesújthat, megsemmisíthet.

Klári rohan, sodródik a felkelők áradatával, arcán az izgalom piros foltja, harcok és elcsendesülések váltogatják egymást körülötte, tomboló zaj, lövöldözés, jajszó és könny, bárhová jutnak el, újabb utcakereszteződéshez, hídfőhöz, megrongált kapualjba, újra és újra ezt kiáltja:

— Zoltán! Zoltán!

Felelet nem jön, de nem is hallja senki ezt a kiáltást, mert ének zendül fel, parancsszavak pattognak, gránát csattog, golyó süvít, meggyújtott harckocsi robban. Senki nem ér rá a másikat figyelni, mindenki fut, cselekszik, harcol, az ellenséget lesi, beomló házfal mellől ugrik el, töltényért rohan, torlaszokat épít. Klári úgy áll a sokadalom bőszült izgalmában, mint elhagyott gyermek, kábultan, rettegve és reménytelenül. Idegen férfiak rohannak idegen célok felé, idegen asszonyok visznek idegen gyermekeket karjukon, meg kézenfogva, ismeretlen utcák bukkannak fel előtte, mint ijesztő rémfilm, mint sötét agyrém, mert házak égnek, utcatáblák zuhannak a földre orosz felírásokkal, egy-egy ablakból tüzet nyit a láthatatlan ellenség reájuk.

Klári sárga gyapjúsapkája valahol lemaradt, elveszett a rohanásban, a talpa sajog, mert reggel óta magassarkú cipő van rajta. Magas sarok! Hányszor mondta Zoltán,

hogy a lapossarkú cipő nem nőnek való, öregasszonyos, előnytelen, kiábrándító. És Panni... Elszorult torokkal, majdnem sírva mondja ki félhangon a gondolatot: Panni sokszor jár lapossarkú, kényelmes cipőben, most is az van a lábán. Most? Hány óra van? Milyen nap van ma? Mennyi ideje annak, hogy...?

Nincs idő és nincs tér.

Nevetségesnek tűnik ez a bölcs állítás itt, a mindinkább tért nyerő forradalom izgalmában, mikor szűntelenül azt kiáltozzák az elszánt harcosok: a mai nappal megszűnt a rabszolgaság! Van idő és van tér?

De Zoltán nincs sehol. Beleolvadt a szabadságot kiküzdő áradatba, melyben nincs individum, mert a nemzet egyetlen, hatalmas, erős egység ma már.

Ujjongás hangzik fel ott, ahol a győzelem teszi mámorossá a tömeget: a Szikra nyomdában lázító röpiratokat készítenek, hol eddig propaganda írásokat nyomtak. Az orosz újságokat, könyveket, kommunista nyomtatványokat utcán épített máglyán égetik el, magasra csap a láng, száll a füst és semmivé lesz a hatalmas anyag, amit a rendszer a nép irányítására szánt.

Fáradhatatlan a tömeg.

És fáradhatatlanok a kormány megbukott tagjai, akik minden lehetőt elkövetnek hatalmuk visszanyerése érdekében. A szovjet segítségét kérik a forradalom leveréséhez, ha kell, a felkelők kiirtásához.

Van úgy, hogy az orosz tankok megtorpannak a tömeg előtt, orosz katonák ugornak le róluk és integetnek: ime, a tietek lehet. Testvérként öleli meg egymást ilyenkor az orosz és a magyar. Van úgy, hogy az oroszok a felkelők segítségére sietnek és az emeletes házak ablakából lövöldöző ávósok felé irányítják ágyúik csövét, sokszor nekik köszönhető, hogy az ávósok alattomos terve vérbefullad, összeomlik.

De nem mindig ilyen jóindulatú a szovjet harcikocsik legénysége. Ott, ahol Berky Zoltánné áll, hirtelen elhallgat az ének és az ujjongás: az orosz tankok ott sorakoznak és dermesztő nyugalommal irányulnak a csövek a magyar harcosok felé. De magyar nemzetiszínű zászlócskákat lobogtat a szellő a tankokon és a tömeg fellélegzik: hiszen ezek barátként közeledő, segítő csapatok!

Egyetlen pillanatig tart a dermedt csend. S ekkor megdördülnek a fegyverek és húsz egész percig tartó vérontás következik, halomra hullnak a felkelők, a váratlan támadás kizár minden menekülési lehetőséget, a túlzsúfolt téren mozdulni sem lehet, csak várni a halált. Százával, ezrével feküsznek a halottak az úttesten, aki tudott, mellékutcákba rohant el, a többi itt fekszik mozdulatlanul, vagy sebeiben vergődve. Az orosz kocsik azután megfordulnak és visszavonúlnak.

Klári megkövesedett rémülettel ül a porban a falhoz támaszkodva. Füle zúg az elhangzott lövések borzalmas zajától, arca, ruhája véres. Meleg, rubintvörös vér folyik az arcán, de nem a saját vére, hanem a fiatal munkásé, aki mellette roskadt össze és nyakából folyik a vér. A vér, mely szorgalmának, segíteni-készségének, szerelmének,hűségének volt éltetője, de ez most mind, mind kihalt a szivében az élettel együtt, mint az almafa soksok virága, ha fagyos szél süvít el felette.

— Zoltán... — jajdul fel az asszony, amint a haldoklót nézi, aki a nyakán tátongó sebbel tehetetlenül fekszik. — Zoltán!

Él-e még? Merre jár? Vagy ő is ilyen váratlanul, ilyen ártatlanul omlott össze valamerre, mint ez a szegény, fiatal ember?

— Mit tehetek magáért? Hogyan segítsek...?

Kérdésére nincs válasz. A férfi elcsendesült. A halál

vette segítő karjaiba, hogy elfelejtesse vele áldozatos szenvedését.

Hiábavaló volt-e az áldozat? Vagy hozzájárult-e ez a fiatal munkásember is ahhoz, hogy későbbi nemzedékek szabadon élhessenek ebben az országban? De miért ilyen áron? Úristen, miért ilyen rettenetes áron lehet csak a szabadságot megvásárolni? Lesz-e nyugodt béke ezután a szörnyű harc után? Kisímulnak-e majd az ökölbeszorult kezek, a bosszúvágytól elfeketült arcok? Fognak-e még ezek a megkeményedett, elszánt, keserű magyarok szeretni és hinni? Megbocsátani és imádkozni? Gyűlölettől sötétlő tekintetükben felragyog-e még a bizalom és a jóakarat?

— Hol sebesült meg, kedves?

Óvatosan hajlik ki a kapun egy öregasszony és megérinti Klári karját.

— Nem tudom... fogalmam sincs róla, hol, — feleli bizonytalanul és végigtörli kezével arcát. Csodálkozva nézi véres tenyerét.

— Hát hol fáj, kedves? Mit érez?

Mit érez?

Kínt, iszonyatos kínt. De nem ellenséges golyó okozta ezt, nem kegyetlen orosz katonák, hanem az a férfi, aki legdrágább a világon, akit szíve minden forró érzésével vett körül, mióta ismeri, akiért dolgozott, akiért imádkozott, s aki most itthagyta, elárulta, megcsúfolta, összetörte, minden ellenségnél kegyetlenebben. Hangja, a mindig lágy, símogató hangja — Zoltán muzsikáló hangnak nevezte — most kemény és rekedt:

— Nem sebesültem meg. Nincs semmi bajom. Ne tessék aggódni miattam.

Feláll és megindul egyik mellékutcán át, ahol a felkelők csapata vonul és sodródik újra velük tovább, a Szabadság-tér felé. Idegennek tűnik ma minden, a Börze

hatalmas épülete, a Kúria széles bejárata, az idelátszó országházi kupola és a tér, a mindig csendes tér, mely most zajos és lázas a tömeg felindulásától. A sarkon katonai autók jelennek meg. Magyar kocsik.

Az elcsendesülő zajban éles hangon kiált feléjük a tiszt:

— Emberek, oszoljatok, menjetek haza! Látjátok, hogy fel vagyunk fegyverezve! Parancsunk van, s ha nem mentek, lőni fogunk! Katonák vagyunk, azt kell tennünk, amit elrendeltek. Induljatok hát! Menjetek haza!

Néma csend a válasz. Senki nem moccan.

A tiszt vár, komor arccal.

S ekkor két fiatal, munkáskülsejű férfi előrelép, a katonai autó irányába. Ketten emelik magasba, kifeszítve a nemzetiszínű zászlót. Az egyik felkiált:

— Ez a mi fegyverünk! Lőjjetek hát!

Összeszorított szájjal áll a tiszt és nézi őket. Aztán leugrik az autóról és fegyverét a földre dobja.

— Nem lövünk a magyar zászlóra!

Odaszól az embereinek, hogy tegyenek, amit akarnak, forduljanak vissza, vagy jöjjenek vele. És megindul a felkelők tömege felé, katonái követik mindahányan. Mikor odaér a zászlót tartókhoz, karjába öleli őket. Az óriási tömeg egetverő éljenzésben tör ki.

Keményen pattognak a szidalmazó szavak a « fasiszta, reakciós elemek bujtogató, felheccelő akciójáról, mely a nemzet nyugalmának megbontására törekszik, de ezeket az izgága, lelkiismeretlen elemeket a kormány le fogja fegyverezni, ártalmatlanná fogja tenni, hogy ezáltal a nép nyugalmát és békéjét biztosíthassa a szovjet- csapatok segítségével. A szovjet-egységeket ezért tehát baráti érzelmekkel kell fogadni, minden polgárnak szent kötelessége, hogy a fasiszta uszítók fegyvereit elvegye, őket pedig átadja a szovjet katonaságnak. »

Szent kötelessége.

Mi az, ami szent ezen a földön?

Szent az a pillanat, mikor az anya karjába szorítja újszülött gyermekét. Szent a búzaszem, mely magában hordozza a kalásszá sarjadt termés képét, mely aranyszínben hajladozik majd a júliusi napfényben. Szent az a szív, mely forró szeretettel tárul ki a boldogtalanok felé. Szent a hűség, mely mint őrzőangyal hajlik vigasztalóan, biztatóan a megvénült hitvestárs fakó arca fölé. Szent a sebész keze, mely visszaadja a halálos beteg életét. Szent a karácsonyesti csendesség, mely áldást és békességet áraszt sebesültek, kétségbeesettek, megfáradtak és hajléktalanok lelkébe.

Kötelesség is lehet szent, a szülők, barátok, honfiak, fejedelmek és papok kötelessége. De hogy nevezheti valaki szentnek azt a kötelességet, mely börtönbe, vagy halálba juttatja az elárult honfitársat? Hogyan adhatná át a felkelőket a szovjet katonáknak az a magyar, aki betegsége, gyengesége miatt nem vehetett részt a szabadságharcban, de ilyen felkelő betér hozzá segítségért, rövid pihenőre, vagy falat kenyérért?

Panni a falhoz támaszkodva áll és figyelmesen nézi a sápadt arcokat.

— Ti maradjatok itt, én elmegyek néhány fiúval kaját szerezni.

Szavait Zoltánhoz intézi s a közvetlen hang, a tegezés senkinek nem tűnik fel, hiszen lehulltak a korlátok, itt, ahol csak harcosok állnak együtt, természetes ez a baráti megszólítás. De a tekintet, mely a szavakat kíséri, ez a felvillanó, kihívó, forró és mély tekintet, amint a férfi arcába vág, feltűnik a körülállóknak is. Berky megrázkódik.

— Fázol? — kérdezi a lány és megfogja Berky karját.

Nem, dehogy fázik, inkább valami furcsa, forró láz bujkál benne, ettől ég a szeme, a homloka, ettől lát tüzes pontokat a levegőben, akármerre néz, ettől reszket a keze, amint cigarettára gyújt. Keskeny arca sápadt, szőke haja csapzottan tapad a homlokához.

A lány figyeli egy darabig, de félreérti a sápadtságát, éhséggel magyarázza. Int a fiúk felé.

— Gyertek, gyerekek. Három srác elég.

Engedelmesen lépnek előre, hogy kövessék. Panninak nem lehet ellentmondani, ha ránéz valakire határozott, villogó, sötét tekintettel, ha rászól valakire parancsoló és mégis pajtáskodóan meleg hangján, mindig eléri, amit akar. Boldogan mennek vele a kiválasztott fiúk, és

negyedóra múltán megrakodva térnek meg: kenyeret, sajtot, kolbászt cipelnek. Panni megkezdi a kiosztást.

— Ezt a főnök kapja! — kiáltja vidáman és zsebéből üveget ránt elő, háromcsillagos, konyakos üveget. Közelhajlik Berkyhez és úgy súgja a fülébe:

— Megkóstoltam, remek, csak igyál nyugodtan! De ne sokat! Be ne rúgj itt! Most ne!

A szemébe néz újra, mélyen, jelentősen, ez a «most ne» úgy hangzik, mint valami ígéret, kihívás, figyelmeztetés.

Nem volt elég a reggeli, a fiúk már újra nekiindulnak a vásárlásnak. De nem is vásárlás ez, hiszen ők mesélik, hogy a boltosok nem fogadnak el pénzt az élelmiszerért, mert tudják, hogy a felkelőknek kell. Berky kortyol az üvegből, aztán visszaadja a lánynak.

— Őrizd csak te.

— Ugye, jót tett?

A férfi nem válaszol. Szédül, de igyekszik uralkodni magán, tartja magát, hogy össze ne essen, nem érti, miféle tűz lappang benne, a gyomra émelyeg. De legkínzóbb ez a furcsa helyzet, amelybe úgy belegabalyodott, mint a hínárba, melyből nincs kiút. Igyekszik önmagával elhitetni, hogy kellemes ez az állapot, hiszen a lány támaszt és erőforrást jelent, mert Panni csodálattal nézi őt, s erre most szüksége van, az elismerésre, a bizalomra, a bírálgatásnélküli meghajlásra az akarata előtt, szüksége van Panni lelkes, fáradhatatlan segítségére, mellyel nem mozdul mellőle, hanem itt jön vele bajtársként, tanítványként, mint a hűséges, ragaszkodó kuvasz a gazdája mellett, tegnap óta. De ahogy ránéz, megrezzen a lány arckifejezésétől, mely merész, nyugtalanító, de a mozdulatától is, amint szépvonalú kezét hajába sűlyeszti, hátrafésüli széttárt ujjaival, s ez a mozdulata férfias, előny-

telen; megrezzen a lány hangjára is, az éles, túlhangos, pajtáskodó szóra:

— Mit bámulsz? Képzelem, ronda vagyok ilyen éjszaka után!

Ez szokatlan, a lány modora, hanghordozása, meggondolatlan, gyors mozdulatai, melyek nőietlenek, meglepőek. De nem igaz, hogy ártott neki a nemalvás, hiszen friss, vidám, sugárzó. És szép, nagyon szép, így is, a reggeli világításban, kikészítés nélkül, rövid, egyenes kis orra, ragyogó, sötét szeme, kissé széles, de széprajzú szája feltűnőbb, vonzóbb, mint minden más nőé, akit valaha is látott. Ahogy a szemébe néz, látja, hogy olyan az, mint a tükör, őt, Berky Zoltánt mutatja, alázatos, nagy szerelemmel őt ismeri el vezérnek, egyetlen férfinek, parancsolónak. Ettől ellágyul menten, messze röppen a feszélyező érzés Panni műveletlensége, feltűnő és hangos viselkedése, kihívó magatartása miatt. A lány szeméből sugárzik a nagyraértékelés, a tisztelet, a megalázkodás a hős előtt, mert látszik, hogy hősnek tartja őt. Olyan hősnek, amilyennek Berky Zoltán önmagát szeretné látni.

És Berky már előre is lép, emelt fejjel, feszes tartással, előbbi rosszulléte már a múlté, hangja csupa erély, bizonyosság és határozottság, mikor megszólal:

— Testvérek! Felvirradt a szabadság napja, itt állunk mi, magyarok, társadalmi, felekezeti és osztálykülönbség nélkül, lehullt minden korlát magyar és magyar között, munkás, paraszt, egyetemi hallgató, vagy kisdiák: mind magyar és mind kész meghalni is a drága hazáért! Kivívtuk így, együtt a szabadságot, leráztuk a láncot, levertük a bilincset, látjátok, mekkora erő van bennünk, ha összefogunk? Megrettentek a zsarnok hatalmak ,megfutottak kínzóink, most már terveket kovácsolunk a jövőre, hogy szebb, boldogabb, békésebb, elégedettebb legyen a

magyar élete a jövőben, mint volt a múltban! Tovább harcolunk, hogy elérjük mindazt, amit szeretnénk: a belső megujhodást ifjúságunk átnevelése által, mezőgazdasági politikánk átszervezését, szociális és szellemi nívónk emelkedését, munkaalkalmat, lehetőséget, hogy országunkat naggyá, erőssé tehessük. Nem elnyomott kisebbség vagyunk már, testvérek, hanem tízmillió erős magyar, felszabadult, tettrekész, lelkes magyar! Tízmillió, mert ráébredtünk feladatunk fontosságára s tudjuk, hogy összefogásban van az erőnk. Vállvetve, egy akarattal küzdünk a közös célért: Magyarország megújhodásáért.

Dörgő éljen rendíti meg a földet. Talán nem csupán ez a sokezer sajnálatraméltó, elcsigázott, fáradt harcos hurrázik ujjongva, testvéri együttérzés örömétől fellelkesülve, de mintha maga a föld zengene velük együtt, a föld, melyért életüket is szivesen odaáldoznák s amely most jó anyaként osztozik örömükben.

Mikor elcsendesednek, öregebbfajta parasztember áll a tömeg elé. Zoltán is hangszóró segítségével közölte gondolatait a felkelőkkel, ő is odaáll tehát, mert szólni akar hozzájuk. Kopott gúnyája szürke, mint a sors, amit viselt, csizmáját vásottá tette az idő, mint életét. Nekitámaszkodik a lámpaoszlopnak és várja Berky intését, hogy beszélhet-e. Végighordozza fáradt, vizeskék tekintetét a térséget betöltő, nyugtalankodó tömegen, és Berky Zoltán nógatására beszélni kezd:

— Testvérek! — mondja, mert Berky is így szólította meg a felkelőket.

— Bizony én nem tudok olyan szépen szólni, mint ez az úr itt az előbb, egyszerű, falusi ember vagyok én, oskolát is alig jártam. Mifelénk szerszámot, kapát, fejszét kell forgatni, nem pennát, meg a szót.

Kicsit megbicsaklik a hangja, de aztán nekibátorodik, emelkedik:

— Dehát egy kérdést szeretnék intézni ehhez az úrhoz, aki ilyen szépen szólott hozzánk. Hogyan veszünk elégtételt? Mert hát bizony mind, akik itt állunk, igen megszenvedénk, mióta nyakunkon ül a muszka. Jómagam is négyízben ültem tömlöcben, nem dicsekvésből mondom, csak hogy tudjátok. Voltam ávósok kezében. Vallattak is.

Felmutatja a kezét, bütykös, kemény kezét, a széttárt, kissé görbült ujjaival, melyeken a körmök helyén lilásvörös heggedt sebek sötétlenek. Mindnyájan tudják, mit jelent ez: vallatás közben tépték ki a körmeit.

— Nem vagyok besúgó, sem áruló. Belőlem neveket ki nem húztak ilyenmódon se. A lányom meg...

A hang elakad. Összeszorul az a keserűvonású száj, meg is nyílik kétszer azután, de egy ideig nehéz szavakat formálni rajta.

— Azokat keresték énrajtam, kik a lányom miatt vettek volna bosszút — mondja azután megkeményedett hangon — de pedig a leányt azzal vissza nem hozták már. Tizenhét esztendős volt, gyenge, mint a virág, mikor a muszkák megragadták s elvitték. Mátkasorban volt, és a legényt a ház előtti fára húzták fel, mert hogy rávetette magát az oroszokra. Szomszédok is segítettek volna, meg legények, kik odagyűltek a sikoltásra, de a lányt ki nem adta a két muszka. Az asszony azóta élőhalott. Hasznot se hajt, nem is szól egyet se. Csak ül és néz. A fiam meg odalett a háborúban. Magunk vagyunk. Enni csak annyi van, hogy fel ne forduljunk, jószág alig, a termést bé kell szolgáltatni.

Nagyot nyel, mert nincs szokva a szónoklathoz és restelli is kicsit ezt a hosszú beszédet. De tovább mondja:

— Azért kérdeném meg tisztelettel az úrtól, hogyan gondolná, hogy elégtételt vennénk a sok gonoszság miatt,

amit rajtunk elkövettek ezek a pokolból szabadúltak? Ha megüt valaki, visszaütöm, ha meglopnak, béhajtom a tolvajon. Hogyan hajtjuk bé most már rajtuk, ha felszabadultunk a járomból? Eddig ostorral hajszoltak s tán nem is emberek voltunk a tíz év alatt, de most már csak úgy teszünk tán, mint annakelőtte s megtorolhatjuk a becstelenséget!

Berky Zoltán komolyan figyeli, megbecsüléssel és türelemmel. De, hogy elhallgat, megveregeti a vállát és így felel:

— Nem bosszúra kell gondolnunk most, bátyám, nem elégtételre, a kölcsön visszafizetésére, hanem békés együttműködésre, munkára, az ország újjáépítésére. A jövőre!

— Nem úgy van ez bizony, Berky testvér, — ugrik a hangszóró elé egy munkásember — engem is kétszer csuktak le izgatásért, pedig csak annyit mondtam, hogy a gyerekeknek nem tudok cipőt venni. Úgy agyba-főbe vertek, hogy hetekig feküdtem utána, mint egy roncs. Jöjjön, Berky úr, nézze meg a házunkat! Miféle bútorzatunk van, mennyi ruhánk van, mennyi élelem akad a házban? Nézze meg a feleségemet, aki a nyolctagú családot látja el és hálni jár belé a lélek. Nézze meg a legkisebb fiút, akinek gépbe tették a lábát...

— Az anyám hatvanöt éves, de mosni jár, mert annyi pénzünk sincs, hogy...

— Ki se kezelték a húgom tüdőbaját, két hónap múltán hazaküldték, hogy visszamehet a gyárba, de múlt héten újra vért köpött...

— A nyomdát nem fűtötték, úgy dolgoztunk, mi, szedők és tavaly...

— Mikor deportáltak bennünket, elvették a házunkat minden holminkat, azóta se tudtunk venni se berendezést, se ruhafélét...

— Az apámat a nyáron akasztották fel, mint gonosztevőt, pedig csak azt mondta a társainak, hogy a fizetésükből nem tudnak megélni, javítást kell kérniük...

Egymásután ugranak oda a mikrofonhoz és kiáltják bele a vádat, a szörnyű kínzások, nélkülözések, elnyomatás, embertelenség, igazságtalanság miatti keserűség zuhogó panaszait, mint valami láthatatlan fórum előtt a védekező, kétségbeesett vádlottak. Csodálatos szimfónia, sikoltva belerikoltanak a különböző hangszerek, jajongva, lázadva, fenyegetve, sikoltva, más-más hangon, mégis összeolvadva, ugyanazt a dallamot zengve. Berky döbbenten áll és nézi őket. Nem lehet visszatartani a felbőszült tömeg jogos haragját.

— Igaza van az öregnek! Megtorlunk mindent!

— Brávó, öcsém, az apád helyett akasztunk mi hóhérokat!

— Megmutatjuk Gerőnek, a Pártnak, az ávósoknak, hogy mennyi erőnk van! Hogy már nem félünk tőlük! Majd megmutatjuk, hogy...

Panni lelkesen helyesel mindent. Arca kipirult, szeme villogva figyeli a kiáltozókat, megölelgeti az öreg pararasztot, és tüzeli, izgatja őket, hogy csak szóljanak, fenyegessenek, induljanak. Berky csendre inti a tömeget.

— Emberek, nyugalom, nyugalom! Persze, hogy bátran kimondjuk, mit akarunk! Már nem kérünk, hanem követelünk. Elsősorban azt kívánjuk, hogy Nagy Imre legyen a miniszterelnök, mást nem fogadunk el. De ne veszítsük el a fejünk. Higgadtan kell cselekednünk. Nem az ő fegyvereikkel kell küzdenünk, nem gyilkossággal, bosszúvággyal, kegyetlenséggel fogunk neki az ország újjáépítéséhez, hanem komoly meggondolással, nyugodtan megtárgyalt terv szerint. Szabad választás, szabad mozgási lehetőség, a parlamentben szólás-szabadság, ez a legfontosabb és legsürgősebb, amit megvalósítunk.

Mindenek előtt azonban: az orosz csapatok hagyják el az országot!

Felragyognak az első szavakra befelhősödött arcok.

— Ez igen! Ki a muszkával az országból! Menjen haza minden ruszki!

Dörgő éljenzés és ujjongás.

— Ha Nagy Imre veszi kezébe a hatalmat, akkor...

A közelből ismét felhangzik a rádióközvetítés. Megismétlik az előbb leadott hírt és a gyenge széláramlat meglengeti a szálló szavakat, melyek újdonságot is közölnek:

— Nagy Imre, a magyar népköztársaság minisztertanácsának elnöke átvette a kormány vezetését...

Dermedten bámulnak egymásra a felkelők. Mi ez? Mit jelent ez? Nagy Imre új miniszterelnök? Úgy érzik most magukat, mint a gyermek, aki sóvárogva állt sokáig a kirakat előtt, vágyva óhajtozta a játékszert, amit, azt hitte, soha meg nem kaphat, s egyszerre valaki váratlanul odadobja neki. A sokat hangoztatott kívánság megvalósult, a rádióadás szerint a nép elérte, amit akart: Nagy Imre irányítja az ország sorsát. Erőszak és fenyegetés nélkül érték el ezt, szinte ajándékba kapták a Párttól, a gyűlölt zsarnokságtól, mely, úgy látszik, nem akar újjat húzni a felkelőkkel.

A rádió elismétli, hogy a szovjet csapatokat segíteni kell mindenben, hiszen a nép nyugalmát védelmezik meg, tehát minden polgárnak szent kötelessége...

Egy hivatalnok-formájú, sovány emberke felkiált:

— Szent kötelesség! Az ördögbe! Mi a mi szent kötelességünk? Az, hogy hűségesek legyünk hazánkhoz, népünkhöz, hitünkhöz, hitvestársunkhoz...!

Hitvestársunkhoz!

Berky Zoltán sápadtan fordul a sovány, kopottruhás, őszeshajú férfi felé. Úgy nézi, mint szakadék szélén a

szédült vándor a tátongó mélységet, döbbenten, borzadva. Képek villannak fel szeme előtt. Régi és újabb emlékek. Egyetemi kiránduló-csoport autóbuszában egy lány ül mellette, barna, félhosszú haja félig eltakarja arcát, mert a lány a könyve fölé hajlik, tanul ott is, a kirándulás vidám zajában; száját látja, szelídvonalú, komoly száját és állának lágy hajlatát. Ő is olvas, a Római-jog fekszik a térdén, de nem tud másra gondolni mint arra, hogy a lány ilyen közel van hozzá, ettől a hirtelen átérzett, mindent elárasztó, vad örömtől összefutnak a betűk a szeme előtt, lopva a lányt figyeli, aki végre felnéz egy fordulónál, és villámütésszerűen döbbenti meg a tudat: az enyém! Az enyém!

... Nyári melegben ülnek fenn, a hegyen, ketten. A fatörzs, melyre letelepedtek, a tisztás legszebb pontján fekszik, alattuk a völgy panorámája változatos képet mutat: a frissen kaszált rét fakó zöldjétől a kis falu tornyáig minden napfényben fürdik, békés, tündéri kép, valószínűtlenül csillogó, sejtelmes, álomszerű, szivetfájdító, amilyennek csak egyszer látja az ember a mindenséget, akkor, amikor szeret, amikor boldog. Úgy ülnek, majdnem mozdulatlanul, alig szólnak, ki sem nyúlnak egymás felé, mégis teljesen eggyéolvadva, ünnepélyes csendben, lélegzetvisszafojtva, a szent pillanat lelki nászában, mely forróbb és közelibb minden ölelésnél.

... Budai templom homályos csendje, csak olykor hallatszik be a villamos csengetése, autó tülkölése, senki sincs a közelben, és Klári keze váratlanul kinyúlik feléje: imakönyvét kínálja, mert látja, hogy ő nem imádkozik. Szinte zavartan veszi át, kinyitja, s belőle a lány varázsa árad, megejti, átkarolja, imádságra készteti. A világítás gyenge, inkább csak sejti, mint látja a betűket, engedelmesen olvassa mégis, mert tőle származnak, az ő szemének símogató érintését érzi meg felettük, ezekbe kapcso-

lódik, mondja az imát és úgy érzi, a gyenge asszonyi kar tartja, emeli, magával viszi, vonja láthatatlan magasságba, ahová egyedül fel nem juthatna, csak vele.

... Téli alkonyat, csúszós úttest, melyen majdnem elvágódik, de megkapaszkodik egy kerítésben, a bokája megrándul és sziszegve marad egy helyben állva, hogy neki tudjon indulni az útnak. Klári erélyes mozdulattal veszi ki kezéből az aktatáskát, mely súlyos a könyveitől, hiába tiltakozik, nem adja vissza. « Majd viszem, ne gyerekeskedj, inkább támaszkodj rám! » Támaszkodj rám. Igen, jó volt rátámaszkodni sajgó bokával és sajgó lélekkel, gondban és keserűségben, sikertelenségben és megaláztatásban, mikor szegény mama az illemhelyet súrolta és párttagok vigyorogtak rajta, hogy a tábornok özvegye a legútálatosabb munkát végzi, mert szándékosan osztották be árnyékszék-takarításra. A tábornok özvegye, akinek férjét Szibériába hurcolták el és sóbánya mélyén pusztult el, nem csupán nélkülözésben, de félelemben és megalázásban élte le életét. A tábornok volt tisztiszolgája, az elhízott Kudelka Dezső, akiből alpolgármester lett, gőgösen fújta idősb Berkyné arcába vastag szivarjának füstjét, ha a folyosón elment a Városháza kövezetét súroló asszony mellett s az felnézett reá. Berky Zoltán útálta önmagát gyávaságáért, hogy anyját meghagyta abban a keserves állásban, de éppen anyja könyörgött mindig: « Viseld nyugodtan, Zoltán, engem nem bánt ez, hiszen érted teszem, a te jövődért! ».

... Szelíd lámpafény a pergamenternyő alatt, kis, kerek asztal, amit Klári festett halványszürkére, az ablakon régi ágyterítőből készített sárga függöny, mely vidámmá teszi az egyszerű szobát, kezébetemetett arcán ég a szégyen, az önvád, mert mama, szegény, kizuhant a Városháza ablakán, mikor a nagy ablaktámlát mosta reszkető kézzel, és reszkető térde megingott a mélység felett. A

kis vaskályhában ég a tűz, a csendbe, mint gyógyító, csitító dallam símul bele Klári lágy hangja: Ady verseket olvas, hogy elvonja az ő gondolatait mama borzalmas haláláról. Halk, símogató szavak suhannak feléje, mint szállingózó hópelyhek, a vers megszépül, kiszínesedik, élni kezd, már gyógyul a seb, tűnik a kínzó érzés; belekapaszkodik ebbe a hangba, mankója lett, támasza. Igen: « támaszkodj rám. »

El akarja hessegetni ezeket a képeket maga elől, de vissza-vissza röppennek, mint a méhraj, mely a virág felett köröz és makacsul visszaszáll, ha el is akarná zavarni valami fenyegető kéz. Mélyen, tudat alatt, megindul valami különös, kínzó, égető folyamat, aminek neve nincs, de fáj. Furcsa nosztalgia a béke után, amiben része volt, s ami eltünt.

Panni értelmetlenül néz rá, mikor utána nyúl, mert a férfi úgy rázza la karjáról ezt a nyugtalanító kezet, mintha bélpoklos érne hozzá: riadtan, borzadva.

Hogy tölti napjait a tizenhárom éves, középosztálybeli fiú, aki valamelyik nyugati állam polgáraként született a világra?

Reggel félnyolckor kel, a fürdőszoba párás melegében megnyitja a vízcsapot és mosakodni kezd; ha szülei a közelben vannak, külön figyelmet szentel a fülének és nyakának is, azután felrántja kockás nadrágját, belebújik a zsemleszínű kötött mellénybe, befűzi a kitisztítva odakészített, jószabású borjúbőr-cipőjét, a földreejtett, vastag frottirtörülközőt már nem veszi fel, mert visszasurran szobájába, ahol a rádiója éppen kedvenc jazz-dalát zengi, könyveinek összecsomagolása kevesebb fejtörést okoz neki, mint az, hogy a kísérő zene szakszofonosa Tim Player-e, vagy mégis James Dunkeyway, ahogy előbb hitte? Szekrényének fiókjait kirángatja és végigkotorja a katalógus miatt, hogy kikeresse a hanglemezek között ezt a nevet, de anyja felszól a földszintről, a nappaliból, ahol éppen reggeli utasításait adja ki a házvezetőnőnek: « Bertie, elmult nyolc óra! »

Bertie, vagy Paul, esetleg Christian erre felkapja iskolatáskáját és rohan lefelé a lépcsőn, mert tudja, hogy apja nem vár reá, ha nincs lent a garázsban nyolcra, vagy, ha apja nem szokta iskolába vinni a fiát, akkor

meg autóbusszal, esetleg biciklin úgyis indulnia kell. Szobája csatatérnek látszik, ha így kivonul belőle: a kihúzott fiókokból nyakkendők és harisnyák nyúlángóznak kifelé. A tálcán felhozott reggeli maradványai sem nyújtanak vonzó látványt, a grape-fruitos, magas pohár persze felborult és aljáról a cukros lé ráfolyt az azsúrszélű terítőre, a banánhéj pedig a zöldselyem paplanon nyugszik. A fiú már kabátját húzza és onnan szól be anyjának, a folyosó tükre elől: « Zárd el a rádiómat, de fel ne döntsd a várat. » A várat, amit művésziesen épített, tervrajz szerint, kartonból, falemezből és plasztikból. Ez a legújabb hobbyja. Arca sugárzik a jóléttől, kissé túltáplált, talán rövidlátó, de kedvét nem lehet elrontani, mert humorérzéke mindent áthidal és fényessé tesz. Az iskolában jókedvűen belebokszol a tanárjába, kivel együtt mennek fel a lépcsőn. Mindketten nevetnek. Átlag-tanuló. Jól zongorázik, de szívesebben vív és hockeyzik. Őszinte, mert egyszer kísérelte meg a hazugságot, mikor arany töltőtollát elcserélte napszemüvegre és azt mondta otthon: elveszett a toll, de a szelíd anyai pofon közben elhatározta, hogy nem érdemes hazudni és nem is fog többet, mert a napszemüveg korántsem olyan mutatós, mint amit anyja akart venni neki. Délben megeszi a kiadós ebédet, szülei előtt gyújt cigarettára, mert ez megengedett dolog, hogy tizenhároméves fiatalember dohányozzék, ha kedve tartja. Visszamegy az iskolába, de négyre otthon van újra, a házifeladat percek alatt készül el, és rohan a barátaihoz, hogy moziba menjenek, vagy a sporttelepre. Születésnapja előtt sokáig rágja ceruzája végét, miközben összeállítja « óhaj-listáját » azokról a tárgyakról, amelyeket ajándékba kér családtagjaitól, ezek között szerepelnek ilyenfajta óhajtások is, mint: footbal, új bicikli, vízálló karóra, de olyan, amit nem kell soha felhúzni, meg fényképezőgép, esetleg sí-

vakáció Svájcban, a karácsonyi szünetben. Hozzászokott, hogy szobáját rendben tartják, szekrénye telve van fínom anyagból készült ruhákkal, hogy nyaralás közben apjával remek kirándulást tehet a külföldi nyaralóhely környékére mindenfelé, tudja, hogy egyetemi tanulmányaira a félretett összeg készen várja, és anyja megkívánja, mikor vendégsereg van náluk, hogy ne az iskolai öltönyében jelenjen meg a szalonban, hanem a sötétkék, vagy a sötétszürke ruhában. Szüleit jóindulatú kedveskedéssel üdvözli, de neki is vannak igényei velük szemben, elvárja, hogy tiszteletben tartsák a házban szokásait és kívánságait. Szidást ritkán kap, nem nagyon ad rá okot sem. Templomba csak nagy ünnepeken megy, akkor sem szívesen. Anyja szokta védelmébe venni: « Szegény gyerek, most, hogy vakációja van, még ki sem alhatja magát? » Hát kialussza magát. A « szegény-gyerek »-elmélet újfajta áramlat szüleménye. Régen a pajkos gyermeket megbüntették, most tudatalatti ösztönök kiélésének nevezik a csínytevést és a lelki kibontakozás sürgősebb és fontosabb nevelési szempontból, mint az irányítás. Nem is irányítják semerre sem. Ki kell bontakoznia, szabadságban kell élnie, mert pszichiáterek szerint káros a gyermek lelki fejlődésére, ha megkötöttségbe és korlátokba ütközik. Korlát tehát nincs. A nevelési módszer engedékeny: megelégszik az egyszeregy után a gyökvonással és a logarléc használatával. Nevelés alatt a szülők ma azt értik, hogy a gyermeket sikerült ránevelni a kés-villa használatára és a fogmosásra. A továbbira majd megtanítja az élet, ha lelkileg kibontakozott. A korlátlan szabadság érzése természetesen arra vezeti az ifjút, hogy etikai alap és erkölcsi zsinórmérték nélkül indulván neki az életnek, minden új áramlattal addig sodródik valami ismeretlen irányba, ameddig érdekközösség köti az ideológia hirdetőihez.

És hogyan tölti napjait a tizenhárom éves fiú, ha Magyarországon született, és a mai kor gyermeke?

Reggel hatkor ugrik ki az ágyból és nekilát napi munkája elvégzésének. Borbély Palkó, a pesterzsébeti gimnázium növendéke a favágással kezdi, mert ha nem aprít fát iskolába-menet előtt, akkor édesanyja nem tud meleg vacsorát főzni, ha a mosodából este hazatér. Lakásuk szoba-konyhás szükséglakás, ami azt jelenti, hogy vízvezeték nincs a házban, hanem vizet az udvari közös kútról kell behordani. Ez télen a kellemetlen feladatok közé tartozik, mert a két vederrel sietve fut végig a téglás úton a ház felé és a jeges víz kiloccsan a cipőjére, keze pedig majdnem odafagy a veder fogójához. Csoda-e, ha Palkó nem mosdik meg minden reggel? Anyja indul elsőnek munkába, mert a mosoda messze van, és ott korán kezdik a munkát. Apja kovácsmester a vasútnál, ő is időben kel útra. Ketten maradnak otthon kis húgával, a kilencéves Jutkával, és Palkó bizony sokszor sajnálja a fáradságot, hogy újabb veder vízért fusson ki télvíz idején, hiszen telt vederrel kell otthagynia a konyhát, ha iskolába indul. Arca hamuszínű, s ez a mosdatlanság és rosszultápláltság eredménye. Gyorsan kapkodja magára pamutszövetből készült, gyűrött ruháját — a gyűrődés nem az ő hibája, hanem a rossz anyag silányságáé — felhúzza otromba cipőjét, amit apjától örökölt s ezért két pár harisnyát kell húznia, hogy ne lötyögjön rajta a lábbeli, de ez sem veszi el a cipő furcsaságát, látszik, hogy nem az ő lábára való. Sok gyermek akad, aki apja, vagy anyja cipőjét hordja, de Palkó vékony testalkatú, fejlődésben elmaradt, alacsonyabb is kortársainál s így a nagy, kitaposott cipőben Hüvelyk Matyira emlékeztet. Mégsem mosolyogják meg, sem az utcán, sem az osztályban, hiszen nem szokatlan látvány a szedett-vedett öltözködés.

Palkó tehát rendbehozza, amennyire tőle telik, a szobát, hol szüleivel és testvérével alszik s ahol az éjszakai nyugalomról két ágy, egy divány és a fából ácsolt « priccs » gondoskodik. Legszebb pillanatait az iskolában éli át. Berky Zoltánnét, a türelmes, jóindulatú tanárnőt hálás szeretettel veszi körül az osztály, de Palkó egyenesen a mennyei angyalokhoz hasonlítaná, ha hinne angyalokban. Berkyné arca nem komorodik el, ha első pillanatban nem válaszol a feltett kérdésre, mert tudja, hogy Palkó dadogni kezd a sürgető szóra és a hangja végképpen elakad. A fiú nem is érez semmi zavart, félszegséget, félelmet, ha felszólítja a tanárnő, hanem vörösre gyulladt arccal lassan keresgéli a szavakat, melyekből ügyes, pontos válaszokat formál. Jó eredményért Klári apró ajándékot is szokott adni néha: könyvjelzőt, ceruzát, almát. Ezek a jutalmak rendszerint Jutka fiókjába vándorolnak azután, mert Palkó, bármennyire szereti szüleit és nagyraértékeli Klári nénit is, Jutkát nem méri emberi mértékkel, hanem valami halvány meghatározás él benne húga személyét illetően, mely valahol Tündér Ilona és az angol királykisasszony között lebeg. Jutkát nem lehet megbüntetni, mert Palkó vakon vesz minden csínytevést magára, amit húga követett el. Este, ha a kemény priccsen fekszik, és a divány felől Jutka egyenletes lélegzése hallatszik feléje a homályból, azon töpreng, hogyan törjön majd előre és hogyan keressen majd sok pénzt, nagyon sok pénzt, melyen nem csupán szüleinek szerezhet békés, bőséggel teljes öregséget, de Jutkának, főképpen Jutkának vehet meg mindent, amit szeme-szája megkíván, mert szerinte ez az ibolyakékszemű kislány a legkülönb sorsot érdemli meg. Gyakran álldogál kirakatok előtt is, maszatos orrát az üveghez nyomja s úgy szemléli az áhított és elérhetetlennek vélt tárgyakat: piros szandált, köves gyűrűt, vagy meleg,

kötött kabátot, melynek éppen olyan a színe, mint Jutka szemének. Szívét ilyenkor fájdalom szorítja össze, hogy mindezt nem veheti meg Jutkának. Jutkának, aki három héten keresztül olvasott fel neki cérnavékony hangján, mikor ő torokgyulladással feküdt és a láztól erőtlenné vált. Esténként, mikor már régen ágyában kellett volna lennie, a kislány hősiesen olvasta hangosan Jókai regényét, a Szegény gazdagokat, előfordult azután kétszer is, hogy a féltett könyv kisiklott, lecsúszott a kezéből a kopott, poros padlóra, mert elaludt olvasás közben; a könyv, amit Klári nénitől kapott Palkó ajándékba, meg is sérült akkor, most is látható a sarkán a csúnya horpadás.

Jutka sovány, betegesen halványarcú kislány, ijedt, kék szemében valami megható könyörgés ül, ha odafordul bátyja felé: «Nem tudok szorozni... nézd, milyen nehéz ez a példa.» Vagy: «A rajzot holnapra kell beadni...».

A példa éppen úgy elkészül, mint a rajz, kissé túlságosan tökéletes mindkettő a kilencéves kislány képességeihez viszonyítva, de a tanítónő nem szól semmit, elfogadja, mert Jutka édesanyjához hordja a szennyesét s Borbélyné nem számít a mosásért semmit.

Iskolából hazajövet Palkó nekiindul bevásárolni. Ez sorbaállást jelent sokszor. De már nagy gyakorlatra tett szert ezen a téren, mert a sorbaálláshoz is ügyesség kell. Óvatosan, vigyázva kell előrejutni, hogy a többiek észre ne vegyék, lassan csúsztatni a lábat előre, aztán az egyensúlyt áttenni az előrerakott lábra és így folytatni, míg néhány sort le nem hagyott maga után, hiszen az a veszély fenyegeti, ha türelmesen vár a sorban, hogy egyszerre csak kiszól a boltos: nincs burgonya, nincs káposzta, nincs tojás, s akkor anyuska mit főz vacsorára?

Persze, megtörténik, hogy valaki ráripakodik a sor-

ból: « Hé, hová mégy, te fiú? Maradj csak itt, mert ez a helyed! » De akkor készenlétben kell tartani a választ: « Ott látok egy félalmát, vagy szilvát a földön, azt akartam felvenni, nagyon éhes vagyok. »

Este segíteni kell anyuskának a főzésnél, így hamarább elkészül, ha répát vagdal, burgonyát hámoz és tüzet rak. Jó is ott ülni, a tűzhely mellett a kis zsámolyon, hallgatni a tűz duruzsolását és élvezni a fazékból áradó, jó leves-szagot. Közben a házifeladatot kell elkészítenie, de ha ezt megtette, nekifoghat kedvenc foglalkozásának, a rajzolásnak. Palkó kézügyessége közismert, Klári néni vette a vázlatkönyvet is, melybe mindent belerajzol, amit lát, az iskolát, a kerekes kútat, a zöldségeskocsi keshedt lovát, sőt Klári nénit is megrajzolta egyszer, de elszégyelte magát utána, mert az arckép nem nagyon hasonlított a modellhez: az orr hosszúra sikerült, a homloka pedig horpadtnak látszott. Vasárnap mindenki almát kap ebéd után, vagy sülttököt, és nagy öröm már a levesnél ott szorongatni az almát a tányér mellet, a hűvös, síma, jószagú almát védve, becézve takarja be a tenyere, a sülttök pedig ízes, édes, forró. Milyen boldogság is meleg vacsorát enni, a levesbe kis paprikát keverni, szagolgatni, az első kanál néha megsüti az ember nyelvét, de ez sem baj, a kockára vágott burgonyát apróbbra kell vagdalni a kanállal, így hamarabb hűl. A babfőzelék is finom ám, anyuska remekül készíti el ezt is, barna, sűrű leve illatos a babérlevéltől, a megpuhult tarkabab meg úgy omlik el az ember nyelvén, mint a gesztenye. Ha jól megy dolguk, szalonnát is sütnek rá, megcsipkézett, vékony szalonna-szeletet, melynek felkunkorodik a sarka, és barnapiros bőrét sokáig lehet rágcsálni.

Palkó nem elégedetlen a sorsával. Nem sejti, hogy más országokban nagyobb lakásban laknak az emberek, hogy a napi húsadag természetes követelmény, hogy beépített

kádban szoktak fürödni és illatos fürdősót dobnak a vízbe, hogy üdítőbb legyen. Nem tudja, milyen íze van a tejszínhabos csokoládétortának, mert még életében nem evett csokoládét sem. Nem tartott kezében soha hockey-sticket, töltőtollat, teniszütőt, mint korabeli gyermekek, akiket a jó sors néhány országhatárral odébb helyezett a világba. Nem tudja, hogy más országban nem fordulhat elő az, ami apjával sűrűn megtörténik, hogy olykor harminchat órát dolgozik egyhuzamban, ha sok a munka, vagy « normát » akar elérni. Imádja a szüleit, szépnek találja lakásuk megszokott, meleg hangulatát, a konyhaasztal lesúrolt lapját, melyen abrosz nélkül terítenek ebédhez, a kopár szoba szegényes bútorzatát, hol különösen tetszik neki a két ágy terítője, a zöld, virágmintás puha takaró, amit anyuska a szülői háztól hozott még magával, mint egyetlen kincset.

— Festőművész leszek, — jelentette ki egyszer, és anyját elképesztette ezzel az ötlettel. Borbélyné dolgos, józan, komoly asszony, aki nem szereti a fellegek közt járó embereket, és fiának valami rendes mesterséget szánt, melyből meg lehet élni.

— Mennyit lehet keresni akkora képpel, mint ez a fal? — firtatta tovább a kérdést Palkó, de anyja csak szórakozottan rázta a fejét, hogy nem tudja a festmények értékét.

— Ha nagy leszek, annyit keresek, meglátja Anyuska, hogy még szőrmekabátot is veszek, meg olyan gyönyörű ruhákat, amilyeneket még életében nem látott, fűzöldet, meg kávészínűt. Autót is, olyat, mint a Gerőé.

— Gerő elvtársé... — riadt meg az asszony és az ablak felé rebbent a szeme, nem áll-e ott valaki, aki feljelentheti őket a tiszteletlen hang miatt. De a szeme megtelt könnyel.

— Mi baj, Anyuska? Miért kezd sírni? Igy lesz, ahogy

mondom. Szerdán délben az iskola előtt robogott el Gerő autója, ó, bocsánat, Gerő elvtársról beszélek — tette hozzá csintalan tekintettel — Klári néni megismerte. No, éppen ilyen autót veszek majd én is!

— Ne beszélj butaságokat, Palkó.

— Nem butaság ez. Azt hiszi, sokáig tűröm még, hogy Anyuska így görnyedjen ott, a mosodában? Nézze csak meg, milyen a keze.

Borbélyné a kezére nézett, püffedt, formátlan, repedezett körmű kezére, melyet a silány mosószappan és erős lúg mart fényes-pirossá, bőre olyan volt, mint a frissen-gyógyult seb. Milyen csúf, gondolta magában az asszony, milyen alaktalan, hogy kiette a mosószer, kifújta a szél, tíz évvel ezelőtt még olyan volt, mint más, rendes kéz, fiatal nők ép, formás, meleg keze. Mint az élet, a régi, rendes kerékvágásban leélt, munkás, de mindig derűs élet is csúf lett, sötét, örömtelen, visszataszító, olyan, mint ez a kéz. Palkó nem értette meg a szomorú gondolatokat, nem sejtette a tudat alatt elsuhanó, keserű hasonlat szívetfájdító hatását, de a könnyes tekintet arra indította, hogy hirtelen mozdulattal lehajoljon és megcsókolja anyja kezét. A tál, amit ez a kéz tartott, majdnem a kövezetre zuhant, de Borbélyné még idejében utána kapott.

A fővárosban már harcok folynak, és Palkó otthagyja társait, mert szívét megremegteti a gondolat: Jutka egyedül van otthon, Jutka fél. Futva teszi meg az utat, közben felkapaszkodik kocsira, meg kerékpárra, együtt utazik jóindulatú emberekkel, akiknek arrafelé visz útjuk, mint neki, és végre kiérkezik Pesterzsébetre, fáradtan, felizgultan, aggodalmasan. A hideg konyhában úgy üldögél a kislány, kabátban, éhesen, összegubbaszkodva, mint téli kertben a felborzolt tollú veréb, várja bóbiskolva a tavaszt, vagy a halált. A kinőtt kabát nem

takarja be térdeit, és a sovány fázós térdek össze-össze koccannak. Arcán ijedt csodálkozás ül, furcsa, öreges, töprengő komolyság, mert az iskolában és az utcán is arról beszéltek előtte, hogy háború van, nem csak tüntetés, de igazi, nagy háború. Jutka a kilenc esztendejével nem érti még, mit jelent az igazi, nagy háború, de képzeletében ez a szó ijesztő, sötét, súlyos és véres alakot ölt, mely a halálhoz hasonlít, amit szintén nem tud megmagyarázni, sőt felfogni sem, de haldoklót már látott egyszer, mikor iskolatársnőjénél volt egy délután, akinek apját az utcáról hozták be, véresen, betört homlokkal, eszméletlenül. Arra sem emlékszik már, mi módon sebesült meg az a férfi, suttogva közöltek egymással ott az emberek érthetetlen dolgokat, melyek során ilyenféle szavak hangzottak el: orosz puska-tus, kém, szervezkedés, kényszermunka, s amire jól emlékszik: « Torkunkig ér a víz ». Ezen sokáig tünődött, Palkónak is elmondta, de nem tudtak rájönni, miféle víz ér valakinek a torkáig és mi módon sebesül meg ebben az ember, mitől roskad be a homloka. Senki nem vette észre a háttérben ottkuporgó kislányt, mindenki a beteg fölé hajolt, őt akarták megmenteni, de a sebesült tekintete fennakadt, és nem mozdult többé. Akkor hallotta ezt a szót: halál. Az az ember meghalt, s most azt mondják, a városban is sokan haltak meg már, és még többen fognak meghalni a hazáért. De a véres emlék megdermeszti a kislány szívét és most kétségbeesetten kapaszkodik Palkó karjába:

— Miért halnak meg az emberek?

A fiú kihúzza magát.

— Csak nem félsz, Jutka? Eddig egyedül voltál, jó, féltél, de most? Itt vagyok, — emeli fel a hangját, most ő az erős, nyugodt, rendíthetetlen, ő a támasz, a férfi — és együtt maradunk. Tudod mit? Bemegyünk a városba.

Jutka szeme tágra nyílik, megrettenve gondol a ha-

lottakra, akik véresen és éppen olyan betört fejjel feküsznek, mint az ő kis barátnőjének az apja, a háborúra, ahová Palkó őt vinni akarja. De a fiú erősen szorítja a kezét és biztatja:

— Gyere, Juci, testvérke, gyere, ne félj. A táskádat hagyd itt, az nem kell. — Hangja kemény, erélyes, mert fél, hogy ő is elsírja magát, most, hogy a kislány szeme megtelik könnyel.

Elindulnak. Palkó gondosan bezárja az ajtót, a kulcsot a fal mellett álló szemétláda alá teszi, hogy szüleik megtalálják, ha este hazatérnek. Szokatlan a sokadalom az utcán, belevegyülnek, a tömeg felszívja őket, velük együtt hömpölyög tovább, a város irányába. Gyors tempóban mennek, de ez jól esik, elgémberedett tagjaik felfrissülnek, a fiú útközben elmeséli élményeit, Budapest új arcát, a hallott rádióhíreket, a felkelők vezetőinek beszédét, mely szerint ezentúl mindenkinek lesz elegendő ennivalója, meleg ruhája, kellemes otthona, mert igazságosan osztanak majd el mindent.

— De tudod, miket hallottam? — A fiú jóízűen felkacag. — Valaki azt mesélte, hogy más országokban a család minden tagjának külön szobája van! Képzeld el ezt, Jutka! Anyuska, Apuska, te, meg én, mind különkülön szobában laknánk, ha angolok volnánk, vagy hollandok! Hát nem őrült ötlet? Négy hálószoba! Mi a csudának?

Olyan jót nevet ezen, hogy a kislány is felderül.

Harsogó zaj van körülöttük, alig értik egymás szavát. Vad kiáltozások, melyekből azt lehet kivenni, hogy a Párt megszűnik, vagy már meg is szűnt, nincs többé, és ez nagy öröm. A két gyermek nem érti egészen, miért kiáltoznak a többiek, elgondolkozva nézik a felizgult sokaságot, mely a város felé tart.

— Palkó! Hé! Mit csináltok ti itt?

Katonai autó áll a sarkon. Onnan integet vidáman Elek bácsi, Apuska öccse, akit már jó ideje behívtak katonának. Vöröses-szőke haját lobogtatja a szél.

— Bemegyünk a városba.

— Apádék ott vannak?

— Biztosan, — feleli a fiú és nem veszi észre, hogy katonás tartással áll nagybátyja előtt, mert ráragad a többiekről ez a póz. — Mindenki bent van a városban.

— Ugorjatok fel, elviszünk benneteket egy darabon, — nógatja Borbély Elek a gyermekeket, bár a többi katona megütődik erre az ajánlatra. — Rajta, ugrás! Most mindent szabad, — fordul bajtársai felé — már nem vagyunk szolgálatban. Vagyis nem azoknak a szolgálatában!

Nem magyarázza meg, kikre gondol, de Palkó sejti. Felsegíti a kislányt és beülnek Elek bácsi mellé. Darab kenyeret, szalonnát nyomnak kezükbe a katonák, mikor megindulnak, s hálásan fogadják el. Közben meg-megállnak, mert a felvonulókat kerülgetik meg, betérnek mellékutcába, hogy gyorsabban jussanak előbbre. Végül is ezt mondja a katona:

— Leteszünk benneteket a mosóda közelében, hátha ott van még anyátok.

— Igenis, az jó lesz, — felel a fiú kettőjük helyett és már ott is állnak az ismert utca sarkán, de oda nem lehet bemenni, mert éppen abból az irányból árad a nép, mely visszafelé sodorja őket.

— Fáradt vagy, testvérke? Azért vagy ilyen csendes?

— Nem, nem azért.

Nem azért. Lábai engedelmesen viszik még a kislányt tovább, nem esik össze, tartja magát erősen, nem is fáradtságot érez. De mit? Mi ez a furcsa, kimondhatatlan érzés, ez a szavakba nem foglalható, nyomasztó izgalom?

Az újból felhangzó kiáltozás, éneklés okozza talán, hogy megremeg egész testében.

— Fázol?

— Nem.

Végre újabb ismerősre akadnak. A nagybajuszú, pesterzsébeti rendőr, aki mindig tréfásan belecsíp Jutka arcába, ha iskolába menet összetalálkoznak.

— Ni csak, ni csak, — hunyorgat rájuk a rendőr, — itt jönnek a legifjabb katonák! Jól van, gyerekek. Mindenkit fel tudunk használni. Üljetek le ide, mögém.

A kislány boldog, hogy nem kell tovább menetelniük. Lehúzódik a rendőr és társai mögé, engedelmesen, gyorsan. Vékony kis alakja úgy tűnik el a szélesvállú férfiak mögött, mint valószínűtlen árnyék. Furcsa férfiak ezek, akiket a kislány megbámul most: civilruhásak, de katonás tartással, egyik-másiknak nemzetiszínű karszalagja van, meg kokárdája, némelyiknek puska van a vállán.

— Tudjátok-e, mi készül itt? Várjuk a muszkát. Mindenfelé bevonulgatnak a gyalázatosok, nem tudjuk, ide jönnek-e, vagy sem, de ha jönnek, mi feltartjuk és visszszakergetjük őket. Tulajdonképpen titeket haza kellene, hogy zavarjalak, taknyos kölykök, de ha már itt vagytok, talán még segíthettek is. Az a cél, értitek, hogy a ruszkit tovább ne engedjük. Ti fel se fogjátok, mit jelent az, ha muszka érkezik, hogy megszálljon egy várost, vagy falut. Én tudom. Ezek a bajtársak is tudják. De ti is jól jegyezzétek meg, fiam: a muszkát nem szabad tovább engedni! Minden áron, minden módon meg kell akadályozni, hogy tovább jussanak! Rusnya férgek!

Hegyeset köp az úttestre, szeme villámlik.

— Ha valami baj támad, — folytatja aztán enyhültebben — ti ne keveredjetek bele azért, bajotok ne legyen. Ott a ház, nézd Pali, nem az, hanem a szürke,

látod, a 12-es, oda fussatok, ha kell. Első emelet nyolcban laknak Markosék, jó komáim, azok ellátnak, ennetek is adnak, meg is védenek. Oda menjetek, ha valami olyasmi történnék, hogy...

De nem történik semmi. Nagyon messziről hangzanak fel halk pukkanások, néha kissé megrezzen a talaj. A rendőr szerint a rezzenés ágyúzástól van.

És egyszerre dübörgő, zörgő, erősbödő zaj, előbb csak zsongáshoz hasonló, aztán csörömpölő, csörgő, mintha ezer láncot rángatnának végig a kövezeten: döngve, zakatolva közelednek fenyegetően felsorakozva a T 34-es tankok, szovjet harckocsik és katonai teherautók, melyeken állig fegyverzett, komorarcú muszkák ülnek. Már nincs idő utasítások kiosztására, feladatok kijelölésére, figyelmeztetésre, parancsadásra. Mindenki talpraugrik és cselekszik. Gépfegyverek kattogó ugatása hangzik fel, puskagolyók süvítenek, gránátok robbannak, omlik a vakolat a telitalálatra, száll a por; hull a kőtörmelék, ordítás, szitkozódás; felujjongás, ha orosz harckocsi robban. Rohanás, villanó mozdulatok, valaki felkacag, vad, kárörvendő kacagással. Jutkával forog a világ, odalapul a falhoz, felette zeng a harc vihara, kavarog körülötte a por és füst, láng lobban ki egy ágyúcsőből, a kislány kábultan nézi a különös, iszonyatos forgatagot.

Kapualjakból gyermekek ugranak elő, mögöttük női karok gyors mozdulatai: benzines üvegeket adnak tovább, van köztük gyógyszeres, tejes, sörös üveg is, a gyermekek ezt dobják a tank egyetlen, érzékeny pontjára és az orosz tank ettől robban fel. Mert a tank úgynevezett « beszívó-nyílásán » csap be a felrobbanó benzin lángja. Milyen kezdetleges fegyver ez! A dugó mellett az üvegbe kanócot tettek, mely legtöbb esetben közönséges zsineg csupán, ezt meggyújtják és úgy lendítik az

üveget az elvonuló tank beszívó nyílása felé, vagy a tank alá, mert ez a nyílás, mely levegőt szív be, mindenképpen magábaszívja a lángot s felrobban a tank. Vagy bennégnek a vezetők, vagy idejekorán ki tud ugrani a személyzet, hogy feltartott kézzel álljon a szabadságharcosok elé és megadja magát. Életével játszik a gyermek, aki az acélkolusszus után rohan ezzel az egyszerű fegyverrel, életükkel játszanak a nők, akik az üvegeket töltik, és a többiek is, mindenki, aki a jól felfegyverzett szovjet egységeknek nekirohan, majdnem fegyvertelenül, csupán a leigázottság alól szabadulni akaró rabszolga döbbenetes erejével, az ökölbeszorított kéz fenyegetésével, halálraszánt hősiességgel, az igazságban bizakodó ember törhetetlen hitével.

De nem rettennek vissza a lövésekre, ágyúcsövek feléjük irányítására, bajtársaik összeroskadására sem. Ha egyik összeesik, a porfelhőből előreszökken a másik, és lendül az üveg, robban a gránát, süvít a golyó az oroszok felé. Jutka alig lát ebben a szörnyű kavarodásban, valahol, mélyen, tudat alatt érlelődik benne a homályos mondat: ez hát a háború! Szeretne megfutni, elmenekülni, a pince sötét mélyébe bújni ez elől a borzalom elől. De ekkor szívenüti egy látvány: a harcsabajszú rendőr, aki ide-oda ugrott, gépfegyverrel lőtt, sebesülteket kapott fel és húzott be a kapualjba, mindenütt ott volt, ahol tenni lehetett valamit, most hirtelen összerogyik, a vállas, nagydarab ember leroskad: ellenséges golyó terítette le. És ott áll a nagyranőtt orosz, szétvetett lábbal, hahotázva a teherautón, aki lelőtte a rendőrt, neveti, hogy a rendőr megvonaglik és eldől, nem mozdul, csak a torkából dől a vér. A kacagó orosz sapkája félrecsúszott, széles, csontos arcát eltorzítja a kegyetlen vigyorgás, sárgás fogai kiállóak, mint állati állkapocs éles, metsző fogsora. Jutka nem is tudja, mit tesz, mikor felugrik,

mozdulata gépies, titkos, kényszerítő parancsnak engedő, kikapja egy fiú kezéből a benzines üveget és a teherautó felé rohan. Nem is tudja, hová kellene dobnia, hogy az orosz kocsi felrobbanjon, de nem is a tank felé dobja, hanem a teherautón álló, nevető orosz irányába. Amit eddig muszkákról hallott, kegyetlenségükről, embertelenségükről, hogy a magyar ennek a fajtának rabszolgája, emiatt nincs elég kenyér, lakás, munka és meleg ruha az országban, az ő gyermeki agyában most éles parancsszóvá csattant: Indulj! Dobd! Meg kell akadályozni, hogy a muszka tovább jusson, mondta rendőr bácsi...

Minden erejét összeszedi, mikor az üveget felhajítja a magasba, ahogy a többi gyermektől látta, nagy ívben. De üvegjének dugója kirepül, az üveg sem ér célt, az orosz feje mellett veszíti el az irányt s lehull a földre. De a benzinből a nevető arcra löttyen közben egy kevés. Az orosz már nem nevet. Most olyan az arca, mint egy szörnyé: kemény, kegyetlen, fenyegető. Nem egyszer lő a kislányra, hanem addig, míg a töltényből futja.

Palkó odaugrik és ha vissza nem tartják, felugrik a kocsira, hogy puszta kézzel rárontson az oroszra. De azt már fiatal magyarok rángatják le a kocsiról, a többi muszkával együtt. Palkó karjába veszi kis húga testét. Gyenge, sovány, fejletlen fiú, de most karján viszi azt a kis, alélt, törékeny testet, azt a kis semmivé lett, élettelen árnyékot, akit így hívtak: Jutka, aki neki Jókai-regényt olvasott fel betegsége idején. Valaki segíteni akar neki, de csak felhorkan, komor, eszelős tekintettel, és eltaszítja a felajánlott kezet könyökével. A szürke ház kapuja kitárul előtte, bent már várják, s hogy leteszi a földre Jutkát, fölébe hajlik.

— Jutka... Testvérke... — motyogja és nem tudja, hogy arcán könny patakzik. Még nem értette meg, hogy a

kislány soha többé nem ad választ kérdéseire, még símogatja bizakodva és biztatva a lecsüngő, hidegülő kezet. De egyszerre rádöbben, hogy Jutka meghalt. Ekkor megváltozik részvéttől könnyes, ellágyult arca: megmerevedik, szeme elkeskenyül, szája kemény, dacos; szinte öreggé válik ez az arc. Kialudt benne valami, hideggé, elszánttá, de élettelenné változott. Tántorogva áll fel és kilép az utcára. Nem törődik süvítő golyókkal, gránátok robbantó erejével, átsétál, kissé támolyogva, a túlsó oldalra, mintha béke lenne. Letérdel a katonák mellé akik a kőrakás mellett, mintegy fedezékből kezelik gépfegyverüket és egy megszerzett, orosz ágyút. Palkó megtanulta az iskolában a puska használatát, töltését, tisztítását, de most nem ártatlan gyakorlaton van, hanem a harci fegyverek véres, haláltosztó munkáját figyeli. Figyeli a katonák ügyes, gyakorlott mozdulalatait, néz és tanul. Katonák, diákok, asszonyok és gyermekek vannak körülötte, de nem lát senkit. Csak az oroszokat látja, az út közepén. Ablakok hullnak le csörömpölve mellette, egy gránát leszakítja az egyik ház bejáratát. Füst, porfelhő, tűz, csattogó lárma. Palkó összeharapja a száját és megragad egy gépfegyvert. A sarkon oroszok állnak, puskás, harcos oroszok. Palkó céloz és talál. Sikerén felizgul, torka elszorul, furcsa hang tör ki rajta, de újra céloz és újra talál, megint összeesik egy ellenséges katona.

Jutka miatt, gondolja egyetlen pillanatban, amikor még gondolkozni tud, azután nincs több gondolata, csak égető gyűlölet tüzeli és bosszúvágy. Azt mondták: a muszkát nem szabad tovább engedni! Minden áron, minden módon meg kell akadályozni...

És nem engedik tovább. Kiégett tankok jelzik, hogy itt nem szabad tovább menni, emberi testek barrikádja kész visszatartani az orosz csapatot. Mozdulatlan oroszok

és mozdulatlan magyarok hevernek a földön és az értelmetlen, szükségtelen harc hiábavalóságát hirdetik, amit felülről parancsoltak rájuk. Kis gyermekek holtteste némán kiált az ég felé: miért kellett meghalnunk, hiszen nem akartunk mást, csak szabadon élni, magyarként élni magyar földön?!

De az oroszok, akik távolabb állnak harckocsijaikkal, megfordulnak és eltűnnek a keresztutcánál.

Palkó arca kormos, piszkos és forró. Egyik felkelő ráüt a vállára:

— Bravó, fiam, remekül harcoltál! Mint egy igazi katona! De mi van veled?

Palkó nem felel. Nincs szava, nincs gondolata. Csak valami nehéz, komor, sötét és keserű elégtételt érez a jól végzett munka miatt.

Ezek után még három napig harcolt a fiú, majdnem étlen-szomjan, de fáradhatatlanul és bátran. Nem szabad a muszkát tovább engedni! Ez a gondolat adott neki erőt, bátorságot és kitartást. Három nap múltán összecsuklott, szédülten, elcsigázottan, mikor az orosz csapatok újra felvonultak a főúton, mikor újra döngve, dübörögve közeledtek tankjaikkal, fenyegetőn, halálthozón.

Nem golyó sujtotta földre, csupán úgy roskadt le az út porába, mintha testével akarná a tankokat visszatartani. A vékony, fejletlen, elcsigázott, kimerült kis test a kopott, szegényes ruhában ott feküdt a földön tehetetlenül, és a dübörgő acélkolosszus csattogva ment át rajta, eltaposta, mint földrehullt virágot a félelmetes szörny, kegyetlen részvétlenséggel.

Panni különös metamorphozison esett át; eltünt kihívó kacérsága, szinte olyan most, mint egy fiatal katona. Ruhája is szedett-vedett egyenruha féle. Bakancsot szerzett valahonnan s katonaköpenyt, amit ruhája lakkozott övével szorít össze derekán. Rövidre vágott haján félrecsapott sapkát visel, kokárdával. Kérdés, hogy a lány hallott-e valaha Jeanne d'Arc-ról, tudja-e, hogy az orleansi szűz megnyírt hajjal állt a csapat élére, de most mégis annyira emlékeztet az elhivatottság extázisában ezreket fellelkesítő francia parasztleányra, hogy akik látják, döbbenten nézik lázas tekintetét, megváltozott arckifejezését, határozott mozdulatait, melyek mintha nem is saját akaratából születnének, hanem belső erő kényszerítené minderre, s ő csak kábultan engedelmeskedik a parancsnak.

A lakkozott övre fűzte pisztolyát s nyakából szíj függ alá, melyre a « gitárt » erősítette. Ezekben a napokban így nevezik a géppisztolyt, s Panni ügyesen, sőt mesterien használja gitárját és pisztolyát, ha rá kerül a sor.

A hirtelen fellobbant érzést, amit Berky keltett benne, az utóbbi napokban önvád, a saját hibák és mulasztások vizsgálgatása változtatta égő kínná. A töprengés és lelki

gyötrődés mind nagyobb és elszántabb áldozatkészséget érlelt meg benne.

Ami a legcsodálatosabb ebben az átalakulásban: beszédeket tart. Panni, aki saját bevallása szerint nem végzett többet négy elemi osztálynál és csupán Berky Klári adott neki nevelést, irányitást, felvilágosítást száz és száz dologról egy éven keresztül, most megrázó, lelkesítő szónoklatokat tart a népnek. Beszédeiben nincs rendszer, tudás, logika és stílus. Fogalma sincsen a dialektika fontosságáról, a gazdag szókincsből válogatott, csiszolt szavak ügyes felépítéséről, döntő érvek tiszta okfejtéséről, a sugárzó értelem káprázató ékesszólásáról. Nem demagóg, aki lázít, nem esztéta, aki felemel, nem bölcs, aki kristálytiszta logikájával döbbent meg. De bír valamivel, amit sok szónok nem tud megszerezni: hallgatóságával azonnal közvetlen kapcsolatot teremt.

Bárhol jelenik meg, mikor a tömeg lankadt, fáradt, keserű, elcsigázott: néhány szó után felvillan a szemekben az érdeklődés, a görnyedt vállak kiegyenesednek, az arcok kisímulnak és szenvedélyes, friss, vidám kiáltozások hangzanak fel mindenfelé:

— Halljuk! Halljuk, kislány! Tovább! Mondd! Éljen Lázár Panni!

Már a nevét is ismerik, mert össze-vissza járkál a városban, amerre csak felkelők vannak. Arca már nem olyan erősen festett, mint régen, nyoma sincs rajta szempillafestéknek, a vörös és kéklő árnyék váltakozó, feltűnő túlzásainak, mellyel eddig arcát kihívóbbá, de öregebbé is tette. Most sápadt, szépvonású, hosszúkás arcán a megszállottság tüze ég, sötét, tágranyílt szemében ragyog az elhivatottság büszke öntudata.

— Drága testvéreim, — így kezdi minden beszédjét — mit akarunk tulajdonképpen? Engedjünk újra az erőszaknak? Vagy tovább harcoljunk?

— Nem engedünk! Tovább harcolunk! Független, szabad Magyarországot akarunk!

— Sokat veszítettünk mi is. Drága, bátor testvéreink estek el százával a szent ügyért, akiket aljas, ördögi ávósok gyilkoltak le. De meg fogjuk bosszulni őket! Megkeserülik azok a gyalázatosak, akik elfelejtették, hogy magyarnak születtek, és pusztítják az igaz magyarokat. Gyászoljuk drága testvéreinket, de nem állunk meg, folytatjuk a harcot! Drága jó testvéreim, nem állhatunk meg! Nem adjuk fel a harcot, mert ez azt jelentené, hogy gyávák vagyunk, vagy elvesztettük a meggyőződésünket abban, hogy ügyünk igaz és szent. Nem, nem, soha! Meg nem hátrálunk, a fegyvert le nem tesszük, inkább elpusztulunk mind egy szálig! Készek vagytok-e velem együtt kitartani, továbbmenni s ha kell, meghalni a hazáért?

— Készek vagyunk! Ha kell, meghalunk, de nem engedünk!

— Ha hisztek a nemzet erejében, gyertek, induljatok velem! Ha hiszitek, hogy nekünk is van jogunk élni, nem csak a moszkovitáknak, akkor menjünk, és harcoljuk ki magunknak a szabad életet! Most eggyé váltunk, egy nép, egy akarat vagyunk, nincs különbség magyar és magyar között, ha gróf, vagy utcaseprő, zongorista, vagy paraszt, mindegy. Csak az számit, kész-e életét adni a hazáért, a felszabadulásért, segít-e kiverni a ruszkit az országból? Nekem mindegy, hogy gyilkos áll-e mellettem, vagy utcalány, ha azt mondja: szabadítsuk fel az országot a bitang rendszer zsarnoksága alól, akkor én a szívemre ölelem! Mert az ilyen gyilkos nem lehet annyira kegyetlen, mint Gerő emberei és az ilyen utcanő nem olyan züllött, mint a sztalinista börtönök felvigyázónői. Gyertek, drága testvérek, induljunk! Nem azt kérdem, kik voltatok ezelőtt, hanem azt: jöttök-e, hogy

leverjük a terrort, a zsarnokságot, az ávósok hatalmát?

— Megyünk! Megyünk!

— Mondjátok akkor most, velem együtt, itt, ahol látjuk elesett hőseink tetemeit: « Sehonnai bitang ember, ki, hogyha kell, halni nem mer! Kinek drágább rongy élete, mint a haza becsülete! A magyarok Istenére esküszünk...

Panni hangját messzehordja a hangszóró és tízezrek zengő, harsogó hangja kapcsolódik bele ebbe az ujjongó, lelkes, extázisban kiáltó hangba:

« Esküszünk, hogy rabok tovább nem leszünk! »

Reng a föld a lábuk alatt. A föld, mely friss, fiatal vértől ázott. A holtak tetemei mozdulatlanul feküsznek a lépcső mellett, és a tömeg őrjöngve fogadja meg, hogy rabszolgaságot nem tűr többé.

— Éljen Lázár Panni! — kiáltozzák és lassan megindulnak a nyomában mind, sorakoznak utána, tömött, zárt sorok, fellelkesített, mindenre elszánt felkelők. A leány legelől lépked, nyulánk alakján feszül a szorosra húzott katonakabát, ovális, halvány arcáról sugárzik elégedettsége, elszántsága, bátorsága. Sokan nézik bámulattal, sokan óhajtják meg, de testvéries magatartása mögött is érzik erejét és zárkózottságát. Senki nem sejti, hogy ez a magabiztos tartás, büszke elégedettség, szenvedélyes szóáradat nagy-nagy gyászt és szomorúságot leplez el. Nem az elesettek miatt, nem az aggasztó helyzet miatt, most, hogy mind több és több orosz csapat vonul fel ellenük. Hanem amiatt, hogy Berky Zoltánt sehol nem sikerült megtalálnia. Végigjárta napokon keresztül a felkelők hadiszállásait, de Berkyt mintha a föld nyelte volna el.

Két gyermek-harcos lépked mellette, katonás tartással: Varga Peti, a tizenöt éves gimnazista és Tóth Karcsi, a tizennégy esztendős szitagyári munkás. Ezek

voltak a legbátrabbak a harcok során, a vissza nem rettenő, meg nem hátráló, mindenre képes felkelők mintaképei. A két legjobb céllövő, akik ágyúkhoz is értenek, akik ezekben a napokban éppen úgy harcoltak pisztollyal, mint gépfegyverrel, könnyfakasztó bombával, benzines üveggel, gránáttal, ami éppen kezük ügyébe került. Fáradt, sápadt arcukon hősies elszántság ég, mint hősökén, kik meg nem rettennek és meg nem hátrálnak soha.

— Nesze, Karcsi, — nyújtja feléje a lány a cigarettás dobozt — vegyél és adj Petinek is.

A cigarettás csomag ott áll a levegőben, előrenyújtva, de egyik fiú sem kap utána.

— Hé! Vegyetek hát! — mondja Panni és feléjük lendül a karja.

— Köszönjük, — feleli Karcsi és a lány először fedez fel arcán elfogódottságot, félszeg zavart. — Mi nem dohányzunk.

— Nem? Miért?

— Mert... Anyuka... Meg a Peti anyja is, megtiltotta.

Panni majdnem felkacag, de visszatartja magát.

A szabadságharc híres hősei, akik félnek az anyjuktól!

Menetelnek tovább, a tömeg énekel, vígan, lelkesen. Csak Panni kínozza magát a kérdéssel, mely újra és újra égeti: hol van Zoltán? Miért ment el? Hová lett? Hová lett?

A magyar nemzetiszínű lobogó középső sávja fehér. Fehér, mint a hó. Olyan fehér, mint a szűzi tisztaság, mint a makulátlan becsület, mint a havasok bérce. Olyan, mint az októberi forradalom szeplőtlen tisztasága.

A kirakatüvegek szilánkokban hevernek a földön, tárva-nyitva mutogatja magát a boltok ékessége, nyestbundák, szőrmegalléros télikabátok hívogatják a didergő, rossz ruhában közeledő felkelőt, platinaláncon babszemnyi gyémánt incselkedik a nincstelennel, erős bőrből készült, vastagtalpú cipő nevet a vézna magyarra, ki fagyott lábujjait mozgatgatja a szakadt, vásott cipőben, zsírosfényű sajt, rózsaszínű füstölt sonka, hetyke borosüveg kísérti meg a korgógyomrú harcost, ha megáll a kirakat előtt. De a kísértés kísértés marad. A bolt kitárult kirakatának minden portékája sértetlenül fekszik félméternyire a járókelőtől, senki utána nem nyúl, hogy elemelje. Fáznak, dideregnek, éheznek a felkelők, de a félig összeomlott házak gazdátlanná vált boltjaiból nem vesznek el semmit.

— Hazánk szabadságáért küzdünk, forradalmunk tisztaságát megőrizzük, nem lehetünk tolvajok! — Ezt mondogatják egymás között, ha valakinek a szemében

megcsillan az éhség-okozta ördögi incselkedés. — Mi nem lehetünk tolvajok!

Minden ott marad a helyén, könnyen elérhetően és el nem érten: a zafírköves gyűrű, melynek árán, mikor menekülésre kerül majd a sor, élelmet, hajlékot szerezhetnének maguknak; ott marad a kékróka-kepp, melybe be lehetne takargatni a reszkető, kékrefagyott csecsemőt; ott marad a rúd szalámi, a kenyércipó, mely néhány napra megmentené az éhség kínjaitól azt, aki elvinné; ott marad a meleg alsónemű, gyapjú harisnya, mely az elgémberedett, fáradt asszonyt megvédené az éles szél fagyos érintésétől. Egyetlen bolt akad, amelynek félig beomlott, nyílt kirakatában, a szépen sorbarakott tálak között akad egy, amely üres, feltünően, árulkodóan hiányzik róla a portéka, de félig alátéve, a tállal lefogva, ott a furcsa üzenet, cédulára írva: « Feleségem beteg, neki vittem el a sajtot, a tál alatt a pénz. »

Lázban ég az ország. Mindenütt talpraszökkent a gúzsbakötött, kétségbeesett, reményétvesztett nép, mert futótűzként terjedt el a fővárosi események híre és egyszerre rázták le a bilincset, az ernyedtséget, az apátiát. Berky Zoltán a budapesti diákok küldöttségével szállt ki vidéki szervezkedések támogatására, részt vett a győri viharos fellázadás lelkes harcában is. Nagy szükség van reá és a többi bátor, elszánt fiatal diákvezérre, kik lelkesítő szóval és példátadó vitézséggel járnak elől, bátorítanak, buzdítanak, terveket kovácsolnak, forradalmi tanácsot alakítanak.

Balassagyarmattól keletre, Nógrádmegyében, a rétsági járásban áll az Almássy kastély, Felsőpetény határában. Ide jöttek Berki Zoltánék, hogy biztonságba vigyék Mindszenty hercegprímást, aki 1948 karácsonya óta fogságban van.

A hercegprímás sorsáért az egész világ aggódik évek

óta. A legkülönbözőbb hírek jelentek meg a világsajtóban szabadlábrahelyezéséről, « kényelmes » otthonba szállításáról, de mindenki tudta, hogy ezek a hírek nem felelnek meg a valóságnak. A hercegprímást éppen úgy fogvatartották, mint az első esztendőben.

Letartóztatása után tizenhat napon keresztül vallatták, szinte pihenő nélkül, éjjel-nappal. Kínozták, faggatták, ott, az Andrássy-úti hírhedt központban és a Gyűjtőfogházban, s mikor majdnem öntudatlan, kábult állapotba került a « kezelés » után, aláíratták vele beismerő vallomását. Neve alá ekkor odaírt két betűt, C. F., mely ezt jelenti: « kényszernek engedve ». De ezek a rettenetes hónapok súlyos beteggé tették. Rákosi be is jelentette annak idején, hogy Mindszenty súlyos beteg, és szanatóriumban ápolják. A hercegprímás kiszabadítása után szelíd mosollyal ezt mondta e hírrel kapcsolatban: « Rákosi egyszer mondott igazat, akkor is hazudott. Hogy súlyos beteg voltam, az igaz; a szanatóriumi ápolásból azonban egy szó sem. »

Négy esztendőn át nem tudta a bíboros, hogy hol van. Dr. Ispánki Béla, akit szintén életfogytiglani fegyházra ítéltek, de néhány nappal Berkyék érkezése előtt kiszabadult, elmondta, hogy Túry, volt miniszteri osztályfőnök cellája a hercegprímásé mellett volt a Konti-utcai börtönben, s ott, napi rövid sétája alkalmával ismerték fel Mindszentyt a foglyok, így derült ki, hogy négy esztendőt a Konti utcában töltött, szűk cellában, ahonnan csak rövid időre léphetett ki, hogy a sötét, dohos, barátságtalan udvaron fel-alá járhasson. A bánásmód durva volt és kegyetlen, például, mikor a Rosenberg házaspárt Amerikában kivégezték, berontott öt ávós és szitkozódás közepette durván bántalmazták a bíborost. Csodával határos, hogy mindezt kibírta súlyos betegen; testi összeroppanása nem idézett elő lelki összeomlást, hanem

minden erejét összeszedve Istennek ajánlotta és reábízta sorsát, életét, az egyház és a nemzet ügyét.

De mikor állapota aggasztóvá vált, 1954 márciusában visszavitték a Gyűjtőfogház rabkórházába. Ott egy rokonszenves protestáns orvos kezelte, aki ugyan mindent elkövetett, amit orvos betege érdekében annak élete megmentéséért megtehet, de eredmény nem mutatkozott, a bíboros állapota súlyos és aggasztó maradt. Már 44 kiló volt a testsúlya, ereje nem volt, étvágya sem. Ez az orvos, nehogy a halál beálltával reá háruljon minden felelősség, elmenekült a hiábavalónak látszó feladat elől, és feladta a beteg kezelését.

Mikor a hercegprímást 1955 júniusában Püspökszentlászlóra, a pécsi püspök elhanyagolt, nyirkos nyaralójába szállították, már alig hittek felépülésében. De itt történt meg a nem várt csoda: a kellemetlen modorú, materialista világnézetű kezelőorvos, akire itt bízták, megmentette életét, bár lehet, hogy a jó levegő, mely a Mecsekről áradt, a változás, a Gyűjtőfogház után a szentlászlói nyaralóban tartózkodás is nagyban hozzájárult ahhoz, hogy egészsége helyreállt. Itt történt meg az is, hogy egy ávós felajánlotta neki a lehetőséget, mely szerint kiülhet az erkélyre, sőt lemehet a kertbe is, ha erre engedélyt kér. A bíboros így felelt az ávósnak:

— Akkor nem megyek ki. Rab vagyok, őrizzenek. Engedélyt nem kérek.

Meglepték új reverendával is, hogy elegánsan fogadhassa a « békeharcosokat », kiket, mint a Nyugatról érkező látogatókat, bejelentettek nála, de soha nem vette fel ezt a « kincstári » öltözéket, hanem továbbra is régi, kopott reverendájában járt. Naponta hat rózsafüzért imádkozott az egyházért és a hazáért. Breviáriumát és bibliáját meghagyták nála, így teljesen nyugodt, békés hangulatban tűrt el mindent, és várt a jövő újabb fordu-

lataira. Grősz József kalocsai érseket is, akit 1951-ben ítéltek 14 évi börtönbüntetésre, a püspöki nyaralóba szállították 1955 október 12-én, de a két rab eleinte szigorúan elkülönítve élt ugyanabban az épületben, csak jóval később engedték meg, hogy beszélgethessenek egymással. Ennek a találkozásnak köszönhető, hogy a hercegprímás tájékozódhatott az ország helyzetéről, az egyház és a nemzet sorsáról.

Később, 1955 novemberében a rabokat áttelepítették a felsőpetényi Almássy kastélyba. Kiszabadítása után találták meg itt, a bíboros szobájában a beépített mikrofont, mellyel figyelhették rádió-hallgatását, — mert ekkor már rádióval ajándékozták meg — és Grősz érsekkel folytatott hosszú beszélgetéseit is. Sziklaszilárd hitét, Istenbe vetett feltétlen bizodalmát semmi és senki meg nem rendíthette, sem kínzások, sem ügyeskedve felállított kelepcék, melyekbe be akarták csalogatni, hogy « együttműködésre » bírják. Mindvégig hitt az ima csodatevő erejében, és naponként kérte, hogy Isten tartsa meg testi és szellemi épségét, hogy egykor szolgálhassa még egyházát és nemzetét. Az ávósok «konoknak» mondták, mivel nem engedett egy jottányit sem meggyőződéséből és nem hagyott senkit közelférkőzni magához, hogy alkalmuk legyen újabb és újabb rábeszélő akciókba fogni a koegzisztencia érdekében, de nem tudták felfedezni a különbséget a konokság és rendíthetetlen hit között.

Az októberi forradalom kitörésekor elvették rádióját, és nem kapott újságot sem, bár eddig is csak a Párt újságját olvashatta természetesen. A legelső megmozdulásról tudott, a többire könnyű volt következtetnie, így imádkozásba és bőjtölésbe kezdett, hosszú éjszakákat virrasztott át és Isten kegyelmébe ajánlotta a nemzet sorsát.

Október 30-án ávósok jöttek be hozzá, később pedig Horváth János, az állami egyházügyi hivatal főnöke, — ez a hivatal a látszólagos vallásszabadság, de a valóságban az állam rabszolgájává sülyesztett egyház ellenőrzésére felállított szerv volt — arra kérték fel a hercegprímást, hogy hagyja el velük együtt az épületet, mert a csőcselék megrohanhatja a házat, s így élete nincs biztonságban. Mindszenty azt felelte, hogy marad, mert nem hiszi, hogy a nép az ő életének biztonságát bármiképpen is veszélyeztetné.

Horváth János minden ékesszólását elővette, hogy meggyőzze a bíborost a gyors távozás szükségességéről. Nagyhatalmú férfiú volt ez, akinek kezén futott át a kispapok felvételének, valamint pappá szentelésének ügye éppen úgy, mint a béke-papok előléptetése, szemináriumok vezetőségének összeállítása, papok áthelyezése, püspökök körleveleinek cenzurázása. Mindszenty ellenállása nem lanyhult ezúttal sem, kijelentette, hogy az épületet nem hajlandó elhagyni. Horváth János, akinek feladata ekkor nem volt más, mint hogy minden áron Pestre juttassa el a hercegprímást, akinek személyét nyilván túszként akarta felhasználni a megrendült és hatalmát vesztett kommunista rendszer, a prímás kitartó maradási szándéka láttán telefonon kért pesti megbizóitól utasítást. Ezt a telefonbeszélgetést azonban lehallgatták a rétsági katonák és Mindszenty segítségére siettek. Időközben már körülvették az Almássy kastélyt a felsőpetényiek, akiknek feltűnt az orosz páncélossal érkezett Horváth János látogatása és féltették a bíboros életét. Mikor a rétsági katonák megérkeztek, együttesen szerelték le az ávósokat, mielőtt pesti utánpótlást kaphatott volna a prímást fogvatartó őrség.

Megrázó pillanat, mikor a hercegprímás ott áll megmentői, szabadítói előtt, kopott reverendában, nyolcesz-

tendős szenvedése ellenére kemény tartással, emelt fejjel, aszkétikus, sápadt arcán szelíd jóság, szeretet, mikor végignéz a fiatal arcokon. Döbbent csend, a szivek ujjongva vernek, mindenki átérzi a történelmi pillanat nagyszerűségét, a kiszabadított főpap mozdulatlanul áll, talán hálaimát mormol magában a nemvárt fordulatért, a fiatalos lelkesedésből fakadó, gyors cselekvésért, a harcikocsikkal ideszáguldó, pribékeket lefegyverző mentő csapatért.

Berky Zoltán ott áll a katonák között, valami különös érzés remegteti meg; a bátor diákvezér, a szabadgondolkozó, régen nem imádkozó, józan, felvilágosodott, új eszmékért küzdő jogász, aki már vallás nélkül, szentimentális ballaszt nélkül, szociális újítások által akarja megvalósítani az új Magyarország életberendezését, most kicsivé zsugorodva, szinte lesújtottan, ámultan és reménykedve néz a bíborosra. Igen, reménykedve. Nem tudja, honnan fakad ez a furcsa óhajtás, ez az érthetetlen, forró reménykedés, most szeretné a haza sorsát a kezébe venni, mint lankadt virágot és odanyújtani ennek az embernek, aki szótlanul áll, de némaságából erő, bizonyosság, útmutatás, az egyház örök ígérete és Isten biztató kegyelme árad. Szentimentális ballasztnak mondta eddig Berky Zoltán az imádkozást, a részvétet, az ellágyulást, a gyengédség megnyilatkozását, de most úgy áll itt, a főpap előtt, mint gyermek, eltévedt, ingadozó, riadt gyermek atyja előtt. Hirtelen elébe toppannak vétkei, fogyatkozásai, mulasztásai, meginog saját gyengesége láttán, ebben a pillanatban elveszti magabiztosságát, elszántságát, tudatos, vezéri hajlamát, úgy érzi, nem egyéb ő, mint tétovázó, tanácstalan, tapogatózó ember, aki jót akar ugyan, de sokszor melléfog a dolgoknak, hibái útvesztőjéből nem tud kijutni, emberi gyengeségének hínárja lehúzza, és elsűlyed, el kell sű-

lyednie, mindenkinek el kell vesznie, ha most, azonnal meg nem ragadja egy mentő, jóságos, erős kéz. És hirtelen térdreesik, a bíboros lábához omlik, arca kétségbeesett, könyörgő, végtelenül szomorú:

— Áldását kérjük, Hercegprímás úr! Áldjon meg bennünket, legyen vezetőnk, útmutatónk, erőnk, támaszunk!

A bíboros sokáig nézi Berky Zoltán önvádtól gyötört, szomorú arcát, nyílt, magas homlokát, kemény száját, mely most reszket és segítségért könyörög. Már a többi is térdepel, mind. A börtönben sápadtá fakult két kéz felemelődik a fiatal fejek fölé. És felhangzik az áldás:

— Megáldalak benneteket annak nevében, aki egyetlen útmutatónk, támaszunk és erőnk, mindannyiunknak, most és minden időben, ámen.

Csupa reménykedés minden magyar.

Megérkezett a Vörös Kereszt első küldeménye Nyugatról: élelmiszert osztanak szét, gyógyszerrel, kötszerrel látják el a kórházakat. Elégtétellel emlegetik egymás között a vasárnapi rádióadás egyik mondatát, amit Győrből adtak le, hogy az orosz katonai parancsnok kijelentette: Magyarország benső ügyeibe nem kíván beavatkozni, sőt a magyar nép fellázadása elnyomó zsarnokai ellen, szerinte teljesen érthető, indokolt, jogos.

Elszánt bátorság, rettenthetetlen bizalom a jövőben, derűs reménykedés sugárzik az arcokon. Hogy lehetne feltartóztatni ekkora áradatot, mely dagad, terjed, szélesedik, rettenetes erővel sodródik célja felé! A százezres tömeg nem törődött az ultimátummal, amit a rádió kiáltott szerdán feléjük, hogy tegye le a fegyvert és adja meg magát, ez esetben amnesztiát kap, de déli két óráig... délután 18 óráig... Végül már csak 15 perc... már csak 12 perc... Tegyétek le a fegyvert!

Nem teszik le a fegyvert.

Nem kívánnak amnesztiát, engedményeket, megalkuvást, tárgyalást. Nincs mit tárgyalni: szabadságot akarnak, semmi mást.

Lángbaborította az országot a szó. Mert az írók szavá-

minden erejét összeszedve Istennek ajánlotta és reábízta sorsát, életét, az egyház és a nemzet ügyét.

De mikor állapota aggasztóvá vált, 1954 márciusában visszavitték a Gyűjtőfogház rabkórházába. Ott egy rokonszenves protestáns orvos kezelte, aki ugyan mindent elkövetett, amit orvos betege érdekében annak élete megmentéséért megtehet, de eredmény nem mutatkozott, a bíboros állapota súlyos és aggasztó maradt. Már 44 kiló volt a testsúlya, ereje nem volt, étvágya sem. Ez az orvos, nehogy a halál beálltával reá háruljon minden felelősség, elmenekült a hiábavalónak látszó feladat elől, és feladta a beteg kezelését.

Mikor a hercegprímást 1955 júniusában Püspökszentlászlóra, a pécsi püspök elhanyagolt, nyirkos nyaralójába szállították, már alig hittek felépülésében. De itt történt meg a nem várt csoda: a kellemetlen modorú, materialista világnézetű kezelőorvos, akire itt bízták, megmentette életét, bár lehet, hogy a jó levegő, mely a Mecsekről áradt, a változás, a Gyűjtőfogház után a szentlászlói nyaralóban tartózkodás is nagyban hozzájárult ahhoz, hogy egészsége helyreállt. Itt történt meg az is, hogy egy ávós felajánlotta neki a lehetőséget, mely szerint kiülhet az erkélyre, sőt lemehet a kertbe is, ha erre engedélyt kér. A bíboros így felelt az ávósnak:

— Akkor nem megyek ki. Rab vagyok, őrizzenek. Engedélyt nem kérek.

Meglepték új reverendával is, hogy elegánsan fogadhassa a « békeharcosokat », kiket, mint a Nyugatról érkező látogatókat, bejelentettek nála, de soha nem vette fel ezt a « kincstári » öltözéket, hanem továbbra is régi, kopott reverendájában járt. Naponta hat rózsafüzért imádkozott az egyházért és a hazáért. Breviáriumát és bibliáját meghagyták nála, így teljesen nyugodt, békés hangulatban tűrt el mindent, és várt a jövő újabb fordu-

lataira. Grősz József kalocsai érseket is, akit 1951-ben ítéltek 14 évi börtönbüntetésre, a püspöki nyaralóba szállították 1955 október 12-én, de a két rab eleinte szigorúan elkülönítve élt ugyanabban az épületben, csak jóval később engedték meg, hogy beszélgethessenek egymással. Ennek a találkozásnak köszönhető, hogy a hercegprímás tájékozódhatott az ország helyzetéről, az egyház és a nemzet sorsáról.

Később, 1955 novemberében a rabokat áttelepítették a felsőpetényi Almássy kastélyba. Kiszabadítása után találták meg itt, a bíboros szobájában a beépített mikrofont, mellyel figyelhették rádió-hallgatását, — mert ekkor már rádióval ajándékozták meg — és Grősz érsekkel folytatott hosszú beszélgetéseit is. Sziklaszilárd hitét, Istenbe vetett feltétlen bizodalmát semmi és senki meg nem rendíthette, sem kínzások, sem ügyeskedve felállított kelepcék, melyekbe be akarták csalogatni, hogy « együttműködésre » bírják. Mindvégig hitt az ima csodatevő erejében, és naponként kérte, hogy Isten tartsa meg testi és szellemi épségét, hogy egykor szolgálhassa még egyházát és nemzetét. Az ávósok «konoknak» mondták, mivel nem engedett egy jottányit sem meggyőződéséből és nem hagyott senkit közelférkőzni magához, hogy alkalmuk legyen újabb és újabb rábeszélő akciókba fogni a koegzisztencia érdekében, de nem tudták felfedezni a különbséget a konokság és rendíthetetlen hit között.

Az októberi forradalom kitörésekor elvették rádióját, és nem kapott újságot sem, bár eddig is csak a Párt újságját olvashatta természetesen. A legelső megmozdulásról tudott, a többire könnyű volt következtetnie, így imádkozásba és böjtölésbe kezdett, hosszú éjszakákat virrasztott át és Isten kegyelmébe ajánlotta a nemzet sorsát.

Október 30-án ávósok jöttek be hozzá, később pedig Horváth János, az állami egyházügyi hivatal főnöke, — ez a hivatal a látszólagos vallásszabadság, de a valóságban az állam rabszolgájává sűlyesztett egyház ellenőrzésére felállított szerv volt — arra kérték fel a hercegprímást, hogy hagyja el velük együtt az épületet, mert a csőcselék megrohanhatja a házat, s így élete nincs biztonságban. Mindszenty azt felelte, hogy marad, mert nem hiszi, hogy a nép az ő életének biztonságát bármiképpen is veszélyeztetné.

Horváth János minden ékesszólását elővette, hogy meggyőzze a bíborost a gyors távozás szükségességéről. Nagyhatalmú férfiú volt ez, akinek kezén futott át a kispapok felvételének, valamint pappá szentelésének ügye éppen úgy, mint a béke-papok előléptetése, szemináriumok vezetőségének összeállítása, papok áthelyezése, püspökök körleveleinek cenzurázása. Mindszenty ellenállása nem lanyhult ezúttal sem, kijelentette, hogy az épületet nem hajlandó elhagyni. Horváth János, akinek feladata ekkor nem volt más, mint hogy minden áron Pestre juttassa el a hercegprímást, akinek személyét nyilván túszként akarta felhasználni a megrendült és hatalmát vesztett kommunista rendszer, a prímás kitartó maradási szándéka láttán telefonon kért pesti megbizóitól utasítást. Ezt a telefonbeszélgetést azonban lehallgatták a rétsági katonák és Mindszenty segítségére siettek. Időközben már körülvették az Almássy kastélyt a felsőpetényiek, akiknek feltűnt az orosz páncélossal érkezett Horváth János látogatása és féltették a bíboros életét. Mikor a rétsági katonák megérkeztek, együttesen szerelték le az ávósokat, mielőtt pesti utánpótlást kaphatott volna a prímást fogvatartó őrség.

Megrázó pillanat, mikor a hercegprímás ott áll megmentői, szabadítói előtt, kopott reverendában, nyolcesz-

tendős szenvedése ellenére kemény tartással, emelt fejjel, aszkétikus, sápadt arcán szelíd jóság, szeretet, mikor végignéz a fiatal arcokon. Döbbent csend, a szivek ujjongva vernek, mindenki átérzi a történelmi pillanat nagyszerűségét, a kiszabadított főpap mozdulatlanul áll, talán hálaimát mormol magában a nemvárt fordulatért, a fiatalos lelkesedésből fakadó, gyors cselekvésért, a harcikocsikkal ideszáguldó, pribékeket lefegyverző mentő csapatért.

Berky Zoltán ott áll a katonák között, valami különös érzés remegteti meg; a bátor diákvezér, a szabadgondolkozó, régen nem imádkozó, józan, felvilágosodott, új eszmékért küzdő jogász, aki már vallás nélkül, szentimentális ballaszt nélkül, szociális újítások által akarja megvalósítani az új Magyarország életberendezését, most kicsivé zsugorodva, szinte lesújtottan, ámultan és reménykedve néz a bíborosra. Igen, reménykedve. Nem tudja, honnan fakad ez a furcsa óhajtás, ez az érthetetlen, forró reménykedés, most szeretné a haza sorsát a kezébe venni, mint lankadt virágot és odanyújtani ennek az embernek, aki szótlanul áll, de némaságából erő, bizonyosság, útmutatás, az egyház örök ígérete és Isten biztató kegyelme árad. Szentimentális ballasztnak mondta eddig Berky Zoltán az imádkozást, a részvétet, az ellágyulást, a gyengédség megnyilatkozását, de most úgy áll itt, a főpap előtt, mint gyermek, eltévedt, ingadozó, riadt gyermek atyja előtt. Hirtelen elébe toppannak vétkei, fogyatkozásai, mulasztásai, meginog saját gyengesége láttán, ebben a pillanatban elveszti magabiztosságát, elszántságát, tudatos, vezéri hajlamát, úgy érzi, nem egyéb ő, mint tétovázó, tanácstalan, tapogatózó ember, aki jót akar ugyan, de sokszor melléfog a dolgoknak, hibái útvesztőjéből nem tud kijutni, emberi gyengeségének hínárja lehúzza, és elsűlyed, el kell sű-

lyednie, mindenkinek el kell vesznie, ha most, azonnal meg nem ragadja egy mentő, jóságos, erős kéz. És hirtelen térdreesik, a bíboros lábához omlik, arca kétségbeesett, könyörgő, végtelenül szomorú:

— Áldását kérjük, Hercegprímás úr! Áldjon meg bennünket, legyen vezetőnk, útmutatónk, erőnk, támaszunk!

A bíboros sokáig nézi Berky Zoltán önvádtól gyötört, szomorú arcát, nyílt, magas homlokát, kemény száját, mely most reszket és segítségért könyörög. Már a többi is térdepel, mind. A börtönben sápadtá fakult két kéz felemelődik a fiatal fejek fölé. És felhangzik az áldás:

— Megáldalak benneteket annak nevében, aki egyetlen útmutatónk, támaszunk és erőnk, mindannyiunknak, most és minden időben, ámen.

Csupa reménykedés minden magyar.

Megérkezett a Vörös Kereszt első küldeménye Nyugatról: élelmiszert osztanak szét, gyógyszerrel, kötszerrel látják el a kórházakat. Elégtétellel emlegetik egymás között a vasárnapi rádióadás egyik mondatát, amit Győrből adtak le, hogy az orosz katonai parancsnok kijelentette: Magyarország benső ügyeibe nem kíván beavatkozni, sőt a magyar nép fellázadása elnyomó zsarnokai ellen, szerinte teljesen érthető, indokolt, jogos.

Elszánt bátorság, rettenthetetlen bizalom a jövőben, derűs reménykedés sugárzik az arcokon. Hogy lehetne feltartóztatni ekkora áradatot, mely dagad, terjed, szélesedik, rettenetes erővel sodródik célja felé! A százezres tömeg nem törődött az ultimátummal, amit a rádió kiáltott szerdán feléjük, hogy tegye le a fegyvert és adja meg magát, ez esetben amnesztiát kap, de déli két óráig... délután 18 óráig... Végül már csak 15 perc... már csak 12 perc... Tegyétek le a fegyvert!

Nem teszik le a fegyvert.

Nem kívánnak amnesztiát, engedményeket, megalkuvást, tárgyalást. Nincs mit tárgyalni: szabadságot akarnak, semmi mást.

Lángbaborította az országot a szó. Mert az írók szavá-

ból gyújtó tűz árad, szerte járnak ezek a szent megszállottak, a megbízatással, feladattal, elhívatottsággal születettek, most válik el, melyik író az ösztöndíjból, támogatásból élő, a felkapott, a szólamokat szajkózó, szavakkal játszó, könyveket rendelésre gyártó betűvető, és melyik a lánglelkű apostol, akit nem lehet megfélemlíteni, gúzsbakötni, akinek komoly, súlyos mondanivalója van, aki nevel, tanít, gyújt, épít, felemel.

Miskolc, Győr, Dunapentele, Csepel, Pécs, Szeged és a többi forrongó város kiharcolja magának a szabadságot. Csupa reménykedés minden magyar. Hírek érkeznek Sopronból, Szombathelyről, hogy a honvédség a felkelőkkel együtt vitézen küzd azért, hogy a kivívott szabadság ne csak pünkösdi királyság legyen, de a nemzet állandó, maradandó, biztos életformája.

Senki nem sejti még, hogy a visszavonuló oroszok — beleértve az orosz asszonyokat és gyermekeket is — kíséretét képező páncélos egységek, melyeket úgy emlegetnek, mint a visszavonulás és rend biztosítására törekvő védelmi egységet, a Szovjet jól átgondolt, pontosan kiszámított tervének fontos tényezői. A kormány megígérte az orosz csapatok visszavonását és ez az ígéret egetverő örömet vált ki a nemzetben, hiszen a kivonulást saját szemével látja a főváros népe. Mennek az oroszok!

Mintha minden harckocsi, teherautó, minden egyes orosz katona magával vinne az országra nehezedő, súlyos árnyékból valamit, úgy, hogy mind könnyebbnek, frissebbnek érzi magát a magyar s mind vidámabbnak, felhőtlenebbnek látja az őszi égboltot.

Csupa reménykedés minden magyar.

Berky Zoltán ott van a győri ifjak között, akik a börtönök foglyait szabadítják ki. A városháza tornyán nemzetiszínű lobogó leng, ujjong a szabadság utáni vágy

kielégülő, diadalmas öröme, feltörik a börtönök zárait és tétován, vaksi szemmel, aléltan állnak a szabadba került, évek óta senyvedő, megkínzott rabok. Hihetetlen és álomszerű a szabadulás; mögöttük keserves napok, hetek, hónapok kínja, véres gumibotok, kínzószerszámok, a « rémület házának » sötét, szűk cellái, férgekkel teli szalmazsákok, a rettegett « krematórium », hová a vallatásba belepusztult szerencsétlenek teteme került, nehogy áruló jelek mutassanak a kínzások borzalmaira, és előttük a váratlanul kitáruló új élet minden lehetősége, a szabad szó, a szabad hit, a szabad gondolat szívdobogtató öröme.

Berky egyetlen embert keres: a régen látott barátot, a lelkes, bátor, szókimondó írót, akit egy éve őriznek ebben a börtönben.

Tűzzel, hittel mondott beszédei ma is itt égnek a szívekben, az idő hiába hullatta reá hamvasztó, temető, megsemmisítő porát, elég rágondolniuk s fellobban a kimondott, buzdító szavak lángja.

— Hol van Hajdú János?

Két felkelő támogatja kifelé a kapun.

Berky Zoltán döbbenten nézi. Nem az emeltfejű, nyiltarcú barát közeledik feléje, hanem egy csontvázzá fogyott, roggyanttérdű, zavartszemű roncs.

— János!

Átfogja a vállát, megrázza gyengéden, megtapintja a sovány, szögletes vállat, a hajlott hátat, az izomtalan, vékony kart, erős kezébe szorítja a gyenge, szürkeszínű, reszkető kezet és a szívét dühödt, keserű részvét szorítja össze, valami megmagyarázhatatlan, kínos érzés: ez lett Hajdú Jánosból, aki őt, Berky Zoltánt olykor tétovázónak, óvatosnak, megalkuvónak nevezte?

— János!

Fudokolva, kétségbeesetten kiált reá, szeme a tekin-

tetét keresi, a régi idők, a közös tervek és remények emberének biztató, értő, baráti tekintetét, de nem lát mást, mint a megkínzott, összeomlott, elcsigázott rab fáradt, zavart, ijedt csodálkozását.

— János! Jancsikám?!

Kutatva néz reá a koravén, tünődő, szürke szempár.

— Mit csináltok ti itt?

— Mit csinálunk? Hát nem látod?! János! Nézd: kiverjük a muszkát, az ávósokat, letiportuk a pártot, a rendszert, küzdünk fegyverrel, szóval, tervvel, egyesült erővel, parasztok, munkások, diákok, katonák! Mit csinálunk? Történelmet csinálunk! Hazát alapítunk. Szabad, új Magyarországot. Aki a szabadságért harcol: testvér, aki nincs velünk: ellenség. Fut a muszka, fut a kormány...

— Az orosz erősebb, százszor erősebb, mint ti.

— Mégis kivertük!

— Egy időre? Vagy végleg?

— Örökre! Mienk a rádió, a sajtó, a kaszárnyák, a kormány!

— Meddig a tietek?

Berky Zoltán nem is a kérdésen hökken meg, hanem ezen a szón: «a tietek». Tehát Hajdú nem azonosítja magát velük, úgy beszél róluk, mint kívülálló, mint lanyha érdeklődéssel figyelő idegen. Körülöttük gyanakodva, összehúzott szemmel, keményen összeszorított szájjal, szétvetett lábbal állnak a felkelők, akik a rabokat a börtönből kihozták.

— Fáradt vagy, János, kimerült, beteg. Beviszünk a kórházba, hogy feltápláljanak, hogy kialudd és összeszedd magadat, azután majd érted megyünk. Mert szükségünk van rád. Nézd, mindenki várja, hogy újra biztasd, tanítsd. Te vagy még ma is a vezér, akinek a szavára...

— Vezér... — Furcsa, ideges, vékony nevetés szakad ki Hajdú János száján. Nevet és nem tudja abbahagyni. Aztán ezt mondja: — Elég volt a butaságból. A felelőtlen szavalgatásból. Az értelmetlen lázításból, ami jóra nem vezethet. Az ország érdeke nem más, nem lehet más, mint békességes együttműködés...

— Együttműködés? — Berky arca elkomorul. — Kivel? Kikkel?

— Szidjátok a rendszert, — tér ki a válaszadás elől Hajdú János — a vezetőket, a Pártot, de nem gondoljátok meg, hogy ha nincs ellenállás, földalatti szervezkedés, akkor nincs megtorlás. Mit bámulsz így rám? Meg kell tanulni engedelmeskedni, békességes, megértő...

— Már béke van — vág közbe Berky ingerülten — de harc után, véráldozat árán, hősi halottak tetemei felett született meg a béke.

— Ki harcolt, és ki ellen?

— A nép, az egész nép harcolt együtt a zsarnoki elnyomatás ellen.

— Zsarnoki! Micsoda nagy szó. Bombasztikus, hatásvadászó. Erélyre szükség van. A Párt sziklaszilárd egységére, az elért vívmányok megvédésére, minden fasiszta és imperialista terv gyökeres kiirtására...

Lábak dobbannak előre. A felkelők közül többen lépnek Hajdú mellé, fenyegető tekintetük belevág az arcába, kezük ökölbeszorul. A szabadságharcosok nem tűrnek kritikát, hiszen keményen küzdöttek a nemzet jövendőjéért, bátor magyarok, akik életüket százszor tették kockára a hazáért. Berky szorosan fogja barátja karját és a teherautó felé vezeti, hogy meg ne ragadja és meg ne büntesse a felkelők csapata azt a Hajdú Jánost, aki sehogysem hasonlít már a régi, igaz baráthoz, a diákok lelkesítő apostolához, a merésztollú íróhoz. Ez

itt nem más, mint a börtön ismert módszereinek megkínzott áldozata, akiben nincs már ellenállás, hit, terv és akarat, aki csak roncs, de a fogoly keserűsége, az áldozat érett tisztánlátása nélkül. A gyors ebéd után megkérdezi Berky:

— Mondd, János, most egyedül vagyunk, nincs, aki kihallgasson, közbeszóljon, megbotránkozzék: mi van veled? Mi az oka, hogy ez lett belőled? Valami meghalt benned, a vezér, a mester, a... Igen, ne nevess: az apostol. Vártunk rád, rólad beszéltünk ha összejöttünk, tele reménykedéssel, bizakodással. Majd ha te kiszabadulsz... Most itt vagy és mégsem vagy itt. Nyilatkozz: mi van veled? Nem tartozol közénk? Nem harcolsz velünk? Nem értesz egyet velünk?

Hajdú János hátradől a székben és kezét nézi, az asztalon nyugvó, kékeres, vékony kezét, mely lankadtan tartja a cigarettát:

— Lehet, felőrölte az erőmet ez az esztendő. Ezért kapaszkodom abba, fordulok arrafelé, ahol erőt látok.

— Mifelénk?

— Bennetek lázas, gyerekes fellobbanást látok. Azt hiszitek, tartani fogjátok a hajókormányt, ti irányítjátok a nemzet sorsát, tietek a hatalom.

— És nem a mienk?

— A lelkesedés nem elegendő. Tapasztalat kell, tudás, gyakorlati készség, kiforrott, lehiggadt elvek, tájékozottság szociális és gazdasági téren, szakemberek, politikusok, szervező erők, sajtóorgánumok, szónokok, főképpen pedig anyag. Az ipari termelés felemelése, hadianyag, az államosítás iránt felkeltett rokonszenv által elért...

— Kiolvastad a börtön egész könyvtárát?

Berky nem veszi észre, hogy harsog a hangja és arca eltorzul. De a kitörésre megrebben a másik szeme.

— Mit tudsz te a könyvtárról?

Berky Zoltán fáradtan legyint. Börtönből szabadított fogoly mesélte el, hogyan kényszerítették az intelligens rabokat Marx, Lenin, Sztalin és egyéb könyvek olvasására olymódon, hogy a reggel olvasottakat délután fel kellett mondaniuk, mint gyermeknek az iskolában feladott leckét s ha nem szabatos mondatokban, folyamatosan és hibátlanul idézték a propaganda-írások tételeit, borzalmas kínzások vártak reájuk. Részvéttel szeretne barátjához fordulni, de a részvét eltűnt a szívéből, csak keserűséget és vádat lövel feléje a tekintete.

— Végigrágtad magadat a megszédítő írásokon, és most világproletárként szabadultál ki?

A hang metsző és gúnyos, sért és vág.

Szembenállnak egymással, lihegve, gyűlölködve, két elkeseredett ellenség. Berky széke felfordul, amint kirúgja maga alól.

— Tiporj el, — retten meg Hajdú és hangja elcsuklik — adj át a fiúknak. Ti erősek vagytok, én gyenge.

Farkaszemet néznek, sokáig. Berky elszorult torokkal fordul el, s hátralép.

— Hát jó, ellenünk vagy. De ha meglátod eredményeinket, szégyenkezni fogsz. Ha meglátod az egységet, a nemzet talpraállását, a diadalt. Ha meghallod, hogyan dolgozunk mi. Nem terrorral, kínzókamrával, deportálással, akasztással, hanem jóakarattal, emberségesen.

Megáll, vár, egy szóra, egy intésre, melyben már ígéret villanna meg. De nincs szó és nincs mozdulat. Hajdú szája kemény és néma.

— Lehet, hogy neked lesz igazad. Talán lehengerelik a mi szép, szent forradalmunkat. Megölhetnek bennünket százával, ezrével, tízezrével, de akik megmaradunk, soha, érted, soha szóba nem állunk ilyen félrevezetett, gyenge, gyáva, pipogya alakkal, mint te.

Hirtelen eszébe ötlik néhány kép a multból: Hajdú János furcsa, kettős lelkének megnyilatkozásai, a titkos találkozások Bedőék padlásán, de Hajdú akkor is lapszerkesztő volt, jól fizették; a lelkes beszéd utáni himnusz, amit könnyes szemmel énekeltek ők, a diákok, de Hajdú józan, hideg arccal figyelte őket, s ez a jelenet akkor csodálkozásra késztette; azután az angol rádió közös hallgatása, utána Hajdú moszkvai útja... És a tervek, amerikai körútról, luxusautóról, ha valóra válik a felszabadulás álma, akkor elveheti Róna Lenkét, akiről csak ők tudták, hogy báró Prónay Lenke az igazi neve és akibe Hajdú szerelmes volt... Mindenki hitt akkor Hajdúnak, a furcsaságok felett értelmetlenül siklottak el, de most egyszerre minden kicsiségnek jelentősége lett. A titkos összejöveteleken talán azért vett csak részt, mert odajárt Róna Lenke is. A felszabadulás lehetőségét is ki akarta aknázni, abból is előnyt akart szerezni, mindkét oldalon bebiztosítani a jövőjét? Viszont miért tartóztatták le tavaly nyáron? És miért nem jelentette fel őket mind, mikor vallatták? Ki ez a Hajdú János? Barát? Áruló? Kém? Vezér?

— Szegény János. Sajnálom benned azt, akinek hittelek. De ez a mostani éned, ez a maszlagokon táplált, megkótyagosodott, számító, kétszínű párttag nekem nem kell. Kint keresed az erőt, a rendszerben, a Szovjetben, a világhatalomra törekvő kommunizmusban. Mi pedig önmagunkban. Hogy éppen te, a jótollú iró, meríted újfajta meggyőződésedet bomlottagyú írásokból! A hazának szolgálatot tennék most, ha golyót eresztenék beléd, mert te, ha megerősödsz, újra írni fogsz: a nemzet ellensége vagy. De nem teszem meg. Nem piszkolom be a kezemet miattad.

Hátra sem néz, mikor elhagyja a szobát. Hajdú János nincs többé. Nagylelkűség ez, hogy életben hagyta? De

csak szégyent érez, kiábrándulást, csalódást és gyászt, mintha ravatal mellől lépne el. Fut a társaihoz, akik az ávósokkal tárgyalnak éppen, mert hat kegyetlen pribék kiadatását kívánják. Az ávós parancsnok az erkélyen áll, onnan tiltakozik, azt állítja, a nevezett hat ember nincs az épületben. Az alkudozás azzal ér véget, hogy a parancsnok, mikor látja, hogy a házat már ezrek veszik körül, beenged egy kilenctagú küldöttséget. A tömeg azonban azt is kívánja, hogy az ávós tisztek és a legénység is tegye le a fegyvert, és adja meg magát. Hosszabb húzavona után, a hatalmas tömeg láttán, tényleg le is teszik a fegyvert és félve, remegve, óvatosan, egyenként elhagyják ez épületet. Körülbelül hatvanan vannak, akik így kiszivárognak és a felkelők átengedik őket a gyűrűn, pedig nagy bajt, rettenetes tragédiát okoz ez az emberi, jóindulatú engedékenység. A lefegyverzett pribékek ugyanis azonnal az orosz páncélos alakulat parancsnokához futnak segítségért.

Ámbár az orosz eleinte tiltakozik minden beavatkozás ellen, annál is inkább, mert jól tudja, hogy a győri honvédség a felkelők oldalán áll, és kitűnően felszerelt: csak páncéltörő ágyúból 72 darab áll rendelkezésükre. A parancsnok utasítást ad, hogy az orosz asszonyok és gyermekek a közeli erdőbe vonuljanak, ott sátrakban húzódjanak meg. A győri nemzeti tanács azonban, a beálló hidegre és meginduló esőre való tekintettel felajánlja az orosz hozzátartozók biztonságos elhelyezését a városban s ez meg is történik: visszajönnek az asszonyok és gyermekek az erdőből, és egy laktanyában nyernek elhelyezést. Ez is a magyar honvédség és a felkelők emberies magatartására vall, mert távol áll tőlük minden vérontási szándék, kegyetlenkedés, csak a szabadságért küzdenek, de tiszta igyekezettel és módszerrel.

A hat embert mégis megtalálják aztán, egy külön épületben szorongva és félelemtől verejtékezve. Még azt kiáltozzák előbb, hogy lőni fognak, ha valaki feléjük közeledik, de később belátják, hogy hiábavaló a hősködés. A honvédek a laktanyába viszik őket, a tömeg dühe elől. A harcok után, sok napi nélkülözés, átvirrasztott éjszakák, nehéz és keserves szolgálat után végre ágyba roskadnak a honvédek a laktanyában. Elnyomja őket az álom. Néhány óra múltán riadó hangjára ébrednek, gyorsan talpraugranak és szembetalálják magukat a fegyveres orosz katonákkal. Minden ágy előtt egy-egy állig fegyverzett orosz, rájuk irányított géppisztollyal. Az ávósok addig uszították az oroszokat, míg ilyen ravasz módszerrel nyomultak be a laktanyába: a kinti őrséget moszkovita, áruló magyar tisztek fegyverezték le.

A vérfürdő, mely ezt az árulást követi, a szabadságharc egyik leggyászosabb eseménye.

Hírek futnak végig a felkelők sorain, mint biztató, pajzán, felelőtlen koboldok és fülükbe súgják:

— Az angolok két diviziót szereltek fel, három nap alatt itt lesznek.

— A francia miniszterelnök Edenhez repült. Eden megígérte neki, hogy a magyar szabadságharcra való tekintettel a Szuez-csatorna ügyének megoldását az UNO-ra bízza.

— Nyolc amerikai repülőgépen hoznak atombombákat nekünk, amit felhasználhatunk az orosz ellen, ha nekünkfordul.

— Az osztrák határ előtt állnak már a Nyugat által rendelkezésre bocsátott tankok és légvédelmi ágyúk.

— Amerika népe fellázadt! Minden orosz állampolgárt kiutasítottak az Egyesült Államokból.

— India népe velünk van! Az egész világ velünk van!

Valahol, Kelenföld határában azt mondja az őszhajú festőművész a feleségének:

— Segíts becsomagolni a képeket! Levisszük mindet a pincébe, mert biztos forrásból tudom, hogy ma délben megindul a bombázás a még mindig támadó orosz csapatok felett. A mai napot mi is lenn töltjük a pincében.

Honnan jöttek ezek a hírek? Mekkora árvaság, magárahagyatottság, nyomor, fegyverhiány okozhat ennyi

balzsamként hulló, vigasztalásnak szánt biztatást? Mennyi rádöbbenés a sötét jövőre, tisztánlátás a tragikus jelenben, mennyi féltő aggódás az éhes, rongyos, de lelkesen küzdő nép iránt idézhet elő ilyen naiv, jóhiszemű szóáradatot, amely a csüggedőkbe, megfáradtakba, rettegőkbe lelket akar önteni!

Az ablakba kitett rádiókészülékek pedig ilyen híreket ontanak:

« Este hat órától reggel hat óráig kimenési tilalom van.

Az ellenforradalmi bandákat felszámoltuk!

Az ellenforradalmi erők szét vannak verve! »

De mindezt megcáfolja az ilyen leadás:

« Mindazokkal az ifjakkal, munkásokkal és honvédségi személyekkel szemben, akik fegyvereiket beszolgáltatják, a kormány a kiengesztelődés és megbékélés szellemében messzemenő nagylelkűséget fog tanusítani...

Felhívom mindazokat a honvédségi állományú személyeket, akik valamilyen okból egységeiktől elszakadtak, legkésőbb október 25-én déli 12 óráig jelentkezzenek elhelyezési körletükben parancsnokuknál...

A Múzeum-körúton 500 főnyi csoport tette le a fegyvert...

A főváros egész területén felfegyverzett csoportok garázdálkodnak... »

Mivel a harc tovább folyik, kénytelenek engedékenyebb, megértőbb húrokat pengetni:

« A politikai és gazdasági életünk területén elkövetett súlyos hibák...

Minden hazafi egyetért az egyetemisták reális követeléseivel...

Ti voltatok az ország közvéleményének hű kifejezői. Jogos politikai követeléstek...

Legnagyobb tévedés volna csak ifjúsági mozgalmat

látni ebben. A budapesti ifjak az egész nép szívéből fakadó érzésnek és nemes, forró szenvedélynek adtak kifejezést. Látnunk kell végre, hogy egész népünket átfogó és eggyéforrasztó, nagy, demokratikus mozgalom fejlődött ki hazánkban...

A most leváltott Gerő helytelen vezetése...

A felkelők zömét kitévő munkás, paraszt és értelmiségi egyetemistákat és munkásgyerekeket nem tekinthetjük a népi demokrácia ellenségeinek...

A nyolc esztendő, a sztálinizmus magyarországi válfaja... A Rákosi féle önkény tombolása...

Távoztak a párt éléről azok, akik a Rákosi féle politika követői voltak és hibát hibára halmoztak. »

De ezek az ellentétes, egymást cáfoló és szemfényvesztő leadások csak zúgást, felháborodást, vagy gúnyos mosolyt idéznek elő. Tamási Áron szavai ellenben szívből fakadnak és szívhez szólnak:

« ... szomjúságunkban itthon a hazugság italát nyujtották nekünk... A kor, melyben élünk, amelynek ablakán a jövőbe nézünk, vért csordított ebbe az italba... Arra int, hogy a kor forradalmát magunknak kellett volna végbevinnünk. Mivel ezt nem tettük, hanem ajándékba fogadtuk el, olyan esztendők rakódtak történelmünkre, amelyek hagyományainkat elferdíteni törekedtek, természetünket gúzsba kötötték és jövendőnk felől kétséget keltének... »

Újítás, változás mindenfelé.

Az Újságírók Szövetsége, ifjúsági egyesületek, a gyárak, üzemek vezetősége kicserélődik, új eszmék, tervek, új irányítás, új szellem mindenütt. A felszabadult egyházak kinyújtják megkötözöttségtől elgémberedett karjaikat híveik felé. A kardinális « felmenti » a békepapokat és szélnek ereszti őket, mert saját biztonságukat fontosabbnak tartották a lelkek üdvösségénél. Ravasz

László, az idős főpásztor, akit annak idején elkergettek a református püspöki székből, most visszatért a dunaparti kis faluból, hogy átvegye egyházának vezetését. Újra ott áll a dunamelléki püspöki tisztségét őrizve, s mint Kálvin-téri lelkipásztor. Átható a tekintete, mint régen, kutató, figyelő, vizsgáló, kérdőrevonó. Előtte nincs megalkuvás és nincs kétszínűség, összeomlik előtte az alakoskodás és a hamisság. A hazudozó beszédje elakad, ha Ravasz László rátekint. Szava halk, kertelés nélküli, tömör és szelíd, de hallgatóiban bűntudat ébred, önvád, beismerésre vezető hajlandóság. Arca kissé sárgás, fakó, hiszen régóta kínozzák májbántalmak, finomvonalú arcán a hosszú évek tapasztalatainak árnyéka, melyek nem keserűséget és csüggedést idéztek elő, hanem megacélozták hitét és elszántságát. Soha nem volt gyáva, mert a zsidótörvény ellen éppen úgy felszólalt a felsőházban a második világháború alatt, mint a deportálások ellen a háború után. Most sem megtört öregembernek látszik, pedig az évek elszálltak felette, inkább valami álruhás hercegnek, vagy ködbeburkolt prófétának, aki a hegycsúcson áll és onnan hajlik alá, hogy átölelje, magához vonja, a bércre emelje egész népét.

A templomok zsúfoltak. Olyanok is szoronganak a hívők soraiban, akik még be nem tették lábukat templomba eddig. Ez is az új szellem eredménye. Ébredeznek a lelkek, kitárják magukat új gondolatok, új ígék felé és tűrik, hogy a soha nem hallott szavak úgy permetezzenek rájuk, mint gyógyító olajcseppek az égő sebre. Hiszen egyetlen, nagy seb minden magyar léiek, az elnyomatás, megszédítés, kifosztás, megalázás után most kezd csak segítségért, megértésért, szeretetért kiáltani.

Ordass Lajos is visszatért, az evangélikus püspök,

bizakodás jelenik meg a deáktéri templom híveinek arcán is. Hogy a kidöntött lámpaoszlopok, feltört úttestek kőhalmazai, kiégett orosz tankok, leszakadt villamosvezetékek, rommá lőtt házak, beomlott kirakatok, sebesültek jajkiáltásaitól hangos, zsúfolt kórházak a kétes kimenetelű háború képét mutatják, ez csak egyetlen pillanatra markolja meg a szíveket, azután fellobban a lelkesedés és bizakodás újra és boldogan újságolják, terjesztik és nagyítják, dédelgetik a kapott híreket:

— Jönnek az amerikaiak! Holnap itt az új élelmiszer és gyógyszerszállítmány! Begyulladt az orosz! Rohan ész nélkül hazafelé!

A hírek nőnek, teljesednek, szépülnek, sokasodnak. Mint a hólabda, mely végiggurul a süppedős hóval borított hegyoldalon, s mind több és több hóba burkolózik, nő, gyarapszik, úgy gurul szerte a növekvő, szaporodó hírszolgáltatás. És kivirulnak a fáradt arcok, megcsillannak a szemek:

— Holnap! Jönnek! A Nyugat minden katonája mellénk áll!

Csak Berky Zoltánné áll kábultan, fásultan, fáradtan, elcsigázottan a fellelkesültek között.

Szabadság! Ez visszhangzik körülötte, és Klári szája keserűen keménnyé merevedik. Igen, szabadságot hozott ez a felkelés, széttépett minden láncot és köteléket, elszakította kegyetlen erővel az ő házasságának kötelékét is, felszabadította Zoltánt a hitvestársi felelősség, az eskü, a közös jövőbe vetett hit feladatának minden súlya és megkötöttsége alól. Nincs korlát, megszűntek a börtönök; adott szó, ígéret úgy röppentek fel és szálltak tova az ismeretlenségbe, mint a száraz falevél, amit elsodor az őszi orkán. Mit hozott a szabadságharc neki, Berky Zoltánnénak? Gondot, mérhetetlen csalódást, elevent érő csapást, el nem múló fájdalmat. És mi a

több? A nemzet szabadsága, a régen dédelgetett álom megvalósulása, ez az ujjongó öröm, ami itt ragyog minden magyar arcán, vagy a nemzet egy kis, jelentéktelen tagjának boldogsága, egy asszony életének öröme, célja, létjogosultsága, jövője?

A nemzet nyert és egy asszony veszített. Van-e joga most, az öröm tetőfokán, a kiharcolt szabadság ragyogó fényében félreállni, gyötrődni, gyászt mutatni, összeomlani? Hány asszony veszítette el ezekben a napokban fiát, urát, apját, házát, mégis a nemzettel tart, az ország jövőjét tartja fontosnak, itt áll a néppel és velük harcol tovább, ha kell. Honnan veszik az erőt, a kitartást, hogy nem roskadnak össze a gyászban és nincstelenségben, elszegényedett életük árvaságában? Miért csak ő sír, kínlódik, szenved elhagyatottságában? Hátrasimítja haját, összekúszált, barna haját, mely most ápolatlan, poros, fénytelen. Arca hamuszürke, mint a feltört úttest kövei a lába alatt.

— Rosszul érzi magát, kislány? — kérdezi egy idős, szakállas férfi és darab kenyeret nyújt feléje jóindulattal. — Egye csak meg, biztosan éhes. Én is így voltam tegnap, mikor a nyomda előtt...

Klári ránéz, de nem hallja, mit mond az öregember, illetve hallja a hangját, de értelme nem fogja fel a szavak jelentőségét. Nézi és valami furcsa ösztöntől indíttatva megrázza a fejét. Tiltakozik valami ellen, amit nem ért, mintha nekiszegzett kérdéseket hárítana el; bármit kérdeznének most tőle, mindenre így felelne: nem. Mert a szívében csak ez harsog: visszajön-e Zoltán? Rendbejön-e még az életük? S ha nem jön vissza, boldog lehet-e Pannival? És van-e még értelme az életnek? Érdemes-e tovább küzdeni, a leégett ház elveszett otthona helyett újat építeni? Nem, nem, nem.

— Vegye csak el kedves. Nekem van még, nézze.

Furcsa, hogy forog a világ körülötte. A leszakított felsővezetékek itt lóbálóznak a szeme előtt, a háztető hullámzik, mint a Balaton tükre, ha vihar jön, táncot járnak a lámpák és hirdetőoszlopok, ez a vörösesbarna folt meg, itt, a járdaszélen, ahol a sebesült feküdt, mikor a nyakából ömlött a vére, ez itt ugrál szemérmetlenül és hivalkodva, az, ami rubintszínű volt valaha és most fakó, rozsdaszínű, poros, szennyes. Pusztulás van mindenfelé, kín és szomorúság, reménytelen, kilátástalan jövő, értelmetlenné vált feladat. Hirtelen elsötétedik a világ, és a fénytelenné vált, idegtépő, fájó csendbe, feneketlen örvénybe zuhan, zuhan lefelé.

— Ez a halál — gondolja esés közben, mielőtt elveszíti eszméletét.

Pedig csak egy új élet jelentkezik benne ebben a pillanatban, épen akkor, mikor körülötte halálraszánt és ölnikész harcosok sorakoznak fel a pattogó parancsszavakra.

Az Erzsébet-híd mellett szürke Ford-autó lassít le, és megáll. Amerikai lobogót lenget rajta az őszi szél. Kis, töpörödött öregasszony áll a járdaszélen, szorosan fogja unokája kezét és bámulja az autóból kiszálló, nyurga úriembert, aki körülnéz, szemét összehúzza, fényképezőgépét beállítja, és felvételeket készít, a beesett arcú öregasszony áhitattal figyeli minden mozdulatát, kékeslila, fagyos, piszkos kezével úgy szorítja közben, magáról elfeledkezve, a kisfiú kezét, hogy az feljajdul.

— Tisztelegj szépen, Janika, — förmed rá a nagyanyja, összeráncolt homlokán felhők sötétednek — hallod? Köszönj olyan szépen, ahogy csak tudsz! Tudod ki ez? Amerikánus! Messziről jött, tengerentúlról. Azért jött, hogy minket megvédjen!

A hosszúranőtt idegen nem ügyel rájuk. Janika hiába tiszteleg kétszer is, összecsapkodja bokáját nagy igyekezettel, de a flanellszövetből készült, házilag előállított, papucsszerű lábbeli nem teszi katonássá a vitézkedő mozdulatot. A kisfiú abba is hagyja, inkább a világosbarna disznóbőrtáskát figyeli, amit az amerikai több irányba forgat, mert gépét nekiszegzi a barátságtalanul szürke Dunának, a súlyosan megrongált sarokháznak és a feltört úttestnek. Az öregasszony nem hagyja annyiban

a dolgot. Nekiiramodik és elkapja az amerikai férfi kezét. Fogatlan, ráncos száját többször rányomja az ellenkező kézre, mely egyszerre viaskodik a kézcsókok ellen és a fényképezőgép megmentése érdekében, amit majdnem elejtett.

Szeméből meg-nem-értés ontja hideg fényét, párosulva a nehezen palástolt megriadással, mely közel jár az undorhoz, mert az öregasszony szakadt, vásott kabátja, félretaposott cipője, ezer ránctól, szenvedéstől, keserűségtől felszántott, múmiaszerű arca, gondozatlan, szétesö, szürke, gyér haja ellenszenvet vált ki belőle. Kezét nem tudja kiszabadítani a karomszerűen szorító, piszkoskörmű, sovány kezekből, látja a sírásraálló, de mosolyra kényszerített, öreg száj jóindulatát, mégsem tud felengedni irányában. Végre jó gondolata támad; int az asszonynak, hogy álljanak a kisfiúval a fal mellé, hogy lefényképezze őket. És állnak, boldogan, sokáig, az öregasszony sírva-nevetve magyarázza unokájának, milyen nagy dolog ez, hogy egy amerikai képet készít róluk, a férfi csavargatja gépét, teveszőrkabátjának zsebéből összecsavart napilap és őzbőr kesztyűje lóg ki, nyakkendője kicsúszik, amint előrehajlik és láthatóvá lesz a fénylő, zöld selymen virító sok tulipán.

— Janika, ha kész a kép, fuss kezetcsókolni! Tisztelegj is, mert ez ám amerikánus!

Az amerikai, mintha megértette volna, mit terveznek ellene, váratlanul beugrik a kocsijába és köszönés nélkül elszáguld.

A Kálvin-tér közelében diákok csoportja áll. Az egyiknek van elegendő cigarettája és sorba kínálja a többit.

— Nyolc kilóméter hosszú ez a patkányfészek odalent, — mondja keserűen, és mélyet szív a cigarettájából, — teljesen kiépített földalatti folyosók ezek, villanyvilágítással. Tudjátok, mibe kerülhetett ez? A párt épületétől

a főkapitányságig, onnét meg több irányba, mellékútak, búvóhelyek. Ebből is látszik, mennyire féltették rongyos életüket, gondoskodtak menekülési lehetőségről. Legalább hatvan millióba került ez a katakomba.

— Hatvan? Látszik, hogy bölcsész vagy öregem! Fogalmad sincs munkabérről, anyagról, mérnöki tervrajzokról, hogy a megvesztegetési honoráriumról ne is beszéljünk! Mert csak nem képzeled, hogy az ásatások munkásai ugyanannyi bért kaptak, mint más? Be kellett fogni a szájukat! S erre kancsukás fenyegetés sem elegendő. Szerintem súlyos százmilliókba került ez a bölcsen kitervelt búvóhely!

Vita támad a számolásnál, szoroznak, összeadnak és az összeg nőttön-nő. Csak akkor hagyják abba, mikor felkelők sereglenek köréjük, akik Rákosi villájába igyekeznek. Ekkor elhatározzák, hogy nem mennek mindnyájan oda, hanem küldöttségszerűen, kiválasztott csoport indul a rettegett zsarnok házatája megtekintésére. Timár Lajos, a józan, mindig nyugodt és meggondolt tanárjelölt érces hangja csendre és nyugalomra inti őket, lecsillapult első fellobbanásuk, mely tömeges és talán romboló felvonulásra késztetett volna.

Timár velük megy, hogy féken tartsa a csoportot esetleges túlkapásoktól, a kiéhezett, sokat szenvedett ifjúság ítélni akaró indulatától. Neki köszönhető, hogy mindnyájan nyugodtan lépkednek, szinte szótlanul, mintha vizsgára indulnának, vagy beteglátogatásra. Arcukon jól látszik a kíváncsiság, amint jobbra-balra nézgelődnek a különös módon berendezett házban, melyben antik és modern bútordarabok, keleti szőnyegek, csillogó aranykeretes képek, hatalmas könyvszekrények, rejtett világítású italos állványok zsúfolódnak össze.

— Nézzétek, — kiált fel az egyik — skót whisky, Armagnac, hollandi pálinka! A fene a jó izlését!

— Fehér telefonkészülék mindenütt!

— Ez a függöny se kutya! Meg a csillár, nézd csak! Hallod, Péter?

A fiatal munkás, akivel sokat vitatkoztak a kommunista ideológia megváltó eszméi felett, lehorgasztja a fejét. Ő volt az, aki az ifjúsági összejöveteleken, bár elítélte a kínzókamrás, deportálással kapcsolatos intézkedéseket, a szót a torkukba fojtó zsarnoki rendszer túlkapásait, mégis mindig azt hangoztatta, hogy csakis a kommunizmust tudja elfogadni, mint életformát, mert a kapitalizmus egyet jelent az osztálykülönbség kiéleződésével, a vezetők tobzódó, fényűzést kisajátító életmódjával, miközben a dolgozó réteg nyomorban él. Most pedig a népi demokrácia nagy vezérének, Rákosi Mátyásnak fejedelmi pompával berendezett háza, elpuhult, fényűző élete, melyről íme, lehullt a lepel, azt bizonyítja, hogy a zsarnok csupán a nép számára írta elő a takarékosságot, a szorgos munkát, de saját magát magasan a nép fölé helyezte, és összeharácsolt mindent önmagának, amiben a népnek nemhogy része nem volt, de amiről nem is álmodott. Péter, a megbízható, komoly, tisztességes munkásember, aki mint heggesztő dolgozik az újpesti gyárban, és feleségén kívül három kis gyermekét tartja el a havi 1100 forintból, most döbbenten nézi a pénztári könyvek adatait, melyek 40.000 forint havi fizetésen kívül 20.000 forint reprezentációs költségről árulkodnak, sőt néhány ezer forintos utazási megtérítések is szerepelnek ebben a könyvben, mely összegeket a nemzet « jótevője és atyja » szemhunyorítás nélkül bekebelezett, miközben a munkás hajnaltól estig görnyedt az igában, s mégsem ért el annyit, hogy elegendő élelemmel, ruhával lássa el családtagjait. Ezek a süppedős keleti szőnyegek és a skót whisky árulásként hatnak, égbekiáltó bűnnek, lelkiismeretlen, zsarnoki kihasználásnak, a népi demokrácia

egyenlőségről alkotott elve sárbatiprásának. Talán furcsa, de Péter e percben számol le a kommunizmussal, mikor a gombnyomásra kitáruló és felragyogó bárszekrényt nézi, és nem akkor, mikor szomszédok panaszkodtak előtte családtagjaik megkínoztatásáról. Akkor azzal vígasztalta magát, hogy azok az emberek valami módon rászolgáltak a kínzásra, a börtönbüntetésre, és talán csak kis része igaz az elbeszélt borzalmaknak, de e percben saját szemével győződik meg a vizet prédikáló és bortól részegedő népvezérek aljas kétszínűségéről.

Szeme elkeskenyedik, szája eltorzul. Arcán indulat lobban fel, keserű, vádló, kemény, gyűlölködő. Összeszorított ökle váratlanul lesújt a bárszekrényre. Olyan váratlanul, hogy a többiek dermedten nézik, aztán majdnem egyszerre ugranak közelebb. Hátracsavarják a karját, nehogy összetörjön mindent, mert arca nem sok jót ígér. Timár rákiált a diákokra:

— Engedjétek el! Miska, hallod? Engedd el a karját!

Az érces hang most is parancsoló. Péter sötét szeme is rávillan meglepődve.

— Nem törünk össze semmit, Péter, — mondja Timár Lajos csendesebben és lehajlik az összetört üveg cserepeit felszedni — ezzel nem hozunk helyre semmit. Bennem is annyi a keserűség, ha ezt látom, mint benned. De jó, hogy láttuk. Jó a kulisszák mögé nézni néha.

Zsebkendőjével nyomogatja a kezét, mert vér szivárog a tenyeréből: az egyik üvegdarab felkarcolta.

— No, ezzel is okosabbak lettünk. Gyere bajtárs. Az erődet komolyabb és fontosabb dolgokra tartogasd.

Belekarol Péterbe, úgy vezeti ki a kapun, mint gondos apa a makacs gyermekét, szigorral, szeretettel.

Berky Zoltán, mióta visszaérkezett Felsőpetényről, hiába keresi Pannit, a leányt mintha a föld nyelte volna el. Nem keresheti nyíltan, nem tesz fel rövid, határozott kérdést: hol van Lázár Panni? Csak úgy véletlenül, óvatosan említi meg a nevét, mikor már több társáról érdeklődött, mikor már letárgyalták az utolsó napok eseményeinek minden részletét, mikor kifejtette véleményét a múlttal és jövővel kapcsolatban, akkor veti oda a halk, érdektelen szót, szórakozottan, szinte feleletre sem várva:

— És Panni?

A válasz nem kielégítő. Homályos felemlegetése a múlt napok színhelyének, a lány egy-egy tettének halvány emléke, többedmagával együtt véghezvitt vitézkedés dícsérete. Az időpont még inkább világos, mint a hely.

— Hol történt ez? — kérdezi meg néha, de a feleletek zavarosak:

— A pályaudvar mögött...

— Ott, ahol Timárék csoportja...

— A csepeliekkel egyesülve, mikor...

Ha Timárékhoz fut: semmi. A pályaudvarok környé-

kén nem is látták Pannit napok óta. Az újpestiek három nappal azelőtt a Corvinnál együtt voltak vele.

Berky teljesen magábamélyed. Majdnem rámordul arra, aki megszólítja. Semmivel nincs megelégedve. Harcolnak, előretörnek, de az ellenállás keményebb, mint hitte. Az orosz sokasodik a városban, érthetetlen módon. Az eredmény késik; a teljes győzelem, amit már régen ki kellett volna vívniuk.

Önmagával is elégedetlen. Nem érti szentimentális hangulatát, gyerekes megalázkodását a hercegprímás előtt. Nem mintha a bíboros egyénisége kevesebb tiszteletet érdemelne, vagy mintha ő nem lelkesedéssel igyekezett volna segíteni a kiszabadítóknak, hanem a lelkifurdalás, az önvád, a vétkek beismerése tűnik most érthetetlennek és majdnem indokolatlannak. Józanságára büszke volt eddig, öntudatos fellépésére, elhivatottságának bizonyossága minden mozdulatán meglátszott, bárhová vitte a sors s bárkivel találkozott is. Senkit nem ismert el felette állónak, csak néha, színleg, ha fejet kellett hajtania a hatalmon levőkkel szemben. Nevetségesnek tartotta az álszerénységet, legfeljebb tartózkodó volt, de alázatoskodó soha. És most a bíboros előtt félszeggé, szelíddé, majdnem félénkké vált, eléberoskadt, mint tékozló fiú, segítséget kérően, megalázkodva. Mikor nekiindultak kora reggel az útnak, a főváros felé, a hercegprímás megkérdezte tőlük:

— Fiúk, mi a garancia arra, hogy meg is érkezünk Budapestre?

— Csak az életünk, — felelték és hangjukból határozottság, elszánt áldozatkészség csengett.

Csak az életünk. Abban a pillanatban mind örömmel védték volna meg a bíborost életük árán, bárkivel szemben. Abban a pillanatban Berky is csupa lelkes önfeláldozás volt, fellángoló szeretet és hűség az egyház és

parancsai iránt. De amint megérkeztek a budai palota elé, és Mindszenty belépett a nyolc esztendővel azelőtt elhagyott épület kapuján, Berky kívül maradt, és azonnal elnyomta szívében az ellágyulás utolsó szikráját is, mintha erélyes, határozott mozdulattal végérvényesen bezárta volna azt a rekeszt, melyben részvét, önzetlen szeretet, gyengédség lakoznak.

Nem gondol Klárira. Ha egyetlen futó pillanatra eszébe villan egy szava, tekintete, vagy mozdulata, elhárítja azzal az erős meggyőződéssel, mely egész lényét betölti már: aki életét a köz szolgálatára szentelte, aki a jövőjét a nemzet jövőjében keresi és azzal teljesen egybekapcsolta, annak nem lehet magánélete, egyéni vágya, terve, nem szabad egyetlen személyhez olyan módon ragaszkodnia, hogy ez a vonzalom hűséggé, alkalmazkodássá váljék. Panni más. Lázár Panni a felkelők lelkes tagja, hozzá nem kötik ígéretek, fogadalmak, nem kell hozzá alkalmaznia sem életformáját, sem elveit, sem mindennapjának apró eseményeit. Panni független, önálló ember, szabadságharcos, aki nem támaszkodik sem rá, sem másra, hanem életének minden gondját egymaga oldja meg, tehát közelléte nem zavaró, feszélyező, hiszen nem tartja őt vissza, nem rak rá bilincset, nem hárít reá semminemű felelősséget. Hogy tanulatlan, arról nem tehet, egyszerű emberek gyermeke és koraifjúságától kezdve kenyeret keres, modort, viselkedést hol is tanulhatott volna? Beszédje, nevetése nagyhangú, jó, ez igaz, de ez még nem ok arra, hogy megvetéssel, gúnyosan forduljon el tőle az, akinek a sors több lehetőséget adott a jó modor elsajátítására. És kár elítélni Pannit a kacér, kihívó viselkedése miatt is, mert ez nem más, mint védekezés, mindenki jól tudja, legalább is tudnia kellene, hogy ilyenfajta, feltűnően csinos lánynak mennyi ellensége van, és hányan akarják megkaparintani maguknak,

ezzel a hangoskodó, merész viselkedéssel veri le Panni úgy az ártaniakaró, mint a hódításra törekvő közeledést. Nevetséges, ha Klári lenézi a lányt ezek miatt, mert Klári védett körülmények között élt mindig, fogalma sincsen arról, mit jelent vonzó külsővel férfiak között élni, teljes kiszolgáltatottságban.

Egy pillanatra sem ötlik Berky Zoltán eszébe, hogy régi viták alkalmával sohasem Klári ítélte el a csökönyösen közeledő és látogatásait hívás nélkül megismétlő Pannit, hanem épen ő, Berky volt a szigorú erkölcsbíró, és felesége vette a lányt védő pártfogásába vele szemben is.

Az iskolaépület kapujában diáktársak fogadják.

— Panni bent van! Most jött meg, az előbb.

— Ki van...? Hol? Mikor jött...? — hebegi és hogy zavarát palástolja, otthagyja őket a kapuban és besiet a lépcsőházba.

Bent megáll egy pillanatra, keményen fogja a lépcső korlátját, körme belevésődik a kemény fába, de nem is veszi észre, Kivágódik az egyik tanterem ajtaja, és Lázár Panni lép ki, szembefordul vele, nézi, nézi, de egyiküknek sincs szava. Végül is Berky szólal meg, hangja rideg, majdnem ellenséges, kérdőrevonó:

— Hol voltál eddig? Merre mászkáltál?

De a lány már odaugrik hozzá, nevetve kapaszkodik a karjába:

— Hiányoztam? Valld be: kerestél?

Ez Panni, ez a fegyelmezetlen, nem latolgató és mégis számító, húsból-vérből való nő, az örök nő, aki kérdésre kérdéssel válaszol, aki nem törődik másokkal, a körülállókkal, csak azzal, aki érdekli, csak vele, egyedül vele, Berky Zoltánnal...

— Valld be, valld be...

A lány szeme mindent elárul, ragyogva, kérdezve és

ígérve, mindazt, amit valaha hallani akart volna tőle, sápadt arca kipirult, a keze forró, az arca is, mert most már az arcát is odaszorítja az övéhez, amint hozzátapad szorosan, úgy, hogy a vékony ruhán keresztül érzi a fiatal test sugárzó melegét. Már bizonyos felőle, mégis megkérdezi, kábult fejjel, lángralobbanva, a szót az arcába lehellve:

— Mit akarsz? Panni. Panni. Mit akarsz?

— Téged.

Mi volt ez? Csók? Ez a vad mozdulat, ahogy keze a lány vállát ragadta meg, ahogy a szájára tapadt, ahogy szinte birtokába vette, magába szívta, ahogy megrázta, majdnem összeroppantotta, mint ragadozó a kiszemelt, rég áhított áldozatot, ez a kegyetlen, tapintatlan, részvétlen, éhes mohóság, ujjongó diadal, a teljes kielégülés csúcspontjához közel? Ez az erőszakos, mind durvábbá váló szenvedély, mely követel, sürget, parancsol és ellenállást nem tűr? Mi ez a türelmetlenség, sötét vágy, zsarnoki akarat, irgalmatlan, romboló, állati, önző célt-keresés?

Állati?!

Elengedi a lányt és meginog ő is. Tétova, zavart mozdulattal hátrasímítja a homlokához tapadó haját. Mély lélegzetet vesz és összeszorított szája keményen tartja a kikivánkozó szavakat. Elfordul, megindul, de amíg elér a tanteremig, újra megtántorodik. Az ajtón fiatal munkásember lép ki és az kapja meg.

— Mi az, bajtárs? Megsebesültél? Vagy csak éhes vagy?

— Eh. Dehogy.

— Ne tagadd. Ne szégyeld. Én is így voltam az előbb. Az ember nem gép. Gyere, bent levest mérnek ki.

Az ember nem gép.

Nem. De nem is állati ösztönöknek utat engedő, ér-

zéki lény. Hanem ideálokért küzdő, magasabb színvonalra törekvő, tehetséggel, önfegyelemmel, értelemmel megáldott teremtmény. Elfogadja a tányér levest, de közben hányingerrel küzd. Nem néz a belépő Pannira, bár érzi a jelenlétét és érthetetlen ellenszenvet érez iránta.

Vereséget, megszégyenülést, kiábrándulást érez. Utálat fogja el a lánnyal való testi kapcsolat gondolatára is. Nem fogalmazza meg magában az előbbi jelenetről alkotott véleményét, ez inkább sejtelem, tudatalatti meggyőződés és ki nem mondott törvény ítélete. De az undor és kiábrándultság érzése legyőzhetetlen. Sokáig ülnek még együtt, cigarettázva, kenyérmaradékot rágcsálva, ki padon, ki a földrehintett szalmán, elcsigázva és tettrekészen, fáradtan, sebesülten, vagy türelmetlen harci készséggel. Mindnyájan fellélegeznek, mikor beront egy diák, és bekiált a tanterem hideg, nyirkos, áporodott levegőjébe:

— Indulás! A kórházból üzentek át, hogy menjünk segíteni!

Néhány perc mulva ott menetelnek együtt az utcán, mely a felkelők kezén van, a kórház felé. Templom mellett mennek el, és az egyik diák keresztet vet. Panni harsányan felkacag. Berky Zoltán minden erejét össze kell, hogy szedje, mert ökle szeretne lesújtani a lányra, szinte örülne, hogy alkalom kínálkozik a bosszúállásra azért, hogy ez a lány felszabadított benne valamit, aminek létezéséről eddig nem tudott és amit szégyell önmaga előtt.

* * *

Panni még soha nem volt templomban. Egyszer majdnem megtörtént ez, mikor egy rokonlány, aki templomi esküvőt tervezett, felkérte őt koszorúslánynak. Már a ruhája is elkészült, vett hozzá táskát és kalapot is, de

unokanővére tüdőgyulladást kapott, az esküvőt elhalasztották, és meg sem tartották soha, mert a beteg szervezete nem tudott megbirkózni a magas lázzal és meghalt.

A józsefkörúti bérházban ellenben Panni naponként összetalálkozott egy káplánnal, aki édesanyjával abban a házban lakott. Ez béke-pap volt ugyan, de Berkyné szerint csupán azért, hogy többet segíthessen a rászorulókon, mert ha ő nem vállalná, akkor mást neveznének ki káplánnak és ebből az egyháznak is, a híveknek is csak káruk származna. Az összetalálkozás nem volt mindig véletlen alkalomnak nevezhető, mert a káplán minden lehetőt elkövetett a célból, hogy a ház lakóival, különösen Pannival foglalkozzék. Ha a lány este belépett a kapun, a gyárból jövet, majdnem bizonyosra vette, hogy ott a papba fog ütközni, aki néhány udvarias szó kíséretében újra és újra rá akarja venni a templombajárásra, gyónásra, de ezek a szavak Panniban olyan ellenérzést váltottak ki, hogy ingerült, vagy csúfolódó válasz kíséretében a nyelvét öltötte ki, vagy egyszerűen félrelökte a káplánt, hogy faképnél hagyhassa.

Minderre a káplán nem tett mást, csak visszahúzódott, és úgy maradt állva, kopott ruhájában, szögletes, előrehajló vállát a falhoz támasztotta, mintha nehezen tudná megtartani egyensúlyát, ami nem is lett volna csoda, mert olyan csontvázszerűen sovány volt, hogy szinte hálni járt belé a lélek. Arcán különös foltok és sebhelyek éktelenkedtek, mindenki tudta, hogy már többször volt hosszabb-rövidebb ideig a Gyüjtőfogházban és az Andrássy-úton, egy ilyen alkalommal történt valami a lábával is, mert egy idő óta húzta az egyik lábát járás közben és mindig magasszárú cipőben járt. Nem volt több negyven évesnél, de annyi ránc szántotta fel arcát, mintha matuzsálemi kort ért volna meg. Erősen rövid-

látó volt, a vastag szemüveg, amit viselt, legalább is erről árulkodott.

Ez a káplán sok bosszúságot okozott Panninak, mert szokott, merész, fölényes szavai a papot nem riasztották vissza, a csúfondáros hang meg nem alázta, minden ellenvetés, gúny kevésnek bizonyult ahhoz, hogy a káplánt terve feladására késztesse. Pedig a lány nem szűkölködött durva kifejezésekben és nem tétovázott, ha valakit nevetségessé akart tenni. Örömmel szórt rá becsmérlő szavakat, ha véletlenül mások is voltak a lépcsőházban, vén kujonnak mondta, aki fiatal lányokat megkörnyékez. Ha két napig nem jelentkezett is, harmadik napon biztosan ott várt reá a kapu előtt megint.

— Nem fog elérni nálam semmit, fiúka, — kiáltotta neki Panni egy alkalommal, nyers nevetéssel, — miért nem adja fel ezt az egész dolgot?

— Nem adok fel semmit, — felelt a pap és rövidlátó szemében szomorúság látszott. — Hallom, maga tizenhat éves, és egyedül van. Tudom, nem könnyű a helyzete, de van valaki, akiről beszélnem kell, érti, kell! Mert ez a valaki segíteni akar magán...

— Maga ez a szolgálatkész, tiszteletreméltó valaki?

— Én? Nem, én csak beszélni akarok róla. Ha egyszer bejönne a plébániára, vagy hozzánk, az anyám is örülne, ha...

— Aha. Kilóg a lóláb. Menjek be magához, mi? Lassan a testtel, fiúka. Jó lesz vigyázni. Van nekem pártfogóm. Hallotta már ezt a nevet: Gerő? Nahát. Az tart ki engem.

A döbbent arcot nevetve nézte és így folytatta:

— Mi az? Ilyet még nem hallott? Hát ide figyeljen: az anyám tizenhat éves volt, mikor engem a világrahozott. Apám meg nem volt soha. A mi fajtánknak nincs szüksége se papra, se Istenre. Hagyjon fel ezzel a

térítgetéssel. Csak kinevetteti magát ezekkel a divatjamúlt, mulatságos rögeszmékkel. A mai, felvilágosodott, józan fiatalságnak nem kellenek frázisok, üres, buta kitalálások. Érti?

De mindez nem volt annyira kellemetlen, mint az a délután, mikor Panni súlyos betegen feküdt, — valami állott hústól kapott paratífuszt, és napokon keresztül negyven fokon felül volt a láza — és ebben az állapotban, szédülősen, kábán, legyengülten arra ébredt, hogy a káplán ott térdel az ágya lábánál. Előbb nem akart hinni a szemének, mert a füle zúgott, és agyát, látását elfátyolozta a magas láz, de ahogy a szemét meresztette, mégis meg kellett állapítania, hogy a pap ott térdepel, az ágy szélére támasztja hegyes könyökét, előrehajoltan, kopasz fejére hull a nyári délután bevetődő fénye, és sovány,ráncos kezét összeszorítja, amint imádkozik. Kopott reverendája alól kilátszott a cipője. És ez az elnyűtt, agyonfoltozott cipő volt az, ami Pannit valami furcsa módon elszomorította, szinte megsebezte, ez a magasszárú, vásott cipő, amely a megkínzott bokát tartotta és védte, mely ezt a sántító, megtört, előnytelen megjelenésű papot reggeltől-estig vitte a városban feladatai megvalósításának színhelyeire. Volt valami szívetfájdító, valami megható és megdöbbentő abban a pózban, ahogy a fáradt, koravén ember ott térdelt az ágy mellett, bár tudta, hogy nem kívánatos elem, sőt, ha a beteg magához tér, bizonyára elkergeti. Halkan mormolva mondta az imát, és a lány kábán, elszorult szívvel hallgatta. Nem mozdult, nehogy a pap észrevegye, hogy ébren van. Úgy érezte, ki kellene nyúlnia utána, meg kellene símítania a kopott reverenda kifoszlott ujját, mondani is kellene valamit, hogy rendben van, nem haragszik, mert látja, hogy a káplán jót akar, hogy gyerekes, buta ellenkezés és csúfolódás csak, ha ki-

gúnyolja, ezt nem kell komolyan venni, hiszen neki gyakran eljár a szája...

De nem szólt semmit és a keze sem mozdult.

A pap később felállt, Panni pedig ijedten lehúnyta a szemét, úgy tett, mintha mély álomban lenne és meg sem mozdult, mikor hallotta, hogy az ajtó óvatosan, vigyázva becsukódik. A káplán kiment, Panni meg érthetetlen szomorúsággal és keserűséggel feküdt az ágyban, mint az, aki jóvátehetetlen mulasztást követett el.

De gyógyulása után is épen olyan csúfondáros maradt, ha látta a papot. Berky Zoltánnét kihozta a sodrából egy alkalommal, mikor örvendezett afelett, hogy a káplán megint eltünt, s így legalább nyugta lesz tőle.

— Hogy mondhatsz ilyet, Panni, — rótta meg Klári — hát nem tudod, mit jelent, ha valaki eltűnik a láthatárról? Börtönben van, vagy Szibériába vitték, ki tudja?

* * *

Útközben látja Berky arcán a megütődést, mikor kineveti a keresztetvető diákot. Nem érti Berkyt. Előbb szenvedélyesen csókolja, kitörő örömmel, azután ellöki magától és rá sem néz, vagy ha ránéz, akkor csakis gyűlölettel. De nincs ideje ezen tünődni, mert a kórházban türelmetlenül várnak már rájuk.

— Az operációs termet rendbehozni!

— Négyen a konyhába!

— Hamar, az irodába!

— Hányan vagytok? — kérdezi egy orvos. Egymásra néznek és számolják: harmincegy. Az orvos legyint, ez is jobb, mint semmi. Mert nincs személyzet.

— Félsz a hulláktól?

— Nem, nem félek, — feleli Panni.

A halottakat kell lehordani, hordágyon, akiknek már

nincs szükségük orvosi segítségre, tehát nincs joguk hely bitorlására a kórházban. Zoltán eltűnt a folyosó végén, a többiek is szétfutottak. Panni nekifog egyik társával a kiadott munkának.

Sebesülteket lát, akiket már nem lehet megmenteni, lábukat, karjukat szakította le a gránát, van, akit saját Molotov-koktélos üvegje ítélt vakságra, van, akinek fejsebe tátong, akinek piros, habos vér bugyborékol ki a száján, akinek arcát borzalmassá éktelenítik az égési sebek, itt feküsznek tehetetlenül várakozva, nyögve és jajgatva, mert nincs elég orvos és ápoló, aki száz súlyos sebesültet elláthatna. Hely sincs elég, kettesével, hármasával feküsznek egy ágyon, egymás verítékében, vérében, szennyében. Felkelők, akik szembekerültek ávósokkal, börtönből kihozott, elkínzott betegek, hosszú napok harcai után összeroskadt kisfiúk, nyöszörögve, könyörögve, lázasan, haldokolva. És nincs elég orvos, nincs elég kötszer, nincs elég fájdalomcsillapító.

A levegő nehéz a verejték és vér szagától, a haldoklók beszennyezik ágyukat, de nincs, aki rendbehozza őket. Panni és a diák keményen dolgoznak, rohannak a hordággyal, leviszik a pincébe és futnak vissza, hogy a betegek ne halottak között feküdjenek.

— Vigyék innen! Vigyék innen! — ordít egy beteg és iszonyattal húzódik ágya szélére. — Hát nem látják, hogy meghalt!

Panni odasiet és néhány megnyugtató szót mond a betegnek, azután erős, fiatal karjába emeli a sovány, öreg testet, mely most nyúlt el halottan az ágyon. Ott a hordágy, és ott a diák is már, ráhelyezik a tetemet és kigördítik a folyosóra. De mikor a lámpa fénye ráesik a halott szürkülő arcára, megtorpan a lány, mint akit villám sújtott. A pap fekszik előtte. A józsefvárosi káplán, a csökönyös üldöző, a kitartó térítgető, a kellemetlenül

szelíd, túlzottan türelmes, kigúnyolt ellenfél. De mégsem lehet az, hiszen ez százesztendősnek látszik és szőkés, gyér szakálla van, nincs szemüvegje sem, arca pedig tele van kék csíkokkal, ütések nyomaival, melyek arról árulkodnak, hogy börtönből került ide.

— Ne vigyetek lepedőt, — kiált rájuk egy arrajáró ápolónő, — halottaknak ez már nem kell.

És lerántja a tetemről a szennyes vászonlepedőt, magával viszi a terembe, ahol használtan is szükség van reá.

Panni szeme a halottra mered. Vértől ázott, kis nadrágban fekszik előtte a pap, mellkasán mély seb, és elszórtan, szabályos égési nyomok, a kínzás biztos jelei. Beesett arca békés és ismerős. De nem ez köti le a lány figyelmét. Hanem a térde. Sovány lába meredten nyúlik végig a hordágyon, és a csontos, meztelen két térden kerek, szürke folt, akkora, mint egy pillangó szárnya, valami, amit a halál sem tudott eltüntetni.

A lány már érti, abban a pillanatban érti meg: a térdelés, a mindennapos térdepelés érdes, szürke foltja ez. Elkérgesedett bőr, a sok imádkozás örök jele. Ez árulja el kilétét. Ő az.

— Ő az! Ő az! — sikoltozza, és arcáról ömlenek a könnyek.

Jajgat, kiáltozik és sír, mint egy gyermek. Símogatja a tetemet, mint egy anya. És csókolgatja a halott térdeket, áhitattal és gyengéden, mint hívő az ereklyét.

— Ő az! Istenem, jó Atyám, tényleg ő az!

Szikár orvos jön végig a folyosón és összeráncolja a homlokát:

— Hiszterikus nőket nem tűrök a kórházban!

Panni meghallja ezt. Felugrik és villogó szemmel toppan az orvos elé.

— Az én bűnöm ez! Érti! Az enyém! És maga is, meg mindenki... Mindenki...

Új könnyek folynak az arcán és odazuhan megint a hordágy elé. Berky is előkerül valahonnét a kiáltozásra. Csodálkozva és értelmetlenül nézi a lányt, aki a hordágy fölé hajlik és görcsösen kapaszkodik két kézzel a halott sovány karjába, mikor el akarják vinni tőle.

« Téríts vissza Uram magadhoz és visszatérünk; újítsd meg a mi napjainkat, mint régen. Mert bizony-bizony megvetettél minket; megharagudtál ránk felettébb! »

Jeremiás siralmai 5, 21-22

Fekete lantnak mély húrját pengesd,
új Jeremiás!
Sírjatok, Budavár hős leányzói,
takarjátok el arcotokat, jövendőt hordozó asszonyok:
a hazára nagy veszedelem szakadt!
Zengje gyászunkat négyhúrú hangszer,
hárfák sóhaja is sírja,
mit nem bír el emberi szó.
Apák vétkeit fiakban torolja meg a sors,
negyediziglen büntet a seregeknek Ura.
Hajdan, ha gőg tette sziklakeménnyé a szíveket:
most dárda szakítja fel
ifjak lelkesen dobogó szívét.
Ha volt idő régen, amikor
dúskálva tobzódott a magyar a földi javakban:
most kisdedek hullnak el éhhalál nyomorában,
mint megfagyott bimbókat ha elver a jég.
Ha voltak idők, amikor
az erkölcs habfehér szárnya

mocsarak szennyes fertőjébe merült:
ma itt a forradalom tisztító lángja,
mely mégis, mégis, hiába lobog!
Hajdan talán volt olyan napja az Úrnak,
amit nem szentelt meg ez a nemzet,
csupán anyókák mormoltak templomi imát,
most mind, ki magyarnak született, így könyörög:
Istenem, védd meg a hont!
Özvegyek, árvák sorsa, ha bús volt,
szenvedett tán mind, aki szegény:
nincs ma különbség koldusok, meg dúsak között,
a gazdag is Lázárként áhítja a morzsát,
egybeterelte népünket a gond.
Megvakultak a látók, hallgat a dal s az íge,
papok és költők sírva siratják azt, ami volt;
tőrbe esett a magyari nemzet.
Saskeselyűként vijjog az ellen,
tárja a szárnyát a város fölé,
csap le a népre ádáz haraggal,
sötét az égbolt, megrendül a föld.
Tiz, húsz, avagy száz évet
ha késtünk a megjavulással,
szunnyadt szívünkben tán a hitünk,
hogyha a jó szó balzsama szánkról
fukarkodóan permetezett,
jaj nekünk most,
mert mély vermet ástak a magyarnak
messze keletről jött seregek.
Ifjú vitézek menetelnek
s útjuk végén ott vár a halál.
Rózsadomb sok-sok fénye kialszik,
kék Duna habját pirosra festi
hiába ontott áldozati vér,
meghasadnak a Vár falai

és százados fáknak csonkja jajong most
Margit királylány zöld szigetén.
Tegnap még zengett bízva a nemzet,
vígan dalolt a vélt diadal,
november hónap negyedik napján
jajgat a város, e bús temető.
Kobzos, ha hallgat s igricek ajkán
megfagy a súlyos szó, a panasz:
gyászol a kő is, ős Budavára
minden köve most égre kiált.
Ne sirassátok mégsem a holtat,
hanem azt, aki elfut;
mert koldus is él s a rab is,
bár szenved a honi földön,
halott csak az, ki idegenbe menekült
és soha, soha nem látja meg a hazát.

Október 28-án, vasárnap reggel még azt olvasta fel a győri rádió, amit a szovjet katonai parancsnok nyilatkozott:

« Mi nem tudunk beleavatkozni az Önök belső politikai életébe. Jogosnak tartom a magyar nép megmozdulását az elnyomó vezetőkkel szemben. Bízhat a magyar nép, hogy a szovjet állam és a szovjet hadsereg mindenféle esetleges szovjet kilengést a legszigorúbban megtorol! Biztosítom Önöket, hogy a szovjet csapatok semmiféle támadásra nem készülnek! »

A borsodi munkásküldöttségnek Nagy Imre miniszterelnök azt a választ adta október 26-án, pénteken, mikor nagyjelentőségű kiáltványukat átadták neki, hogy a követelések minden pontjával egyetért és vállalja azok végrehajtását. Ebben a kiáltványban azt is követelték a borsodi dolgozók, hogy legkésőbb január elsejéig vonják ki a szovjet csapatokat Magyarország területéről.

A Magyar Értelmiségi és Forradalmi Bizottság október 28-án 10 pontban foglalta össze követeléseit. A Bizottság e levélben köszönetét fejezi ki a szovjet hadsereg azon tagjainak, akik nem voltak hajlandók fegyverüket a magyar szabadságharc és a nép ellen fordítani. De ennek a levélnek első pontja mégis ez:

« A szovjet csapatok kezdjék meg kivonulásukat az egész ország területéről. »

Mészáros Ági, a Kossuth-díjas színésznő többek között ezeket a szavakat olvasta fel a rádióban:

« Ebben az országban csak úgy élhetünk, ha mi, magyarok magunk intézzük sorsunkat. Ezt csak abban az esetben tudjuk, ha a szovjet csapatok elhagyják hazánkat, Az elmúlt években annyi ígéretet kaptunk, amiből semmi sem lett. Hiszek benne, hogy ezúttal az ígéret nem marad üres szó. Én a magam részéről csak akkor fogok tovább dolgozni, ha ez az ígéret a legközelebbi napokban valóra válik. »

Mészáros Ági azt is hozzátette, hogy nem mint színész, hanem mint anya áll a mikrofon előtt, anya, aki aggódik gyermekei jövőjéért.

Ugyanezt óhajtják mindenütt, a szombathelyi Járműjavító munkástanácsa éppen úgy, mint a Győrmegyei Nemzeti Tanács, Szombathely város Nemzeti Tanácsa, a lovászi olajbányászok, mint a Pamutipar munkásbizottsága, a Magyar Írók szövetsége és a sopronkőhidai Szövőgyár, üzemek, gyárak, városok, diákok, katonák és munkások ezt követelik szerte az országban: A szovjet csapatok hagyják el hazánkat!

Mint ismétlődő visszhang, csendül meg a válasz a rádióban, Nagy Imre ígéri a kormány nevében, hogy a szovjet csapatok kivonása megkezdődik.

Október 29-én hétfőn, 17.16 órakor a budapesti rádió ezt a hírt közli:

« Figyelem, figyelem! A budapesti ellenállási csoportok vezetőivel való megegyezés alapján az ellenállók megkezdik fegyvereik átadását a szovjet egységeket felváltó magyar csapatoknak. A fegyverek leadása után 24 órán belül megkezdődik a szovjet egységek kivonása Budapestről. »

20 óra 55-kor Janza Károly honvédelmi miniszter üzenete hangzik fel a rádióban:

«A magyar Néphadsereg csapatai ma este a VIII kerületben megkezdték a szovjet csapatok felváltását és biztosítani fogják a szovjet csapatok kivonását. Mire kivilágosodik, az ellenállók parancsnokságával megbeszélt területet a szovjet csapatok kiürítik.»

Közben temetnek, temetnek, temetnek. Hantolják a friss sírokat, melyek száz és száz bátorszívű hőst ölelnek magukba. Leng az őszi szellő, lobogtatja a nemzetiszínű zászlókat, viszi, sodorja magával anyák sóhajtását, harcosok és népvezérek biztató szavait, a reménykedés mindent gyógyító balzsamcseppjeit.

Október 30-án, kedden délután 16.57-kor Nagy Imre üzen a magyar népnek:

«Magyar testvéreim! Tudatunk benneteket, hogy a kormány kezdeményezésére a szovjet hadsereg csapatainak kivonulása megkezdődött!»

Ujjongó öröm fogadja a hírt.

Utcákon, tereken összeölelkező emberek, sugárzó arcok, boldogan felcsendülő, szívből hangzó Himnusz.

— Mennek az oroszok!

Szabad és független már Magyarország, kezdődhet az új élet, megindulhat végre a munka, nem kell beszolgáltatnia a parasztnak az utolsó szem búzáját is, hogy szovjetföldre kerüljön, termelhetnek a gyárak, fejlődhet az ipari élet, növekedhet a kereskedelmi forgalom, fel lehet venni a kapcsolatot külfölddel, ezentúl Magyarország sorsát magyarok intézik, a haza és a nemzet érdekében!

Örvendező ujjongás mindenfelé, bizakodás a jövőben, egymás bátorítása, testvéri segíteniakarás, a falat kenyér megosztása, a rádión keresztül Mindszenty hercegprímás, Ravasz László és Ordass Lajos püspökök buzdító szavai,

csupa terv, lelkesültség, elszánt akarat minden magyar. Öröm, öröm, öröm, amiben eddig kevés részük volt, most fellángol, körülöleli őket, a hűvös, őszi szélben megvédi, átmelegíti: felszabadultunk! Szabad, független a mi drága, magyar hazánk!

És ebbe az ujjongó, boldog örömbe hasít bele a dermesztő hír november harmadikán:

« Záhonynál pénteken két páncélvonat jött át a határon piros jelzés ellenére! A Mávtól nyert értesülés szerint szovjet vasutasok vették át a nyiregyházi vasutállomást... Kisvárdára az elmúlt éjszaka nagyobb páncélos egység jött be... Szolnokon az elmúlt 24 órában szovjet alakulatok, elsősorban harckocsik vonultak át, amelyek a Tiszántúlról érkeztek és nyugati irányban hagyták el a várost... »

Nem lehet! Nem lehet igaz! Tévedés ez bizonyára!

De koppannak a szombathelyi rádió szavai, megannyi koporsószög, ütemesen, súlyosan, szívetfájdítóan, lélegzetelállítóan:

« Szolnok és Abony körül 200 harckocsi... Nagyréte környékén szovjet csapatok ütöttek tábort... Szovjet páncélos hadtest zárta körül a Kaposvár melletti, taszári repülőteret... Beregsurány felől délután sztalinyeszkán vontatott tüzérütegek jöttek át a határon... »

Döbbenten villannak össze a szemek. Ökölbe szorulnak a kezek újra. Ki a felelős mindezért? És mit lehet tenni? Mit lehet tenni?!

Segíthet-e Nagy Imre, az egész kormány, az internálásban megrokkant ősz Tildy Zoltán? Senki, senki.

— De mi igen! Ha kell, újra kezdjük. Amit elértünk, megvédjük. Most már tudjuk, hogy minden magyar velünk van!

— Igaz-e testvérek?

— Igaz. Ha kell: **megyünk.**

— Esküszünk, hogy rabok tovább nem leszünk!

— Esküszünk!

Sztálin kérdezte egyszer, régen, gúnnyal, fitymáló hangon:

— Hány regimentje van a pápának?

Mikor ezt a pápának elmondták, elmosolyodott és ezt mondta:

— Az én regimentem az égben van.

Újra itt áll a magyar, egyedül, a világ figyelmének középpontjában, de a világ segítségére nem számíthat. Csak nézi a Nyugat, hogyan rohannak rá a kis népre a jólfelszerelt, óriási hadtestek, mint ahogy a kis báránycsapatra ront rá csattogó fogakkal a kiéhezett farkascsorda, csak nézi, de nem mozdul. Színjáték marad a magyar szabadságharc, véres, izgalmas, idegbontó látvány, amit rádión át, filmen, újságcikkekből, történelmi regényekből csodál majd meg az idegen kortárs, vagy a késő utód. A kis csapat áll, kevés fegyverrel, de bátran. És közeledik a hatalmas folyamként hömpölygő, korszerű fegyverekkel felszerelt szovjet hadsereg, hogy eltiporja, leigázza, megsemmisítse a maroknyi magyart.

Csak az égben van olyan regiment, mely védi őket, kiáll értük, küzd, segít, bátorít és támogat. Itt, a földön senki, senki.

Az utolsó napok felujjongása, a csodálatos kantáta crescendójában felzengő mérhetetlen, visszatarthatatlan öröm, hála és diadal most úgy zuhan alá, úgy hallgat el, hull a föld porába, mint szárnyaszegett galamb.

Lobogónk első színe a piros. Az a szín, mely virít, kacag a napfényben, az érés, virulás színe, az élet és vér színe. A véré, mely november negyedikén önként áldozóan, melegen és bőven ömlik, patakzik, hogy megváltsa a nemzetet. De a kiontott vér sem tudja megvál-

tani már ezt a népet a reá várakozó borzalmaktól és szenvedéstől.

November negyedikén, a kora reggeli órákban, 5 óra húsz perckor felharsan a rádióban a hír:

« Figyelem! Figyelem! Figyelem! Figyelem! Figyelem!

Itt Nagy Imre beszél, a Magyar Népköztársaság minisztertanácsának elnöke!

Ma hajnalban a szovjet csapatok támadást indítottak fővárosunk ellen azzal a nyilvánvaló szándékkal, hogy megdöntsék a törvényes magyar demokratikus kormányt!

Csapataink harcban állnak! A kormány a helyén van! Ezt közlöm az ország népével és a világ közvéleményével! »

A Himnusz és a Szózat után a jelentést megismétlik franciául, németül és valamilyen szláv nyelven, két percenként.

Szovjet tankok százai gördülnek félelmetes robajjal a magyar csapatok felé. A fővárost és több vidéki várost egyszerre támadja az orosz, egyetlen nagy, véres hadszintér lett Magyarország. A magyar felkelők barrikádokat emelnek, fogcsikorgatva, elszántan harcolnak, szovjet egységeket kerítenek be, utolsó csepp véréig küzd minden magyar, fiatal, öreg, asszony és gyermek, elkeseredetten folyik a küzdelem, bátrak, merészek, gyorsak, vitézek, de kevesen vannak, kevesen vannak!

Árad, tódul az új és új, sokasodó szovjet egység, mintha a földből nőttek volna ki, sötétlik tőlük a vidék, nyüzsögnek a nyolcadik kerületben, tele van velük a Keleti pályaudvar és a Népliget környéke, Dunaföldváron, Kecskeméten, Veszprémben utcai harcok folynak. És megkezdődik a bombázás...

Bombázzák a leglakottabb vidékeket, nem kímélnek

kórházakat, nem irgalmaznak kis gyermekeknek, vöröskeresztes kocsiknak, templomok, kórházak állnak lángokban és tovább ontják a bombát, gránátot, ágyúgolyót, megsemmisítő szándékkal és erővel.

— Árulók! Árulók! — kiáltják az eddig még meggyőződéses kommunisták is.

— Mi balgák, hittünk nekik! Békésen tárgyaltunk velük és ők közben kifőzték ördögi tervüket! Megszédítettek bennünket a nyugodt tárgyalások alatt, hogy ők barátaink maradnak, békés szándékúak!

Egyszerre mindenki emlékszik a furcsa intermezzóra, mikor Záhony, Vásárosnamény körül felbukkanó szovjet egységek jelenlétéről kértek felvilágosítást, meg a repülőterek körülzárása miatt, és a Szovjetunió válasza ez volt: a szovjet csapatok a hozzátartozók békés és zavartalan elvonulását akarják csupán biztosítani! Pedig már akkor terv szerint cselekedtek, már készenlétben álltak. Ó, mi hiszékeny magyarok, akik magunk után ítélünk, akik hiszünk a kimondott szó, az ígéret és megállapodás szentségében!

Folyik a vér. Jajdul a kiáltás a rádión keresztül:

— Segítsetek Magyarországon! Segítsetek a magyar népen! Szabad nemzetek... A kultúrvilág nem nézheti tétlenül ezt a borzalmas öldöklést...

— Élelmiszer, lőszer fogytán... Segítsetek!

— Véres terrorral akarja megtartani gyarmatát a Szovjet... Inkább legyilkol itt mindenkit, de az országról le nem veszi a kezét...

— Árulók, véreskezű gyilkosok ezek, nem kommunisták... Lábbal tiportak minden elvet és eszmét... Semmi sem szent előttük.

— Budapesten nincs elég élelem, nincs kötszer, gyógyszer, nincs elég orvos.

— Segítsétek a magyar népet...

Újra és újra megismétlik ezt a rádióállomások, több nyelven is, szavaikat az ENSZ-hez, a nemzetközi Vörös Kereszthez, a szabad, boldog, nyugodt Európa népeihez intézik.

Kiáltó szavak a pusztában. Visszhang, ha akad is, ígéret marad és nem válik tetté.

Vér, vér, vér. Százával, ezrével elhullott fiatal életek, kopott, rongyos ruhás, lelkes honfiak, akiknek nemzetiszínű kokárdájuk hirdeti, ha van, hogy a hazáért küzdöttek. Sokan vannak közöttük, akik soha nem hallottak semmit a spártai harcosokról, hogy harcbaindulásukkor édesanyjuk adta át nekik a pajzsot e szavakkal:

— Ezzel, vagy ezen.

Dicsőségben kell visszatérni a harcmezőről, vagy holtan. De mind azt mondják, spártai példa nélkül is és erre figyelmeztetik az ifjabbakat:

— Harcolsz addig, amíg élsz!

És harcolnak.

Pihenés és megszakítás nélkül, legyengülten, éhesen, sebesülten, elkeseredve.

A Nagykörúton, az ismert újságíró-kávéházban fiatal fiúk csoportja áll a felborult asztalok között, onnan tüzelnek kifelé az úttestre, ahol orosz katonák akarnak átvonulni. Már hosszú ideje állnak ott, a kávéház utcafelőli része nyílt, mert hatalmas ablaküvegei régen beomlottak, a fiúk ide húztak be egy zsákmányolt orosz ágyút. Jámbor Miska, a tizenhat esztendős műszaki tanonciskolás kezeli az ágyút. Szőke, hosszú haja a homlokába csüng csapzottan; keskeny arca piszkos, kormos, izzadt; égési sebek, apró sérülések árulkodnak arcán és kezén, de a szája kemény, mozdulata gyors, szeme villanva figyel mindenfelé. A csoport többi tagja géppuskával, pisztollyal támogatja az oroszokat visszatartó akciót. Egy mellékutcából honvédcsapat fut ki és fordul szembe a

szovjetkatonákkal. Az orosz egység két tűz közé kerül és meghátrál, sietve fordul vissza a színház irányába.

A kávéház ifjú csapata víg hurrát kiált. Ez a vad diadal elsősorban Jámbor Miska érdeme. Egy honvéd beugrik az ablaknyíláson és jókedvűen rácsap a fiú vállára:

— Te voltál az, mi? Láttuk ám, messziről! Kemény, becsületes munka volt, fiam!

Ekkor felkiált az egyik fiú:

— Miska vigyázz! Édesanyád jön! Téged keres!

Jámbor Miska, a Körút hőse, aki a szovjet katonákat hosszú időn át kemény tűzzel visszatartotta és meghátrálásra kényszerítette, megrettenve bukik le az összedőlt asztalok közé, és mélyen meghajolva settenkedik tovább a fiúk között, bújva, a hátsó kijárat felé. Csak az édesanyjától fél, az ellenségtől nem.

* * *

Berky Zoltánné megriadva hajlik a katona fölé, akit az előbb hoztak be a kórház sebészeti osztályára, ahol napok óta dolgozik, mint önkéntes ápolónő.

Nehéz foglalkozás ez, különösen annak, aki nem szokta meg. Kláriban több a jószándék, mint a hozzáértés és erő, de ezekben a napokban mindenkit felhasználnak, aki ápolásra ajánlkozik.

— Ilona...

A hang suttogó és akadozó, mert ezzel a szóval együtt rubintpiros vércseppek gyöngyöznek a sebesült száján, és lehullnak a keskeny ágyról a piszkos földre. Mert szennyes a padozat, nincs idő arra, hogy a port, szemetet, vért eltakarítsák. A mennyezetről hull a vakolat, néha egy-egy malterdarab is, a levegő hideg, mert az ablakokon nincs üveg, éles szél süvít át olykor a termen.

Ugy tűnik, a féloldalán fekvő beteg szájából azért

szivárog szünet nélkül a vér, hogy elérje a padlót és azon át valahogyan eljusson, áttörjön a fundamentumig, mert érintkezésbe szeretne kerülni a földdel, melyért megáldoztatott.

Sovány, keményarcú orvos áll meg egyetlen pillanatra az ágy mellett és továbbmegy, alig észrevehetően int a kezével; kis legyintés ez, mely halálos ítéletet jelent. Klári nem látja, csak a sebesültet, aki őt bámulja, üres, tágranyílt tekintettel. Olyan a katona szeme, mint két ablak, mely mögött semmi nincsen. Nincs értelem, jelentőség, gondolat, lélek. Nincs élet.

— Ilona...

Nem kellene beszélnie, mert már nem cseppekben tör elő a vér, hanem vékony kis patakként. Szép, meleg vér, olyan a színe, mint a pünkösdi rózsának. Szeme becsukódott, talán nem is bírja már kinyitni többé. Arca fáradt, sápadt és nagyon, nagyon fiatal. Hirtelen, valami ösztöntől indíttatva, föléje hajlik az asszony:

— Itt vagyok...

Úgy súgja ezt a két szót, mint valami boldog, drága üzenetet. Azt akarja mondani: itt vagyok segíteni-készségemmel, szeretetemmel, szívetfájdító részvétemmel, tehetetlen jóakaratommal, tudom szenvedsz, te szegény, fiatal gyermek, életedet adtad a hazáért, értünk, és mi nem tudunk már megmenteni. Itt vagyok...

A félig-gyermek katona meghallja ezt a két szót, és sápadt arca kisímul tőle. A kínok árnyéka eltűnik arcáról, szemét is nyitná, verdes a szempillája, de sikertelenül, szája mégis mosoly-félére húzódik:

— Te...?

Utolsó pillanatát éli és boldoggá teszi a tudat, hogy mellette áll a lány, akit Ilonának hívnak. Hol van már Ilona, ki tudja? Talán harcol még valahol kint, Csepel körül, vagy Dunaföldváron? Vagy elhantolták sebtében

valamerre, a Népliget táján? Ez hát a szeretet. A halál félelmetes pillanatát legyőző, mindent átmelegítő érzés. Ilona...

Az asszony ráteszi kezét a sebesült kékes, merev kezére, mely megremeg, aztán elcsendesül. Szeretné elmondani neki, hogy áldozata nem hiábavaló, a nemzetet eltiporhatják, az országot megszállhatják, a szabadság gondolata fellángolt mégis és eggyéforrasztotta a magyar népet. Ez a fontos, a többi csupán idő kérdése. Szeretné a haldoklót a karjába venni, minden szenvedőt, sebesültet, nincstelent átölelni, minden kétségbeesettet megvígasztalni, de ereje valahogy elhagyja és csak ennyit tud elmondani, suttogva és bágyadtan:

— Adj Uram örök nyugodalmat néki... És adj békét nékünk, szegény magyaroknak...

Már nem veszi észre, hogy elesik, lezuhan a terem szennyes kövezetére.

A kis műtőben fekszik, mély ájulásából a gyors vizsgálat alatt sem tér magához. Mosolyog, mert Zoltánt látja, aki ezt mondja:

— Szeretem ezt a pöttyös ruhádat...

Képek suhannak el lelki szeme előtt. Zoltán panaszolja: az egyetemen megint értésére adta egy leány, hogy nem közönyös előtte, ott, a folyosón kapta el a kezét és megszorította. Micsoda butaság ez, mondja Zoltán, észrevehette, hogy nem törődöm vele, mégis fogja a kezemet és szorongatja. Klári akkor megfogja az ura kezét: « És ha én fogom meg a kezedet, az is mindegy? » Vár a feleletre, és Zoltán ránevet:

— Te buta, hát az más. Ez a te kezed... Ez a kis vacak...

És Zoltán ráhajlik a kezére és csókolja, sokáig. Jó nézni lehajtott fejét, ahogy a homlokára hull egy hajfürtje. Ó, Zoltán...

Nem hallja azt sem, mikor az orvos odafordul a kollégájához:

— Nincs igazad. Napok óta rendesen dolgozik, nem hiszterika ez, inkább azt hiszem, gravid.

Klári váratlanul felül. Csontos, sárgás arcot lát, meg egy fiatalt, kis bajusszal, két férfit, mindkettőn orvosi köpeny.

— Lány maga, vagy asszony?

— Férjnél

— Megvizsgálhatom?

Kicsit zavartan, nem-értve feleli:

— Igen... Tessék...

Csodálkozva hallja azután az érthetetlennek tűnő szavakat:

— Minden rendben... Harmadik hónap...

Harmadik hónap? Miféle harmadik...?

Egyszerre, döbbenten, ráeszmélten, de mint halálos csapástól sújtva:

— Én? Harmadik hónapban...

És úgy, fektében, szinte mozdulatlanul, felsír, eltorzult arccal, a válla belerendül a zokogásba, amit nem tud visszatartani, rázza, rázza a sírás.

— Na, mit mondtam? — szól oda a bajuszos orvos a másiknak. Há-ipszilon, ahogy mondtam.

* * *

Nyolcvan fiú védelmezi az iskolaépületet a Homok-utcában. Az összelőtt házból, minden ablakból fiúk hajolnak ki és puskából tüzelnek az oroszokra, akik nem tudnak átvonulni a Homok-utcán, mert állandó tűz alatt állnak.

De fogy a lőszer és az utca végén páncéloskocsik tűnnek fel. A legidősebb fiú kiadja az utasítást:

— Idehallgassatok: tovább nem bírjuk. Fussatok

hátra, másszatok át a kerítésen és meneküljetek. Bárhol csatlakozhattok csapathoz, ahol szükség van még rátok. Én itt maradok és tüzelek, hogy ne vegyék észre az elvonulást.

Kórusban hangzik fel a tiltakozás. De a tizenhét éves «felnőtt» erélyesen rájuk kiált:

— Ne gyerekeskedjetek, és ne hősködjetek hiába. Harcolhattok másutt, itt pedig csak hősi halált haltok. Nincs értelme. Indulás, egy-kettő!

Jelentkezik egy másik, aki «már» tizenhat éves, és határozottan mondja ki a végső szót: ő itt marad szintén, ketten fogják biztosítani a többiek elvonulását, de menjenek is a fiúk, most, azonnal, mert az orosz menten rájuk tör, ha itt alkudoznak.

Egyetlen pillanatig tart, míg szemben állnak egymással, nyolcvan iskolásgyermek, a beomlott falak, porfelhő közepette, a süvítő, hideg szélben, mely áthatol a sérült épületen, nézik egymást, összeszorított szájjal, felnőtté érten, érzelmeket elnyomva, de torkukat könny szorítja el. A tizenhétéves int, türelmetlenül, szinte ridegen, mert palástolni akarja elérzékenyülését. A fiúk nekiindulnak, gyors, hirtelen mozdulattal. A kettő, aki itt marad, az ablakhoz ugrik és beállítja a puskát, lő. A kettő, aki életét adja most azokért, akik elrohantak, hogy másutt kockáztassák életüket a magyar hazáért.

De a megbeszélés szünete alatt a szovjet katonák már az iskola kapujáig nyomultak és a néhány lövésre ügyet sem vetnek. Az elsőemeleti teremben, ahol a két fiú az iskolatársak elvonulását akarja biztosítani, megjelennek az oroszok. Egy tiszt, széles, csontos arcú, tagbaszakadt, lassúmozdulatú, meg négy közlegény, fiatalabbak, akik csodálkozva néznek körül: keresik az előbb még harciasan lövöldöző gyermeksereget.

— Hol a többi? — kiált ingerülten a tiszt.

— Csak mi vagyunk, ketten, — felel az egyik fiú, a nagyobbik, aki jobban tud oroszul.

— Hol a többi?!

— Nincs több. Csak mi...

— Engem ne bolondíts, kölyök. Minden ablakból tüzeltek ránk. Kik voltak?

— Mi. Mi ketten.

Várja, hogy rájuk irányítsák a fegyvert. És közben azt számolgatja: most értek a sarokra, ott vannak Timárék, azokhoz csatlakoztak, tehát megmenekültek mind a hetvennyolcan! Lőjjetek csak, aljas ruszkik, gyilkoljatok le, mindegy, minden mindegy már. Áruló banda, alattomosan besurranó, ránktörő megszálló, sötétlelkű ellenség, gyerünk már a golyóval, mit tétovázztok, legyen vége, addig, amíg így tartjuk magunkat, amíg nem köpünk az arcotokba, amíg így eshetünk el, mint vitéz katonák!

De nem történik semmi efféle. A szovjet tiszt előre lép, lomha testtartása még jobban feltűnik e mozdulatánál, hatalmas tenyerét rácsapja a fiú vállára, mélyenülő, keskeny, világoskék szemében jókedv csillan meg:

— Karaso!

A két fiú felkapja a fejét. A tiszt megismétli:

— Karaso: jól van, fiúk!

És visszafordul a négy legényéhez:

— Látjátok? Ez a kettő védi a többit. A többi elment, ezek gondoskodnak arról, hogy azoknak bántódásuk ne legyen. Voltak vagy százan. Talán többen. Egy egész iskola. Ezek most magukra vesznek itt mindent, míg a többinek bottal üthetjük a nyomát. Ezek a magyarok. Látjátok? Nézzétek meg őket jól. Karaso, jól van, fiúk. Add a kezed, fiam!

Nyújtja a kezét a tiszt, hatalmas, csontos, bütykös kezét, de senki nem nyúl utána. A két fiú mereven áll,

vigyázzban, néznek az orosz szemébe, de nem mozdulnak. A tiszt arca sötétre torzul, indulat remegteti széles, húsos száját. De hirtelen felderül megint és újra a fiú vállára üt:

— Haha! Ez jó. Nem ráztok kezet az ellenséggel, mi? — És újra a négy közlegényhez fordul: — Tanulhattok a magyaroktól. A gyerekektől is!

Körülnéz a teremben, a repedezett falakra, a piszkos mennyezetre és padlóra, a leszakadt ajtóra, odalép az ablakhoz is, ahonnan a fiúk lövöldöztek és megtámaszkodik az ablaknyílásban. Onnan nézi a két diákot, akik még mindig haptákban állnak, összeszorított szájjal, és várják sorsukat. Nézi őket sokáig, arca mindjobban elkomorodik, és váratlanul rájuk rivall:

— Mit álltok itt! Takarodjatok! Menjetek a többi után! Ti meg kísérjétek le a két kölyket! Bántódásuk ne legyen, értettétek!

Harsog a hangja, szemei dühödten forognak, majdnem gyűlölettel, de nem lehet tudni, kire haragszik most, a magyarokra, a háborúra, vagy erre a szerencsétlen, káotikus, véres világra?

* * *

Mindenki Pannit bámulja. Az arcok felragyognak. Mert Panni ott áll középen, és kiadja az utasításokat:

— Ezt a negyven csirkét most megfőzöm levesnek. Addig mossatok ki egy csomó üres konzervet, lábost, amit találtok, hogy majd kiosszam az adagot, mindenkinek egyformán. Kenyerünk nincs, de nem baj, így is jó.

Igy is jó. Panni találta meg az áruház pincéjében a negyven csirkét, tisztítva, s most ebből jó, meleg leves lesz. Árad az étel finom szaga, szinte már ettől is jól laknak, közelebb húzódnak és szimatolnak. Gyomruk korog, mert két napja alig ettek valamit. Egy nyolcéves

kisfiú, aki néhány napja hozzájuk csatlakozott, sürgeti:

— Nem puha még? Hátha jó már...?

— Még egy kicsit várj, — símogatja meg Panni a gyermek arcát.

Ebben a pillanatban fiúk rontanak be és ezt kiáltják:

— Gyertek azonnal! Itt vannak a ruszkik!

— Hol?

— A híd felől jönnek! Ezren és ezren! Harckocsik, gyalogosak, mindenfélék.

— Előbb a levest...

— Megőrültetek? Percek alatt itt vannak!

— Besáncolhatjuk ide magunkat és...

— Elment az eszed? Nincs lőszerünk!

Igaz, alig van lőszerük. A majdnem-kész leves ott marad. Rohanva szedik össze a holmijukat és indulnak. Panni nyakába kapja a «gitárt» és fut velük. Kint szembenállnak egymással az oroszok és a felkelők. Mikor meglátják a szovjetkatonák a kivonuló fiatal társaságot, rájuk irányítják a fegyverüket. Panni mellett földrezuhan a kis, nyolcéves fiú. A kiéhezett, sovány gyermek, aki sóvárogva várta a meleg csirkelevest.

— Az anyád...!

Panni szitkozódva tüzel az oroszra, és felkacag, mikor eltalálja. A többiek magukkal rántják a lányt, a felkelők mögé.

— Légy észnél, Panni! Mit érünk vele, ha ránk rontanak?

— Fussunk el Timárékig. Azoknál van fegyver elég. Csak nem állunk ilyen gyáván szembe a muszkával?

Timárékig veszélyes az út. De a diák, aki Panni mellet fut, tudja, miért igyekszik a lány arra felé. Berky, ha él, azóta visszament Timár csapatához, hiszen mindig vissza-visszatér hozzájuk, bármerre jár. A lány nagy léptekkel rohan elől, alig lehet lépést tartani vele.

— Micsoda tempó! Meg se állsz Amerikáig?

De Panni nem nevet a tréfán és rá sem néz. Arcán megkövesült kétségbeesés sötétlik.

* * *

A keresztutcánál megtorpannak. Pannit berántja egy kapu alá a diák, a többiek is utánuk ugranak.

— Mi ez?

— Nézzétek! Ezek a kisfiúk védték ezt a sarkot. És most itt jönnek a ruszki tankok! Látjátok? Szegény fiúk sírnak a dühtől. Elfogyott a lőszerük és a benzines üvegjük. Ha most fegyverünk volna!

— Körülvették a gyerekeket! Ne nézzetek oda!

De Panni odanéz. Figyel a kapualjból, látja, mi történik: a muszkák falhoz állítják a fiúkat, akik közül a legnagyobb nem több, mint tizenötéves. Rájuk irányítják a fegyverüket. A puskaropogással egyidejűleg harsog fel Panni kiáltozása:

— Gyuri! Az én Gyurim! Az én öcsém!

Hárman ragadják meg Panni karját, hogy ki ne rohanjon. Egy diák rátapasztja kezét a lány szájára. Igy viszik hátra, az udvarba. De erősen kell tartani, mert mindenáron vissza akar menni, ki az utcára, hogy megtorolja öccse agyonlövését.

— Panni, — sziszegi az egyik fiú — ha nem hallgatsz, betömöm a szádat zsebkendővel. Az egész házat veszedelembe akarod juttatni? Hallod?!

Már csak zokog, zokog, halkabban, mint az előbb, már nem kiáltozik. Már csak emlékezik. Gyurira, a legkedvesebbre, akit nyáron ő juttatott el a balatonmelléki üdülőhelyre, Gyurira, aki lebarnultan, jókedvűen érkezett vissza a nyaralásból, és a nyakábaugrott: «drága, drága testvérke, remek volt ott, úsztam sokat, meg is

híztam, nézd! » És felfújta az arcát, hogy gömbölyűbbnek lássék. Így hívta őt mindig: testvérke...

Gyuri, aki itt harcolt, mint egy igazi katona, védte ezt a keresztutcát, benzines üveggel rohant ruszki tankok után, vidáman kiáltotta, ha közeledett egy: « T 34-es! Indulás! »

Gyuri, a mindig jókedvű, fürge, játékos gyermek, a kispesti gyerekek vezére, a család szemefénye, a legügyesebb, legokosabb, legkedvesebb... Most ott fekszik a járdán, előrebukva, szőke haja véresen csüng a homlokába, keze előre nyúlik, mintha a járdaszélen keresne valamit, el akarna érni valamit ez a fakó, keskeny gyerekkéz...

A lakók közül odajön egy idős asszony, kendővel bekötött feje Pannihoz hajlik:

— Mi baj? Megsebesült?

— Nem ő... — int az egyik diák és az utca felé mutat. — Hanem az egyik gyerek, akit... Az ő testvéröccse...

* * *

— Hol az a ház? — kérdezi Klári. Az arca fehér, mint a fal.

— Ott, a sarok után az első. Az a szürke.

Puszta véletlen, hogy ez a diák éppen az ő kórházába futott kötszerért. Azt mondta, abban a házban orvos lakik, aki szerint jobb, ha Zoltánt nem szállítják el, egyelőre.

A lépcsőnél Klári megtántorodik. A lába mintha felmondaná a szolgálatot. Így futott el, kabát nélkül, a fehér munkaköpenyben, de nem érez hideget, nem érez fáradtságot, csak izgalmat.

A pince rögtönzött kórház képét mutatja. Az itteni orvos kötözgeti, ápolja a sebesülteket.

— Zoltán!

Már odaroskadt az ágyára, csókolgatja az ura arcát, kezét, vigyázva, óvatosan, hiszen sebesült! Érzi, hogy Zoltán arca láztól ég, szeme zavaros, furcsa, idegen...

— Zoltán! — mondja újra és hangja elcsuklik a meghatottságtól, forró szeretettől, részvéttől.

A férfi nem felel. Jobbkarján ideiglenes kötés, de balkeze is mozdulatlanul fekszik, nem mozdul az asszony felé. Mereven néz, majdnem elutasítóan.

— Lázad van? Drágám... Mi az? Meg sem ismersz? Istenem... Én vagyok, Klári... Hallod? Klári...

— Persze, hogy megismerlek. Micsoda buta kérdés ez?

Ez a hang, ezek a szavak kijózanítóak. Buta kérdés. De különben nem szól. Nem érdeklődik, nem örül a viszontlátásnak. Csak hallgat és néz. De a tekintete hideg és kemény, idegen és rendreutasító, mintha fékezni akarná ezt az áradó, segíteniakaró örömet.

— Zoltán, itt dolgozom egy kórházban, egészen közel. Ez a fiú jött hozzánk és mondta... Persze, most már nem megyek vissza a kórházba, hanem...

— Miért nem mégy vissza?

— De édes drágám... Persze, hogy most... Ha te... Természetesen itt maradok veled.

— Felesleges. Itt az orvos. Meg van itt egy asszony, aki kötözésnél segít. A házmester lánya is itt van mindig.

— A házmester lánya?

— Ne nézz ilyen ügyefogyottan. Igen, ezek mind itt vannak. Menj csak vissza azonnal a kórházba.

— És te nem szívesebben... Inkább... Nem jobb, ha én...?

— Nem.

— Miért?

— Mert nem! Nem akarom! Érted? Nem akarom! Ez csak elég világos?

Igen, ez világos. Miért nem inkább egy golyótól találva, vagy egy orosz tank alatt, vagy gránáttól szétlépve, miért ilyen borzalmas lelki kínoktól gyötörve... Minden elviselhetőbb, mint ez. Nem szebb az életet odadobni a hazáért, abban a tudatban, hogy orosz fegyvert állított meg a teste, ellenség szeme döbbent meg kiontott vére láttán, s talán megretten és nem ont több vért az az orosz...? De így, ez a hang, ez a tekintet, ami gyilkol, de senkinek nem használ... Ó, élet, melyből új élet táplálkozik s eldobni sem lehet!

Csak nézi az urát, mint ahogy a reszkető, riadt galamb figyel a közeledő héjjára, borzadva és kétségbeesve. Nem tudja, hogy szemében félelem és rettenet ég, nem tudja, hogy kezét kivonta Zoltán kezéből, fehér, ápolt, símogató kezét, mely Zoltán szerint biztató és nyugtató volt. Volt! Már nem az többé.

« Ez más, ez a te kezed. Ezt szeretem. Ez a kis vacak... » Ezt mondta, régen, valamikor. Most pedig ellenségesen figyeli, hidegen, visszautasítóan.

Berky Zoltán látja felesége arcán a hangulatváltozásokat. Látja a megrettenését, félelmét, kétségbeesését. És nem kíván mást, mint szabadulni ettől a felelősségtől, mely Klárival szemben támad benne. Úgy érzi, a mai időkben nem tehet mást, mint a hazának áldozni minden erejét, képességét, idejét, gondolatát. Ez a részvét, aggódás, összetartozás, lekötöttség zavaró, felesleges. Ettől meg kell szabadulni. Most nem lehet trubadúrt játszani, érzelgős szerepet átélni, most a nemzet szolgálatában kell állni éjjel és nappal, erőben és betegen, élve és halva.

— Ne kezdj drámai jelenetbe, Klári. Mire jó ez? Ilyen krízist más is átélt már. Ez előfordul. Te nem vagy

gyenge, sőt, erős lélek vagy. Te kibírod ezt. Meglátod, hamar túl leszel rajta.

Erős vagyok? — kérdezi az asszony magától. Ki fogom bírni? Túl leszek rajta?

— Ha vége van a szabadságharcnak, ha kivertük az oroszt, és megkezdhetjük a normális, rendszeres, új alapokra fektetett életet, a te helyzeted mindenképpen biztosítva van. Tanárra szükség van, a fizetések rendezése után nem halmozol magadra annyi különórát, elegendő jövedelmed lesz ahhoz, hogy szép, nyugodt életet élhess. És a te megnyerő külsőddel...

Ez Zoltán, igen. Csinos nőre ezt szokta mondani: megnyerő külseje van.

— A te megnyerő külsőddel hamarosan feltűnsz és találsz olyan élettársat, aki...

— Élettársat...?

Ebben a pillanatban érti meg teljesen, mi Zoltán célja, terve, kívánsága. Élettársat talál? Hát van még más férfi a világon, akihez a szíve köthetné? Akit ennyire értene, sajnálna, segítene, becsülne, mint őt? Hát van a világon még egyetlen ember, akit ennyire közel érezne magához, aki ennyire befészkelhetné magát a gondolataiba, szívébe, idegeibe, jelenébe és jövőjébe? Hát van még egy férfi valahol, aki örömben, bánatban, szegénységben, gondban ilyen drága, nélkülözhetetlen, mint Zoltán? Akinek a szava ennyire döntő, súlyos, most is, ebben a pillanatban is, amikor úgy akarja lerázni magáról, mint ahogy a virágzó almafa szálló szirmait rázzuk le a kabátunkról, ha ránk hullatta a tavaszi szél?

— Ne nézz ilyen tragikusan, kérlek. Itt fekszem sebesülten, lázasan és úgy teszel, mintha te volnál az, aki...

Aki sebesült, igen. Zoltán nem mondja ezt ki, mert érzi, hogy ebben a pillanatban ez a szó kényes, félremagyarázható, találó. Klári szájaszéle fehér, az arca

hamuszürke. Küzd az összeomlás ellen, pedig jó volna, de jó volna most elengedni magát, belesüppedni a hívogató, puha megsemmisülésbe, feladni a küzdelmet, abbahagyni a hősies színjátszást, ezt a nyugodt tartást, mely nem árulja el, mi megy végbe benne. Most nem, most csak titkolni lehet, csak eltakarni a seb mélységét, a csalódás keserűségét, most vigyázni kell, hogy Zoltán ne érezzen önvádat, ha ránéz. Minden erejére szüksége van, hogy a hangjának nyugodt csengést adjon, mikor megszólal;

— És ha én mindebbe nem egyeznék bele, Zoltán? A te érdekedben, értsd meg, mivel tudom, hogy velem erősebb vagy, mint nélkülem, a közösség szolgálatába állított életed minden tervét, vállalkozását, erőfeszítését könnyebben viszed véghez, ha melletted maradok, mert hiszem, tudom, hogy egymást kiegészítjük, segítjük, támogatjuk és erősítjük. A te érdekedben itt kell maradnom, hogy amit az ifjúság tőled elvár...

— Elég a nagy szavakból.

Zoltán hangja kemény és rideg.

— Célozgatásod az én érdekeimre: sértő. Úgy hangzik, mintha csupán te volnál képes az én érdekeimet szolgálni. Mintha más nem is tudna segítségemre lenni, az én érdekemben valamit tenni.

— Szerintem ő nem alkalmas erre, Zoltán.

— Mit tudsz róla? — A férfi hangja ellenséges, kihívó.

— Többet, mint te. Hiszen te tiltottad a barátkozásomat vele, és én voltam az, aki az ő jótulajdonságait felfedeztem.

Berky Zoltán hallgat. Összeszorítja a száját, arca merev, mint a szfinkszé.

— Emlékszel, én mondtam neked, hogy a kihívó viselkedés, a túlzottan festett arc mögött, a durva szavak

mögött szív van. Bántó és merész viselkedésével szereti az embereket meghökkenteni, szereti, ha ő a középpont, de ez nem bűn. Eljár a szája, igaz, de irtózik ösztönszerűen attól, ami immorális. Ezért költözött el anyjától, mert az az asszony könnyű erkölcsű személy. Alapjában véve Panni — itt megremeg a hangja, mikor kiejti a félve került nevet — jóindulatú, segítenikész teremtés. Azt hittem eleinte, hogy ateista, de mikor vallási kérdésekről beszéltem vele, láttam, hogy nem istenellenes, csak nem ismeri Istent. Soha senki nem beszélt neki Istenről.

Ez nem igaz, gondolja most magában, hiszen ott volt a káplán, akit Panni gúnyolt. De most már ez is mindegy.

— Úgy látom, döntöttél már, Zoltán. Egyetlen szalmaszálat sem teszek keresztbe az utadon. Legyen úgy, ahogy akarod. Ha kell, ezentúl nagy ívben elkerüljük egymást. Szabad vagy. De kérlek mégis: gondold át még egyszer. Gondolj vissza arra, ami... volt. A mi szép, vídám életünkre. Ahogy dolgoztál, sugárzó lelkesedéssel és friss erővel. Szerintem a mi egységünk volt az a bázis, amire az erőnk épült. Gondold meg jól, nem tévedsz-e, mikor elküldesz magadtól. Hogy nem marad-e űr utánam, amit betölteni nem tudsz, ami talán lehűt, elcsüggeszt majd? Isten látja lelkemet, én nem tudok megváltozni veled szemben soha. Ezer kilométernyi távolság lehet közöttünk, én akkor is közel érezlek magamhoz mindig. Ez a tudat maradjon meg benned. És ha egyszer mégis... ha talán...

— Nem, sajnálom, Klári, soha nem hívlak vissza. Ezt eldöntöttem. És ne tarts itt szónoklatokat azért, hogy magadat kedvező színben tüntesd fel előttem. Felesleges, hogy így nagylelkűsködj Panni személyével kapcsolatban.

Igen, kár volt ilyen nagylelkűen, ilyen jóindulattal, ilyen megbocsátóan beszélni Panniról. Minden asszony

mást tenne most, sírna, vagy könyörögne, átkozódna, vagy fenyegetőzne. De ha egy asszony ezt teszi, nem szereti a férfit. Csak ezt lehet: megkönnyíteni a választ.

Kinyújtja a kezét az ura felé, de az úgy tesz, mintha nem venné észre. Klári sápadt, keskeny keze lankadtan lehull. A pince túlsó sarkában lázas szemekkel figyelik őket a sebesültek, akik a halk szavakat nem értették meg, de látják, érzik, hogy súlyos kijelentések hangzottak itt el. Az asszony még ott áll egy percig a rögtönzött ágy előtt, azután megfordul és felmegy a lépcsőn. Kint, a nyirkos falhoz dőlve felzokog. Nincs körülötte senki, lámpa sem ég itt, az utcáról hull be valami gyér kis fény. Itt siratja meg életének összeomlását, a rossz-szagú pincefeljáratnál, az idegen ház idegen kapujához közel, a novemberi szél csontigható hidegében. Tétován lép még néhányat felfelé és eléri a kaput. Mögötte a megalázó kiutasítás szégyene, előtte a szenvedő város ijesztő arca. Sehol egy barát, sehol nem vár rá otthon, támasz, jó szó, szeretet. Egyedül, ebben a városban, ahol harc folyik, ahol kevés az élelem, ahol mindenki veszélynek van kitéve, ahol családokat szorosan egybekovácsolt a gond és aggódás. Család...!

Nem mondtam el neki... — gondolja szomorúan és megtámaszkodik a kapuban. Nem mondtam el neki a legfontosabbat. De ha elmondtam volna, akkor ez a hír kötné, visszatartaná, olyan lenne számára, mint a bilincs. Jobb így.

Telnek az órák és a napok, a szovjet katonák csodálkozva veszik tudomásul, hogy a magyarok nem adják fel a harcot, nem adják meg magukat. Valahogyan így képzelték el pedig: bevonulnak a legkorszerűbb fegyverekkel, egyik divizió a másik után, és a magyar felkelők riadtan teszik le a fegyvert azonnal. Erről azonban szó sincs. A küzdelem mind elkeseredettebb és véresebb.

A forradalom kitörése után volt nap, amikor az orosz csapatoknak nem volt élelmiszerük és kenyérért adták oda fegyverüket, sőt tankjukat is a magyaroknak. Most már bőven ellátták őket élelemmel, de még így is akad közöttük, aki nem hajlandó tüzelni a magyarokra, sőt segíti őket.

Hosszú sorokban várakoznak a főváros lakosai a péküzletek előtt, hogy kenyérhez jussanak. Elcsigázott, didergő magyarok, legtöbbje öreg, aki már nem harcolhat, toprongyos ruhában, házikészítésű, posztó lábbelivel, vagy elnyűtt bőrcipőben, a férfinép homlokába húzott sapkában, az öregasszonyok kendőbe bugyolált fejjel. Meg gyermekek, kisebbek, gyengék, véznák, egyik-másik sebesült, akinek a karja fel van kötve, vagy homlokán leragasztott fejseb. Állnak, várnak és telnek-múlnak a negyedórák és órák. Lassan jutnak előre. Nincs elég

kenyér, kis adagokban osztják széjjel, óvatosan mérlegelve.

Szovjet katonai autó áll meg a járda mellett. Az altiszt, aki vezette, leugrik és odalép a hosszú-sor magyarhoz.

— Ki tud oroszul?

Iskolásfiú jelentkezik. Nagyobbfajta, aki már nem tudott átjutni az utcán túl, hogy részt vegyen a harcban, mert ezt a vidéket oroszok tartják megszállva.

— Ide hallgass, — mondja az altiszt és a gyerek kabátjának gombját fogja szorosan, mintha attól félne, hogy a fiú megszökik. Jóindulattal néz a kis magyarra, sötét arca szinte meghatott, mikor közelhajlik: — Mondd tovább a többieknek. Nem kell itt állnotok ebben a hidegben. Odanézz: az én kocsim tele van kenyérrel. Nektek hoztam. Gyertek oda, mindenkinek jut.

A fiú lefordítja magyarra, amit hallott. Mutatja az autót, amelyen a szovjetkatona kenyeret hozott nekik.

— Ruszki-kenyér? — mondja az egyik öregember, akinek hátát foltos, barna flanelltakaró melegíti kabát helyett. — Mit gondol mirólunk ez a muszka? Le nem menne a torkunkon egy falat se belőle!

— Takarodjanak ki inkább az országból! — visítja egy vénasszony, az első sorokból, — akkor menten lesz kenyerünk elég!

— Ki hívta ide őket? Ezeket a gyilkosokat? Minek vannak itt?

— Gerő hívta be őket. Az az aljas áruló!

— A moszkovita!

— Mondd meg a ruszkinak, hogy nem kell a kenyere. Menjen a francba, az autójával együtt!

A gyerek fordítgatja, majdnem szóról-szóra, de keresgéli a szavakat, meg-megáll, az orosz türelmesen várakozik, eleinte nem érti még, hová fog kilyukadni a fiú

mondanivalója, de mikor úgy-ahogy, a fiú lefordított mindent, elkomorodik. Nézi a hosszú sort, a vacogó, kiéhezett csoportot, rossz ruhájukat, beesett arcukat és valami meginog benne, ami eddig meggyőződés és hitvallás volt. Hiszen ezek is nyomorultak, dolgozó, egyszerű, éhes proletárok. Miért kell ezeket a szovjet csapatoknak pusztítani?

— Mondd meg nekik, hogy mi nem gyűlöljük a magyart, mondd, hogy én segíteni akarok rajtuk, érted, segíteni!

A fiú most már le sem fordítja. Hallgat, egykedvűen, mintha süket volna, csak néz maga elé, a sáros úttestre. Néz és nem szól.

— Hallod, fiam? Fordítsd le hát! Mondd, hogy én szeretem a magyart! Hallod? Szeretek minden magyart!

— Azt mondja a ruszki, szeret minket. — És, mintha véletlenül tenné, a fiú kiköp az úttestre.

Csend van, senki nem mozdul, nem is néznek már az orosz irányába. Az vár, csökönyösen és reménykedve, sokáig. Végül is belátja, hogy hiába. Felugrik az autóra és elhajt, kenyerestől.

Alig negyedóra múltán amerikai autó áll meg mellettük, leng a csillagos, stráfos lobogó rajta. A férfit, aki kiugrik és fényképezni kezd, vidám hurrá-kiáltás fogadja.

— Amerikai, nézd! Ezek a mi barátaink! Ezek segítenek nekünk kikergetni a muszkát az országból!

A kövérképű, fiatal amerikai több felvételt készít a megrongált házsorról, a kidőlt villanyoszlopról, a messzel leöntött s még el nem takarított hullákról a kerítés mellett. Olyan sivár a kép, mely szeme elé tárul, olyan szomorú a hosszú-sor magyar kolduskülseje, hogy szinte disszonáns hangnak tűnik a vidám éljenzés, mely az amerikai lépteit kíséri.

* * *

Dimitroff, a nagy bolgár kommunistavezér mellszobra ott himbálódzik az egyik fáról, ahová kötéllel húzták fel a tréfakedvelő harcosok. Nyakába táblát kötöttek, amit a villamosok remizéből hoztak ki. A táblán ez olvasható: «Végállomás.»

Berky Zoltán áll és nézi. Fanyar mosolyra húzódik a szája.

Visszafordul a társához és ezt mondja:

— Ez megoldás? És a többi túlkapás? Bosszúállás, büntetés? Nem, Jenő, így nem jutunk előre. Olyan a bosszúállás, mint a bumeráng, visszalendül, visszaüt.

— Ha az ENSZ hamar intézkedik... Ha ide is rendfenntartó csapatokat küld, ha keresztül tudja vinni, amit várunk tőle, akkor nem kell félnünk a bumeráng tól, pajtás. Emlékezz vissza, hogy az ausztrál kiküldött, úgy emlékszem, Walkernek hívják, a rendkívüli közgyűlésen, mikor...

— Eh, hagyd abba. Engem akarsz falhoz állítani? Mit citálod a rádióhíreket? Ezek csak ígéretekről beszélnek.

— Igéretekről?! — A diák hangja elcsuklik. — Zoltán, te nem bízol az ENSZ-ben?!

Olyan hangon mondja ezt, megbotránkozva, megdöbbenten, rendreutasítóan, megrovóan, azt a szót, hogy ENSZ, lassan, nyújtva ejti ki, mintha kis gyermekre szólna rá, aki apját, anyját káromolja. Berky ránéz. Látja a felháborodottság okát a fiatal, nyilt arcon, azt, hogy ez a diák is vakon hisz az Egyesült Nemzetek Szövetségében és esküt merne tenni rá, hogy a közeljövőben, a legközelebbi jövőben az ENSZ csapatai jól felfegyverezve itt állnak Budapest utcáin. Nézi a tisztatekintetű arcot és úgy érzi, nem törheti össze ennek a reménykedő ifjúnak a hitét.

— Adja Isten, hogy ideérjenek ezek a rendfenntartó csapatok, míg nem késő.

Néhány nappal ezelőtt még ő is hitt nekik. Mert arra gondolt, hogy nem hagyhatja cserben a Nyugat ezt a kis országot, nem nézheti nyugodtan, mint koncolják fel az ártatlan lakosságot, nem tűrheti, hogy lerombolják a budai kis palotákat és a munkáslakások százait, a nehezen újjáépített belvárost és a fenséges katedrálisokat. Hány külföldi járt már itt és élvezte a Balaton langyos hullámainak simogatását, a Margitsziget rózsáinak illatát, kis kocsmák jó borát, a remek kilátást a János hegyről, az Operaház híres szép diszleteit, cigánybandák édesbús muzsikáját! Csak nem felejtették el talán a hangulatos, kedves, budapesti éjszakákat, a vendégszerető, mindenkit szívére ölelő, soha meggazdagodni nem tudó magyart?

De most már tudja, hogy a világ halálra ítélte ezt a nemzetet. Jó, talán nem a világ: Oroszország ítélte halálra, de az egész nagy világ tétlenül nézi az öldöklést. Későn, későn fognak kinyúlni a segítő kezek! Addigra összeomlottak a magyar városok műemlékei és összeomlott a Nyugatba vetett hit. Addigra felrobbant már az uránium-bánya bejárata és leégtek lakóházak, múzeumok, kórházak, iskolák. Letarolt, elpusztított föld marad itt csupán, kifosztott lelkek, kettéhasított családok, megölt ifjúi lelkesedés.

Berky Zoltán már nem hisz a jövőben. Űr van a lelkében, fásult, hideg, üres csend, kedvetlenség, erőtlenség, minden terve úgy hull a mélybe, mint sebzett madár. Hol a régi hite, buzdító ereje, lángoló hazaszeretete, mindenkit magával sodró szónoki tehetsége? Hallgat, néz, töpreng és nem tud választ találni a legfájóbb kérdésekre sem.

Valami meghalt benne. Kialudt a láng, ami eddig úgy

lobogott, hogy a közelében mindenki világosabban látta a célt.

— Jobb, ha elmegyünk innen, Zoltán. Nem én miattam, hanem azért, mert téged sokan ismernek. Rád szükség van még. A fiúk tőled várják, hogy megmagyarázd a dolgok állását. Hogy vezesd őket. Valami ávós felfedez téged, ha soká itt állunk. Gyere, menjünk át a téren. Ott lakik a sógorom, náluk alhatunk is.

A tér túlsó oldalán áll a kórház is. A kitárt kapuban fehérköpenyes ápolónők, meg egy orvos működnek: a vöröskeresztes autóból emelnek ki két súlyos sebesültet. Klári az egyik ápolónő. Mikor a két férfi odaér, megtorpan és dermedten áll. Berky Zoltán ott van előtte, három lépésnyi távolságra. Az asszony szívét összeszorítja a részvét, hiszen az ura olyan sápadt, mint a fal, keskeny arcában kísértetiesen világít két komoly, üres tekintetű szeme. Szeretne hozzárohanni, karjába ölelni, vígasztalni, babusgatni, mint egy gyermeket, biztatni, mint régen, erőt önteni belé, hittel és bizonyossággal hitet és bizonyosságot adni neki, de Zoltán hidegen, fölényesen, visszautasítóan néz reá. Zoltán, akinek a karja már-már meglendül, hogy feléje nyúljon, de erővel és tudatosan merevíti meg a karját.

Egyetlen pillanat ez csupán, a jóvátevés tovarebbenő alkalma, az egymásraismerés bevallásának nagyszerű lehetősége. De a férfi gőgössé merevül, zsibbadt, ellenkező tagjait mozdulatra kényszeríti és elmegy Klári mellett. Az asszony földbegyökerezett lábbal áll a kapuban, gúzsbaköti a büszke, semmibevevő tekintet. Mikor az ura tovább lép, szeretné elrejteni az arcáról patakzó könnyeket és hirtelen ráhajlik a hordágyon fekvő sebesültre.

— Hová mégy...! Hát nem látod...? Klári volt ez... Zoltán...!

A diák megragadja Berky Zoltán karját, de az lerázza a kezét:

— Az ENSZ, ha csapatokat küld Magyarországra éppen úgy, mint a Szuezi csatorna övezetébe, akkor...

Berky félreáll egy pillanatra, előreenged maga mellett egy idős nőt, aki két gyermeket vezet kézenfogva, de közben lopva hátrapillant. Ez marad utolsó emléke Kláriról: a fehérköpenyes, karcsú alak, amint ráhajlik a sebesültre anyáskodó mozdulattal, miközben gesztenyebarna haja arcába hull és vékony, fehér keze símogatóan megpihen a haldokló katona homlokán.

Jenő sógora pincelakásban lakik. Ide hozza le Berky Zoltánt, hogy megvédje leskelődő szemek elől. A házigazda, a sovány, alacsonytermetű Auer Tamás előzékenyen húz még két széket az asztalhoz, ahol feleségével éppen vacsoráznak.

— Mást nem tudunk adni, Jenő, — mentegetőzik Auerné — de egy jó, forró kávé, meg kenyér nektek is jut.

Auer Tamást gyermekkorában Thomas Auernak hívták még, és mint szudétanémet került ide annak idején Csehszlovákiából. De magyar asszonyt vett feleségül, és majdnem teljesen magyarrá vált. Ez a « majdnem » most tűnik ki, ideges, aggodalmaskodó, lehangolt viselkedéséből. Már régen nem hisz a felkelés sikerében, jövőjében, sőt talán jogosságában, szükségességében sem, de ezt már nem meri bevallani önmagának sem. Vézna testalkata, gyenge egészsége miatt nem vállalkozhatott hőstettekre, de vele született óvatossága, mely sokszor gyávasággá válik, a szabadságharcosok fékezésére, visszatartására indította első naptól kezdve. Most riadtan nézi Berky Zoltánt, akit ismer, és tudja, mennyire síkraszállt a szabadságért, kitűnt, előtérbe jutott a személye, és hogy most az újra előkerült ávósok keresik. Megrez-

zen arra a gondolatra, hogy itt tartóztatják le, és ebből nekik is kellemetlenségük lehet.

— Persze, a kávé is jót tesz... — mondja félszegen és szórakozottan, mert közben azon jár az esze, miképpen szabadulhatnának meg szépszerével a veszélythozó vendégtől. Idegeskedő mozdulata, Berkyre tapadó, sötét tekintete feltűnik a feleségének. Az asszony jól ismeri az urát és megsejti, mi zajlik most az ura szívében.

— Remélem, itt maradtok, maga is, Zoltán? A kis szobában van két fekvőhely. — Harciasan néz az urára, aki behúzza a nyakát és hallgat. Jenő felnevet.

— Még be se léptünk, már felajánlottam Zoltánnak ezt a lehetőséget. Te is tudod, Piroska, — teszi hozzá elkomolyodva — mit jelent Zoltánnak, ha errefelé mászkál az utcákon.

— Ugyan, — legyint Berky, — ne huhogj, mint a bagoly. És különben is...

Az asszony figyelmesen nézi. Látja a beesett arcon sötétlő fásultságot, a diákvezér szemében a zárkózottsággá keményedett letörtséget. Lelkes, asszonyi segíteniakarása a férfi felé lobban:

— És különben, magára nagyon, nagyon vigyázunk ám, Zoltán! Tudja, mit jelent a Berky-név a diákság előtt? Ez a név összenőtt a szabadságharc fogalmával. Hozzánk sok egyetemi hallgató futott be a nehéz napokban fellélegzésre, egy korty italra, egy falat kenyérre, és sok ifjúmunkás is. Ezek mind, mind magáról áradoztak, magában látják annak a vezetőnek a személyét, akiben nem csalatkoznak soha, aki őszinte, egyenes, aki hiszi mindazt, amit hirdet nekik, aki nem hagyja őket cserben.

Berky Zoltán arca éppen olyan zárkózott, mint az előbb, sovány arca nem vidul fel, nincs rajta meghatódás, érdeklődés, reménykedés. De az asszony folytatja mégis:

— Tudom, maguk most mind halálosan fáradtak. Keserves és tragikus napok vannak mögöttünk. Pünkösdi királyságnak tűnik ma a szabadságharc árán kiverekedett függetlenség, a lehetőségekkel teli jövendő. De higyje el, maguk mind, akik részt vettek ebben a harcban, rövidesen talpraállnak újra, lerázzák ezt az érthető letargiát, ezt a tehetetlen keserűséget, amit az orosz ránktörése keltett mindannyiunkban. Lerázzák és megszervezik újra és újra az ellenállást, az újabb felkelést, ha kell tízszer, százszor, míg szabaddá nem válik végleg a mi szegény hazánk!

Auer Tamás válla kiegyenesedik, sógora pedig úgy néz Piroskára, mintha égből ideröppent angyal lenne. És ezt gondolja Jenő, miközben a nővérét nézi: mi az, ami Klárira emlékeztet benne? Mi az, ami annyira hasonlít hozzá? A hajviselete? Arca? Szép kezének könnyed mozdulata? A szeme? Igen, a szemében van valami, ami olyan meleg, lágy és mégis tűzzel teli, olyan tiszta és jó, olyan anyás és biztató, mint Klári szeme. Vajjon észreveszi-e Zoltán is?

— Tudom, mit jelent vezérnek lenni. Ott állni erősen, ingadozás nélkül a többi előtt, bátran, hősként, előrelátva, minden kérdésre választ adva. A vezér nem fáradhat el, nem omolhat össze, nem csüggedhet el, nem vesztheti el a hitét. Ez lehet a legnehezebb, azt hiszem. A vesztett harcok után, az ellenségtől megszállt városban, az óriási túlerőtől lehengerelve a vezérnek nem szabad összeroskadni, nem szabad sírni. Érzékeny húrt pengetek, tudom. De mégis ki kell mondanom, Zoltán: mi asszonyok, nagyon jól tudjuk, milyen hősök maguk, éppen most, a leveretésben, a legázolt, nagy tervek romjain, az összetépett zászló foszlányait szorongatva.

— De Piroska...! — kiált fel Jenő — hiszen még nem

veszett el minden! Úgy beszélsz most, mintha már nem lenne remény.

— Már nincs remény, öcsi, — az asszony szeme halálos komolysággal tapad Jenőre. — Az orosz újra ránk telepedett, és csodának kellene történni ahhoz, hogy felszabadulhassunk.

— Az ENSZ rendkívüli ülésén...

Az asszony megveregeti az öccse vállát az ujjahegyével, kis, apró, szórakozott ütögetéssel. Mikor megszólal, halkabb a hangja:

— Ha ma estére itt lenne a nyugatról jött segítség, akkor is késő volna. Hidd el, öcsi, végigrágtam magamat az összes kérdésen, míg eljutottam a válaszig: a Nyugat nem segíthet rajtunk. Ne ugrálj, Jenőkém, maradj nyugodtan és hallgass ide. Van-e jogunk nekünk, ennek a kicsike nemzetnek, ennek a cseppnyi országnak ahhoz, hogy egy újabb világégést idézzünk elő? Szembe kell nézni bátran a tényekkel. Tudom, eleget hangoztattátok és igazatok is van: ez a szabadságharc nem csupán magyar ügy, itt világnézeti összecsapásról van szó, keresztény, demokratikus elvek megvédéséről, tehát az egész szabad világnak érdeke, hogy a mi felfogásunk győzzön itt, a vasfüggöny határában. Hiszen tért nyernének, kiszélesednék a szabad terület, hátranyomulna a keleti élettér színfala, a Nyugat léphetne egyet előre. De milyen áron, fiúk? Hiszen az orosz éppen úgy tisztában van ennek a kérdésnek a jelentőségével, mint mi. Az orosz nem akar tért veszíteni, hanem inkább terjeszkedni akar. Fel kellett vonnia az Ausztriában leengedett horgonyokat, ott kellett hagynia azt a területet, azt hiszitek, most folytatja ezt a műveletet és szépen átenged minket is a Nyugatnak? Nem. Körömszakadtáig harcolna a magyar földért. Nem azért, mert az országért rajong, hanem mert a mi hazánk erősen belenyúlik az ő övezetébe és ez azt

jelenti, hogy felszabadulás esetén a Nyugat a csatlósállamok közbülsőjébe telepedne be. Tehát nem sajnálna vért, poklot, atom és hidrogénbombát, hanem addig pusztítana, amíg irgalmat nem kérnének tőle. És, ismétlem, van-e jogunk nekünk, kis nemzetnek egy egész világra kiterjedő atomháborút, egy rettenetes pusztulást előidézni?

— Hanem inkább pusztuljunk el mi, tűnjön el tízmillió ember a föld színéről azért, hogy száz milliók nyugodtan éljenek?

Jenő szája remeg a felindulástól.

— Kell, hogy higgadtságot tanuljunk végre ebből a ránk zuhant csapásból. Higgadtan, nyugodtan, mindent mérlegelve és összegezve, a parányi lehetőségből, ami megmaradt, valamit mégis felépítve, így kell élnünk ezentúl. Újra előre nézünk, messze idők távlatába, át ezen a keserves, újabb megszálláson. Azokra gondolunk, akik jönni fognak, akik majd ezután születnek és akiknek munkánk, szenvedésünk gyümölcsét átnyújthatjuk majd. Öcsi, te is hallottad november harmadikán a hercegprímás beszédét a rádióban? Ugye, hallottad. Nézd, én le is jegyeztem több mondatát magamnak. Szabad-e ingadoznunk, kétkednünk, elcsüggednünk, szabad-e tanácstalannak lennünk, mikor itt a leggyönyörűbb életprogram, amit nép kaphat? Nem emlékszel, mit mondott? Azt, hogy most van az első eset a történelem folyamán, hogy Magyarország a többi kultúrnép valóban hathatós rokonszenvét élvezi. A többi nép fölkarolta ügyét, nincs ellenségünk, mert minden néppel barátságban akarunk élni. A régi nacionalizmusokat mindenütt át kell értékelni. A nemzeti érzés ne legyen többé harcok forrása az országok között, hanem éppen az igazság fundamentumán a békés együttélés záloga. Igy az egyik ország haladása a másikat is előre viszi.

Auer Tamás feláll és átöleli a feleségét. Valahogyan találva érzi magát; a hercegprímás szavainak idézése talpraállítja benne az összeroskadt, de itt, ezen a földön tanult eszmét: a nemzeti érzés pozitívum legyen, eredményt felmutató valóság, nem pedig más népet lehengerelni, vagy elnyomni akaró, más népet kevesebbnek tartó fölényes gőg.

Piroska ránéz, kedvesen, melegen, azután folytatja:

— A hercegprímás hozzátette, tévedések elkerülése végett: mi, a kis nemzet barátságban, zavartalan, békés, kölcsönös megbecsülésben kívánunk lenni a nagy Amerikai Egyesült Államokkal és a hatalmas Orosz Birodalommal egyaránt. Jószomszédi viszonyban Prágával, Bukaresttel, Varsóval és Belgráddal. Nem mesterségesen meghirdetett, de valódi barátságban minden néppel. Ezt mondta Mindszenty. Azt is mondta, hogy a lefolyt harc nem forradalom volt, hanem szabadságharc. Igy becsülte meg a magyar nép, a magyar ifjúság óriási küzdelmét, hogy örök időkre leszögezve álljon így: szabadságharc. De amit még, beszéde végén mondott, az kell, hogy életprogramunk legyen, olyan, mint egy parancs, aminek engedelmeskednünk kell. Igy hangzik ez a mondata: Ettől a pillanattól kezdve figyeljük, hogy az ígéretek és cselekedetek fedik-e egymást?

Megsímogatja az ura kezét, de Berkyre néz.

— Értitek? Ettől a pillanattól kezdve. Tehát a mi életünkben, abban az életben, amit kivívtunk, fedik-e az ígéretek és cselekedetek egymást? Régen ezt panaszoltuk, hogy sok az ígéret és nincs eredmény, nem valósul meg a tervekből semmi, az ígérgetés kommunista módszer. De mit teszünk mi? Mit fogunk tenni most? Most, mikor elvesztettük a játszmát? Mikor újra bilincsbe raknak minket? A nemzetet felszabadító, új utakra vezetni akaró terveink tervek maradnak-e? A keresztény erkölcs-

ről, becsületről, igazi demokratizmusról, egymás segítéséről elmondott szavaink ígérgetés voltak-e csupán, vagy cselekedetté válnak majd?

Berky Zoltán nem néz az asszonyra. De az arca megváltozott. Nem, nem vídámabb, mint az előbb volt. Csak élőbb. Lehullt róla a közöny, a fásultság, a csüggedt reménytelenség szürkesége. Zsebét tapogatja meg, de visszakapja a kezét. Auer Tamás megérti: nincs cigarettája. Elébe tartja a dobozt:

— Vegyél, testvér.

Rágyújt és mélyet szív a cigarettából Berky Zoltán. Keze reszket kissé, de szemében lázasan villannak meg a gondolatok. A házigazda elfelejtette már minden aggodalmát, jóindulattal fordul a két fiatalemberhez:

— Gyertek, adok takarót, odabent csak kettő van, az kevés.

Jenő a barátját figyeli. Félti az életét. Odaszól a nővérének:

— Ha bemegyünk aludni, nem tudnátok egy szekrényt az ajtónk elé húzni?

— De igen. Persze, hogy jobb úgy. De Zoltán, ígérjen meg valamit. Nem szívesen kérem meg erre. Hiszen én is jobban örülnék, ha maga itt marad és buzdítja a diákokat, ha kell. De magát keresik mindenütt. Meneküljön!

— Én?!

— Maga. A hazát jobban szolgálja, ha menti az életét és ott kint, valahol Németországban, vagy Angliában tartja a lelket a menekültekben, és várja a pillanatot, amikor hazatérhet. Ott kint többet tehet. Beszélhet a külföldieknek rólunk és megtartja magyarnak a magyarokat.

Berky lehúnyja a szemét. Klárira gondol, aki mellett ma úgy ment el, mint közömbös idegen. Pannira gondol,

aki két nappal ezelőtt esett el, a szemeláttára. Panni, aki magabiztos, virtuskodó módján kiugrott a sorból, a többiek elé és ráfogta gitárját az orosz tisztre. A tiszt elesett vezényszavak kiáltása közben, de a többi szovjetkatona szitává lőtte a lány testét. Egyedül maradt, teljesen egyedül. A nemzetet leigázták, az ország egyetlen rettenetes csatatér, romhalmaz. Mi a jobb? Itt maradni, foggal, körömmel harcolni tovább? Vagy megfutni és szabad földön nyugalmat keresni? Itthagyni a nélkülözést, a kínt, a szerencsétlen nép rabláncra fűzését? Megfutni, gyáván, önző módon, menekülni a felelősség, a közös sors viselése elől?

— A menekülés nem mindig gyávaság, — mondja Piroska, mintha kitalálná gondolatait, — hanem sokszor feladat, misszió, felelősségteljes munka. Menjen ki az országból, Zoltán. Mi vár magára, ha itt marad? Börtön? Megkínoztatás? Életfogytiglan? Halálos ítélet? Szibéria? Mit ér el vele? Elég volt a hősi halottakból. Elég volt a Kilián-kaszárnya sok drága hőse, akik ott pusztultak, hogy amíg magyar él, emlegesse bátorságukat. És a többiek... Dunapentelén, Győrött, Sopronban, Kalocsán, Pécsett, a fővárosban, szerte az országban mindenfelé! Ezrek és ezrek haltak meg a hazáért, Zoltán. Legyenek most élők is, akik tovább küzdenek. Akik a jövőre gondolnak. Maga itt csak hősi halott lenne. Ha kimegy, óriási munkát végezhet, a maga képességeivel, becsületességével, vezéri adottságával. Gyűjtse kint össze a menekült magyarokat, mint tyúk a csibéit gyűjti a szárnya alá. Hiszen gyámoltalanok, szerencsétlenek, szomorúak mind, akik idegenbe kerülnek. Legyen őrük, gyámolítójuk, tanítójuk.

Ott állnak az ajtóban és nézik egymást. Berky szája megmozdul, furcsa rángással. Mosolyra akar húzódni ez a száj, de nem sikerül neki.

— Köszönöm...

A hang is rekedt, alig érthető. De Piroska érti. És mikor az ajtó becsukódik a két férfi mögött, sokáig néz maga elé, elgondolkozva. Nincs könnye, de a hangja mégis olyan, mintha sírna, mikor ezt mondja:

— Szegény, szegény Magyarország...

« Balog Janika a neve, gondoskodjatok róla, mi visszamegyünk harcolni! »

Ez áll a kis, mogorva fiúcska nyakán függő kartonpapíron. Sebtében kötözték ezt a négyszögletes papírtáblát zsinórral a nyakába, olyan ez a gyermek, mint egy kirakati baba, kötött sapka a fején, a kockás-barna kabát kicsit elviselt, de még ép a cipője, zsebébe tömve két zsebkendő, keztyű és száz forint, a mellén pedig a tábla, mintha egy bolt kirakatából emelték volna ki ide, az osztrák határra és a baba ára ott függne a nyakában.

Az ára.

Mennyit mutat ez a tábla? Két önfeláldozó, lelkes magyar életét, az apa és anya életét, akik visszamentek harcolni, hogy mentsék a hazát, mentsék ezeknek a kis Janikáknak és Zsuzsiknak, akik itt állnak komoran, félve, árván, az idegenek között és nem értik az idegen szót.

Gondoskodjatok róla!

És gondoskodnak róla. Szeretettel ölelik át a kis magyarokat a kitárt, osztrák karok. Ölbeemelik, viszik be a melegre, hogy elgémberedett tagjaikat a kályha közelében melengessék, hogy összeszorított, sírásraálló szájuk örvendezve nyíljon meg az illatos kávéval telt bögre láttán.

— Armes, verlorenes Ungarn! — mondják a jó osztrákok és szívük elszorul az apátlan-anyátlan gyermekek láttán, akik talán soha, soha nem látják viszont szüleiket.

Szünet nélkül érkeznek a menekültek, százával, ezrével a határra. Diákok, akik még itt is vitáznak egymás között, latolgatják a közelmúlt eseményeinek minden kihasznált és ki nem használt lehetőségét, munkások, akik aggódva várják, miképpen és hol fognak majd elhelyezkedni, orvosok, tanárok, írók, akikre ismeretlen jövő veti sötét árnyékát, asszonyok, akik féltve szorítják szívükre az egyetlen kincset: a gyermeket.

Nevetve érkezik a fiatal házaspár, csak az ő arcuk vidám, mikor elmesélik éjszakai kalandjukat. A fiatalasszony mindenáron magával akarta hozni a kis, fekete pulit, de a menekülteket vezető, idős férfi tiltakozott, mert szerinte ez veszedelmes kísérlet, hiszen a kutya a legalkalmatlanabb pillanatban ugatásba kezdhet, s akkor mindannyiuk életének befellegzett. De az asszonyka ragaszkodott Bodrihoz, s hogy más lehetőség nem volt, kijelentette: altatóport kever a kutya ételébe, attól az úgy fog aludni reggelig, mint a tej. Végre beleegyeztek a többiek ebbe a tervbe, Bodri belefetyelte az altatót és negyedóra multán tényleg mély álomba merült. Nekiindultak az útnak, Bodrit vastag, kötött kendőbe göngyölte asszonya és úgy vitte az éjszaka sötétjében. A vezető megállásra kényszerítette a társaságot, mert hallani vélt valami neszt és attól tartott, hogy a határőrség tagjai közelednek. Igy álltak percekig, halálos csendben várakozva, de ebbe a nagy csendbe Bodri egyszerre belehorkolt, hangosan, dallamosan, húzva és hörögve, ez a hortyogás valami tagbaszakadt, kövér, magasvérnyomású díjbirkózónak is becsületére vált volna. A vezető csendben szitkozódott és azt súgta, hogy megfojtja a kutyát,

mire az asszonyka futni kezdett, Bodrival a karjában és ő volt az első, illetve ők voltak az elsők, akik az osztrák határt átlépték, a csoport csak negyedóra múlva érte őket utól.

Kláriért Zoltán egyik barátja futott el a kórházba:

— Azonnal menekülnöd kell! Már nem csak Zoltánt keresik, hanem téged is.

Akkor már szedték össze az embereket, akikre az a gyanú esett, hogy a forradalomban részt vettek. A föld alól bukkantak elő váratlanul az ávósok és megkezdték áldatlan működésüket újra.

— És Zoltán? — kérdezte Klári, de félt a választól.

— Nem tudom, hol van. Amint megtaláljuk, elviszszük a határig, ne félj.

Ez a diák szerzett Klárinak hamis papírokat, amelyek segítségével Győrön keresztül eljuthat a határra. Olyan volt az egész, mint egy lázálom. Teherautón rázódtak sokáig, a többi utas is ugyanazzal a céllal ült ott, mint ő. De mikor a két rendőr megállította az autót, igyekeztek elfogulatlan arcot vágni, és nyugodtan felelgetni a feltett kérdésekre. Klári pettyes kendővel kötötte be a fejét, és szívéhez szorította a félesztendős csöppséget, a mellette ülő asszony gyermekét, mintha a sajátja lenne.

— Aljas, piszkos fasiszták vagytok, mi? Szökni akartok, mi? A határ felé igyekeztek?!

Igy kiáltott rájuk a szélesvállú, nagyorrú rendőr, miközben közelhajolt Klárihoz.

— Ugyan, hagyd békében őket, — szólt rá a társa, akinek fáradt arcán jóindulat ült, — hiszen hallod, hogy temetésre mennek. Galgonyba, a nagyanyjuk...

— Nagyanyjuk! Nem is volt ezeknek nagyanyjuk soha! — kacagott a nagyorrú a saját tréfáján, nyers volt

a hangja és szájából sörszag áradt. — Ennyi gyerek, ez mind temetésre megy, mi?!

A teherautón Klárin kívül két házaspár ült s azok gyermekei, számszerint hatan.

— Ugyan, János, hát hol a fenébe hagynák a gyerekeket, ha útrakelnek? Az út maga két nap, oda-vissza.

— Tied ez a poronty, elvtársnő? — fordult Klárihoz a testes rendőr megint.

— Enyém.

— Van neki apja is? — firtatta tovább a férfi.

— Nem, apja nincs.

Klári megijedt, mikor a felelet kiszaladt a száján. Annyira tele volt saját gondjaival, szíve alatt hordott gyermekének bizonytalan jövője kétségbeejtette s így csupán a fájdalmas valóságot vallotta. Azt hitte, most elrontotta a saját ügyét épen úgy, mint a többiekét. De a tagbaszakadt, nagy darab rendőr hahotázni kezdett.

— Ez jó, te, hallod-e... Itt áll a papírjában, hogy Botka Pál villamoskalauz felesége az asszony, s ez meg bevallja, hogy a gyerek ám nem Botkáé, ennek nincs apja! Ez jó! Ez igen!

Berky Zoltánné a kiállott ijedtség feszítő izgalma után kacagásban tört ki; ideges, hiszterikus nevetés volt ez, amelyben nincs megállás. A könnyei folytak, de ő nevetett, nevetett, visongva és idétlenül tovább. A rendőr intett, hogy elindulhatnak.

— De te, elvtársnő, ha visszafele jössz, keress meg itt engem, értetted?

A teherautó elindult és amint elhagyták a kanyarodót, a Klári mellett ülő férfi arculütötte a még mindig nevetgélő Klárit.

— Bocsásson meg, kérem, de én tudom, mi ez. Orvos vagyok... Az izgalmak reakciója. Másképpen nem tudtam

volna ezt megállítani most. Ágnes, vedd el a gyereket a nagyságos asszonytól.

Késő este értek el arra a címre, amit nem papíron, hanem fejben őriztek meg. Tizenhat kilométerre voltak a határtól. A teherautó innen visszatért. A megadott címen a szükséges keresztkérdések megválaszolása után vacsorát kaptak, azután lefektették a gyermekeket, hogy az éjszaka beálltáig kipihenjék magukat.

Klári sokáig állt a csillagtalan este sötétjében, a kapufélfához dőlten. Az ura járt az eszében, különös találkozásuk a kórház előtt, a kemény tekintet mögött a kiábrándultság, reménytelenség szomorú fénytelensége. Ki vigasztalja meg, ha letört? Ki emeli fel, ha céltalannak látja a jövendőt? Ki imádkozik vele? Vagy helyette, mikor bezárul a lelke Isten előtt is? Panni ott van-e a közelében?

A ház mellett kis virágoskert lehetett, mert a levegő tele volt ázott krizantének csípős illatával. Szeme megszokta már a félhomályt és jól látta a templom körvonalait. Talán rászóltak volna, ha észreveszik, hogy hangtalanul tovább suhan, mint egy szellem és benyit a templomajtón.

Csend volt ott, mélységes csend. Klári lerogyott a földre. Szeretett volna panaszkodni, sírni, fohászkodni, de nem volt egyetlen összefüggő gondolata sem. Várt, sokáig várt valamire, maga sem tudta, mire. Könnyek égették a szemét, de nem érzett sem megkönnyebbülést, sem vígasztalást, amit a csend máskor meghozott neki. Felállt azután és lopva, ahogy jött, visszament a házhoz, ahol társai pihentek. Mikor belépett az ajtón, látta, ott ülnek még a felnőttek, a kis konyhában. Engedelmet kért, hogy levelet írhasson. Üres szobába vezették, ahol szalma volt a földre vetve a menekültek számára. Kis

konyhalámpát helyeztek az asztalra, és annak világánál fogott bele Klári a levélírásba.

« Most indulok, Zoltán és egy utolsó istenhozzádot akarok feléd kiáltani ebben a pillanatban. A menekülők, akikkel együtt keltünk útra, pihennek, gyermekeik elaludtak és várjuk, hogy leszálljon az éjszaka, melynek leple alatt majd átléphetjük a határt.

A határt! Istenem, de súlyos szó ez! Nem csak a magyar határt jelenti számomra, hanem eddigi életem lezárását és egy új, ismeretlen lét kezdetét. Az előbbi ragyogó volt, minden nélkülözése, gondja, aggodalma ellenére is színes, ízes, valóságos, bűbájosan szép, szívet melegítően gazdag élet. Ami most következik, az csak létezés, vegetálás lesz, szürke napok egymásután következő sorozata, terhek elviselése, feladatok hordozása, józan, örömtelen, keserves időszak, mely rámtelepszik, fogvatart, amíg egyszer majd fel nem szabadít a halál.

Kis petróleumlámpa áll az asztalon, a padló szennyes, elhanyagolt, mert ebben a házban minden nap fáradt, boldogtalan menekülő magyarok nyújtják ki rövid pihenésre elcsigázott tagjaikat a földretett szalmazsákon, otromba, sáros cipőjükről lehull a magyar föld utolsó símogatása és érkezésük napján tovább indulnak, hogy rövidesen osztrák rögöt taposson a lábuk. Sivárak a nedves falak, a szennyes ablaküveg, a földrevetett fekvőhely, melyből szertehull a sokat használt, tört szalma, s ahol gyötrelmek és könnyek emléke leng.

Én is elnyúlhatnék ott, hiszen halálosan fáradt vagyok, de inkább papírra vetem gondolataimat, melyek most is hozzád szállnak. Vajjon találkozunk-e még az életben? Nem hiszem. Hiszen visszautasítottad feléd nyújtott kezemet s ez a kéz nem lendülhet feléd többé. Büszkeségnek mondod ezt? Megbocsátani-nem-tudásnak?

Pedig nem haragszom, hogy is tudnék én rád haragudni! Mi ez, ami megbénít mégis, ha rád gondolok, mi ez, ami visszatart attól, hogy visszarohanjak és keresselek sebesültek, menekülők, deportáltak és foglyok között? Nem a magam élete miatti aggódás tart vissza, hanem az a félelem, hogy meglátod a szememben a józan mérlegelést, a kutató figyelmet: az vagy-e, akinek hittelek? Mert kinek hittelek én téged? A legkülönbnek mindazok között akiket ismerek. Úgy tudtam, komoly, súlyos elveket és értékeket gyűjtöttél össze magadban, kikristályosodott, keresztényi öntudatot, körülhatárolt, megdönthetetlen erkölcsi törvényt, védelmet jelentő hűséget, szilárd hitet, segíteni kész emberszeretetet, a munka, a példaadás, a kötelesség és feladat boldog vállalását.

Mennyi ebből a valóság és mennyi az általam rád aggatott dísz? Most annak lengetek búcsúzóul fehér kendőt, akinek hittelek és szerettelek. Aki egészen bizonyosan egyedül marad majd egyszer, és felém fog nyúlni a mérhetetlen nagy távolságon át, de nem talál, nem ér el soha, soha többé engem. Milyen egyedül leszel akkor, édes Lelkem! Milyen megrettenve lankad le utánam nyúlt karod és milyen rettenetesen elhagyatott leszel akkor! Rádöbbensz, hogy minden múlandó ezen a földön, csak a mi kettőnk boldog múltjának fénye örök. Ha összetörnéd a reimsi dómot, minden darabja a gótika szépségét sírná feléd. Mindent elkövethettél szakadásunk érdekében, de ha megsebeztél engem s magadat is, az egység megmaradt. Most még tagadod ezt, tudom. Te, aki valaha ezt írtad nekem: «A legtisztább vízből is pocsolya lesz, ha parttalanul fut...» — most a parttalanság, a felelőtlen korlátlanság, a határ és törvény nélküli élet vidám örömét választottad a bizonyosság, a hűség, a rend maradandósága helyett. De nem csak téged vádollak. Magamat is. Te a mulandó és felelőtlen örömbe

gubóztad be magadat, én pedig a puritán keménységbe. Mindketten hibáztunk. Mert a begubózott lélek senyved, penészesedik, visszafejlődik. És nem ok nélkül, cél nélkül, feladat nélkül jöttünk a világra. Ki kell bontakoznunk, ki kell tárulnunk, ha szükséges, még fel kell áldoznunk életünket is.

Hol maradt a szeretetünk, Zoltán? Ez a mindent elnéző, elsimító, áthidaló, átmelegítő érzés, amelyre legtöbb szükségünk volna ebben a szerencsétlen, hideg világban? Mikor anyámat elvesztettem, mikor szegényen, szomorúan a vállamra hajoltam egyszer, ezt mondtad: a szeretet azért van, hogy általa megmutassuk, mennyit tudunk elviselni és szenvedni. Édes drágám, nem tudtuk megmutatni mégsem. Nem volt elegendő az érzés? Vagy túlságos nagy volt a kísértés? Győzött az önzés bennünk, a sátán hatalma? Elengedtük egymás kezét, pedig az volt a parancs, hogy egy életen át tartsuk egymást.

Míg a többiek a kis konyhában üldögéltek, én besurrantam a bádogtetős, kis templomba. Csend volt bent, nem volt ott senki, csak Isten. És én. Imádkozni akartam, érted is, de csak sírni tudtam. Mert éreztem, mögöttem letarolt, megölt örömeim maradtak le, előttem a legárvább sors sivársága vár. Sirattam magamat, akit elküldtél és téged, aki éppen olyan árva lettél, mint én. Sirattam magunkat, akiket Isten egymásnak teremtett s akik önfejűen megtörtük a teremtett egységet. Talán, talán a könny is elmond annyit, mint a szó? Talán a könnyek prizmáján is megragyogott életem öröme és bánata úgy, mint az imádságban? Talán látta Isten, gondolod?

Mennyi mindent szeretnék még mondani neked, most, hamar, mielőtt útrakelünk, de már megzörgették az ajtót, indulnunk kell. Kint felugatott egy kutya, és nyikorog a kerekes kút lánca. Elszorul a szívem, Zoltán, mintha csak most érteném meg, hogy mindent itthagyok, ami

kedves nekem. Hogyan mondhatnám el, mit kívánok neked? Sikert, boldogságot, eredményeket, jólétet, pozíciót, vezéri egyéniségednek alkalmas területet. Felejts el? Vagy gondolj rám? Mi a jobb? Mit tegyek? Forduljak vissza? Maradjak? Várjalak meg? Drágám, hát soha többé? Soha többé? Mennem kell, sürgetnek. Isten veled! Klára. »

És alatta, sebtében odavetett betűkkel, alig olvashatóan: « Szeretlek, Zoltán ».

Ez a két szó, kúszált betűivel olyan, mint egy jajkiáltás.

* * *

Útrakészen áll a csoport. A gyermekeknek elmagyarázták, hogy beszélni semmiképpen nem szabad. Felfohászkodnak és nekiindulnak az útnak. A kisebbeket felváltva viszik karon a férfiak. A legnagyobb gyermek tizenöt éves már, bátran ott gyalogol mellettük. Elérik a vasúti sínt és ott lépdelnek tovább, vigyázva, rettegve, mint a haramiák, akik drága kincset raboltak valahol. Pedig nem visznek mást, csupán a puszta életüket.

Éles szél vág az arcukba, és olykor havasesőt csap feléjük. Lábbelijük régen átázott már, de egyikük sem panaszkodik sem a hideg, sem a fáradtság miatt. Talpalnak tovább, szó nélkül, szinte lélegzetet visszafojtva, menteni az életet és a hat kicsi gyermekben rejlő jövendőt. Az éjszaka rájuk borította jótékony leplét, hogy rejtse őket a gonoszok árgus szemei elől.

De egy szempár mégis észreveszi őket. Váratlanul toppan eléjük a határőr, rájukszegzett puskával. Dermedten torpannak meg. Klári szorosan fogja az egyik kisfiú kezét, aki már néhány percen át mellette gyalogolt.

— Elcsíptelek, disznó fasiszták!

Senki nem szól. Állnak és várnak.

— No mi baj? Inatokba szállt a bátorság, mi?!

Feléjük világít zseblámpájával, és a gyér fény ráhull a szürke, elcsigázott, szomorú arcokra. Tudják, hogy itt a vég. Nincs szabadulás, nincs menekülési lehetőség. Még itt vannak, magyar földön. « S itt élned, halnod kell. »

— Édesapám, miért nem megyünk tovább? Hideg van! Fázom!

Megdermed bennük a vér. A kicsi Bandi édes, panaszos hangja belekapaszkodik az északi szélbe, megállásra kényszeríti a havasesőt, kisimítja a sáros föld göröngyeit, angyalokat hív segítségül és ördögöket űz el. Ott leng ez a gyermekhang az éjszaka csendjében, mint hívogatás, intés, símogató áldás. Csak egy ember akad, aki meg nem hatódik tőle, akinek a szívén hiába kopognak: lehullnak a kérő szavak a keménységén, mint vaskapura szórt gyöngyszemek.

— Innét senki tovább nem megy! — dörög a határőr. — Kezeket fel! Sorbaállni! Kár minden golyóért, ilyen utolsó, piszok banda, mint ti, meg se érdemlitek! Mit mondtam, hé!

Ez Klárinak szólt, aki ösztönszerű mozdulattal a kicsi Bandi elé lépett, abban a balga reményben, hogy a határőr elől eltakarhatja a kisfiút.

Becsukott szemmel várják a halált. Van-e imádságuk? Küldenek-e istenhozzádot valaki felé, aki otthon maradt?

Várják a sortüzet. De az nem jön. Ehelyett furcsa, puffanásszerű hangot hallanak, mintha telt zsák zuhant volna elébük, a sárba.

Újra fény esik az arcukra, nagyobb lámpából sugárzóan. Megvilágítja a fény a robusztus alakot is, a szőrmegalléros katonaköpenyt is, a széles, vigyorgó arcot is, a kucsmát is, mely mind, mind a lámpáttartó hatalmas kézhez tartozik.

— Nem kell félni, bratyuska, — mondja az orosz és nevetése jóindulattal száll arcról-arcra. — Csak ez kapott « bumm » a fejére. Rossz ember. Mindenkit puff-puff? Gyereket is? Rossz, rossz ember.

Nem mernek mozdulni. Még nem tudják, mit jelent ez, játékot, bosszút, védelmet?

— Gyerek szép. Mi a neve?

— Bandi.

— Szép gyerek. Nekem három. Én régen itt, Magyarország. Szolnok, most!

De magyar tudása felmondja már a szolgálatot, oroszra fordítja a szót, és Klári engedelmesen tolmácsolgat.

— Hány éves?

— Hat.

— Hat? Az én Dmitrim is hat esztendős. Mondd, szépen: Dmitri.

Klári nógatja a kis Bandit, aki megkísérli:

— Dimitri.

— Nem, nem jó, így: Dmitri.

— Mitri.

— Jó! Igen, így jó.

Topognak, fáznak, de nem mernek szólni. Az orosz nagy szőrmebélésű bundában áll ott, erős bakancsban. Az ő lábuk meg majd elfagy az ázott, sáros, vékony cipőben.

Újra oroszul beszél a szovjetkatona. Azt mondja, hogy ellenség nincs is, ezt csak kitalálják a vezetők. Ő nem lőtt soha egy magyarra sem a forradalom alatt. Ezt a határőrt azért ütötte le puskatussal, mert meghallotta, miket mondott, és hallotta a gyerek hangját is. Higyjék el, az orosz mind jó, csak kevés kivétel van köztük, azok, akik harcra kényszerítik a sok, becsületes, jóindulatú oroszt. Kár, hogy sötét van, különben megmutatná a

családja képét, különösen a kis Dmitriét, aki éppen akkora, mint Bandi. Bandinak mondják meg, hogy a kis Dmitri tulajdonképpen jó testvére neki. Ellenség nincs. Ők mind testvérek, csak az ilyen gazember mind pusztuljon el, mint a határőr.

— Érted, bratyuska? — szól most közvetlenül az orvoshoz, aki Bandi kezét fogja.

— Értem.

— Mi köztünk nincs baj? Nincs, mi?

— Nincs.

Az orosz szeme könnytől fátyolosodik el. Meghatódik saját jósága felett és szeretné ezt bizonyítani is. Zsebébe markol és papírpénzt szed elő, Bandi kezébe nyomkodja.

— Ne, fogd meg. Tied, Bandi.

A gyerek anyja ijedten biztatja a kisfiút:

— Fogadd el szépen, Bandika, látod, milyen kedves ez a bácsi?

— De ő nem ruszki, úgye édesanyám?

Mindenki megretten. Dermedtre komolyodnak az arcok. Csak a szovjetkatonáé nem.

— De, ruszki! De mi az: ruszki? Magyarszki? Polszki? Semmi. Szó. Érted? Szó. De az: jó ember, rossz ember, az nem szó. Érted?

Bandi nem érti. Nem mer felelni, csak szorosan odahúzódik az anyjához, görcsösen fogja a kezét, a szavak inkább ijedtséget keltenek benne, pedig az orosz nyugtatni szeretné. De a felnőttek értik a szavakat, a szavak mögött lappangó, bölcs gondolatot, amit az orosz katona nem tud kellőképpen kifejezni, mégis úgy dereng át a szeretet és segíteniakarás szépsége az ügyetlen, tört beszéd gomolygó ködén, mint a kelő nap fénye a virradat árnyékán.

A szovjetkatona még nem fejezte be az adakozást.

Lehajlik, odanyúl a némán fekvő határőr oldalához és kiemeli a táskából a pisztolyát. Bandi apjának adja át.

— Bratyuska, vidd. Ki tudja, még több ilyen rossz ember? Határ közel, de kell fegyver. Vidd. Gyerünk.

Furcsa menet ez. Elől indul a szovjetkatona, aki karjába emelte az ijedt Bandit. Közvetlen mellette lépdel az orvos, és titkon simogatja a kisfiú kezét, hogy a gyerek ki ne nyilvánítsa félelmét, ellenszenvét, mert ezzel sírt ásna mindannyiuknak. Mögöttük gyalogolnak a többiek. Így mennek jó darabig, s akkor megáll az orosz.

— Itt. Én nem tovább. Akkor nekem lesz puff-puff fejembe.

Klárit lelke mélyéig megrázta ez a jelenet. A magyar határőr, aki agyonlőtte volna mindegyiküket, és a muszka, aki megmenti őket, sőt elkíséri az osztrák határig. Mit jelent az, hogy magyar, vagy orosz? Semmit. De az, hogy jó ember, rossz ember, az több, sokkal több...

Maga sem tudja, hogy történt, hirtelen lehajlik és megcsókolja a szovjetkatona kezét. Az orosz nevet és nem érti, hogy is érthetné, mi megy végbe egy magyar asszonyban ebben a pillanatban és hogy ez a kézcsók a hála és megbecsülés kifejezője. Nevet és sorban kezetráz mindenkivel.

Mi az, hogy kultúra, civilizáció, művészet, tudomány, jólneveltség? Ez is elegendő, ez az ősi ösztönből eredő, egyszerű bölcselet, amit az orosz kinyilvánított. Ezt kellene hirdetni odakint is, csak ezt. Így megdönteni a kommunista « egyenlőséget » az igazi szeretet szavával és bizonyításával. Hivatástudat ébred ebben a pillanatban Berky Zoltánnéban, nagyot lélegzik, tele szívja a tüdejét utóljára a magyar földből áradó, nedves illattal, és úgy érzi, megtelik valami különös erővel, bizonyossággal, hittel és munkakészséggel. Szinte szégyenkezik ernyedtségén, reménytelenségén, kétségbeesésén, amit ott

érzett, a kis házban, levélírás közben. Zsebébe nyúl és előveszi a levelet. De nem adja oda a vezetőnek, aki éppen búcsúzkodni kezd, hogy visszatérjen, hanem összetépi apró darabokra és elengedi a kezéből. A csontigható északi szél felkapja a papírdarabokat és sodorja, sodorja kelet felé, a magyar táj felé. De a sötétben ezt nem látni.

— Klári, gyere, — szól rá az orvos felesége, sürgetőn.

Szürke az égbolt.

Áthatolhatatlanul függ a táj felett, mint valami sűrű, nehéz függöny, mely a földet irígyen meg akarja fosztani minden fénytől és színváltozástól.

Már kilencre jár az idő, de a fiatal asszony nehezen tudja összeszedni erejét a felkeléshez. Csak fekszik, tompa kábultságban, kedvetlenül, a lilaselyemmel bevont pehelypaplan alatt, mozdulatlanul nézi a széles ablakon át a szürke eget, s a szürke égbolt mozdulatlanul nézi őt. A szoba hőmérséklete hűvös, mert itt egészségtelennek mondják a melegre fűtött hálószobát. A XIV.-ik Lajos korabeli bútorok törékenynek, szinte összeroppanthatónak tűnnek a mai, földrengéstől zengő világban. Süppedő, sötétlila szmirnaszőnyeg borítja a padozatot, alacsony asztalkán, fehér, delfti vázában sápadtrózsaszínű szekfűk illatoznak. A nehéz függönyök ugyanabból a fakóarany-csíkos damasztból készültek, mint a fal kárpitozása.

Klári végre rászánja magát a felkelésre, fáradt mozdulattal csúsztatja lábát a ciklámenszínű topánkába. Az ovális tükör előtt állva figyelmesen nézi azt a vékonyalakú nőt, akit a tükör mutat feléje, fehérbársony köntösben, sápadt, komor arccal. Átmegy a fürdőszobába és

kinyitja a csapot, de olyan sisteregve és gőzölögve ömlik a forró víz, hogy sokáig keveri hideggel, míg kellemes meleggé válik a fürdővize. Mikor belép az alacsony, beépített kádba, az időre gondol. A saját idejére, mert alig öt hónap múlva nehéz testtel fog kórházba indulni, hogy gyermekét a világra hozza.

Ha az urára gondol, megrezzen és majdnem fizikai fájdalmat érez a fényűzés és kényelem láttán.

Mégis Magyarországon kellett volna maradnia? Megvárni a biztos hírt Zoltán fogságáról, menekléséről, vagy haláláról? Gyávaság volt ez, hogy a tízezrek áradatával hagyta magát sodortatni a határ felé, a szabadságot jelentő osztrák földre és onnan tovább, Hollandiába? Várnia kellett volna, amíg... De mire várni? Arra, hogy megszigorítsák a határőrséget és Nyugat előtt leengedjék a sorompót? Gyávaság volt ez, kialudt lelkesedés, közöny, eltompulás, önzés? Fel kellett volna újra venni az igát, a súlyosabbat, a keservesebbet, a fájdalmasabbat, meg kellett volna várni, milyen sorsot szánnak a most hatalomra jutottak Berky Zoltán özvegyének, az ifjúság vezére ellen érzett gyűlöletüket vajjon kitombolják-e a hitvesen?

Mindenki menekült körülötte azon a napon. A kórházban suttogva erről folyt a szó, lábbadozó betegek, ápolónők, látogatók mind a megtorlás szörnyűségeiről és a menekülés szükségességéről beszéltek. Ifjak tüntek el és senki nem hallott róluk többé, valahol zakatolt velük már a vonat ismeretlen cél felé, hogy további életük a kényszermunka taposómalmában örlődjék fel. Börtönök nyúltak újra véres karmaikkal ártatlan magyarok felé, akiknek az volt a bűnük, hogy fel akarták szabadítani rabigájából a nemzetet. Az akasztás szégyenfájára kerültek a hitvallók, a tisztahomlokú hősök, akiknek a lelke úgy tárult ki az égi ihletés előtt, mint liliom kelyhe, hogy

befogadja a harmatot. Nemzeti hagyományok, vallás, tiszta erkölcs ismét olyan szavakká váltak, amelyeket csak súgva szabad kiejteni. Mert Gerő Ernő még október 23-án leszögezte, szinte törvénybeiktatta elveinek eme jellemző megnyilatkozását: « Elítéljük azokat, akik ifjúságunk körében a sovinizmus mételyét igyekeznek terjeszteni. »

Tódult nyugat felé az áradat, kocsin és gyalogosan, értékeket mentve és kis batyut szorongatva. Keserű, komor, elcsigázott magyarok, akiknek egyszerre már nem volt joguk magyar földön élni. Mert ők voltak azok, akik a szabadságot akarták kiküzdeni és a nemzetnek rabként kell tovább élnie.

Olyan volt az egész, mint egy lázálom. Arcuk merevvé fagyott, tekintetük sötét és reménytelen. A határon visszanéztek mind, utoljára. Az utolsó toronyra, mely még magyar falu népét hívogatja. Az utolsó fellegre, mely magyar területre fog hóleplet hullatni. Az utolsó varjúra a kopár ágon, mely gazdagabb, mint ők: Magyarhonban élhet tovább. És lehajoltak hirtelen, lebuktak, térdreestek, mint az Oltáriszentség előtt, ott, a határon, elüldözött, kifosztott szerencsétlenek: megcsókolták a földet, a drága magyar földet, melytől most el kell szakadniuk, élni és halni nem itt fognak már. És egyszerre minden nehéz lett, mintha ezertonnás súly szakadt volna vállaikra, alig tudnak tovább menni, botladozva vánszorognak tovább a sűrű homályban.

Hová lesz a nemzet híre és dicsősége? Hová tünnek a sugárzó múlt kimagasló alakjai? Hová tűnik majd az emlékezet, mely ma még elébük varázsolja a régmúlt évek drága kincseit? Az illatos, lágy rozskenyér jóízét, a pirultra érett rózsabarack édességét, a zsíros, fekete földet, a szomorúfűz zöldselyem uszályát a kanyargós, szőke Tisza partján, a kristálytiszta hegyipatakot, mely-

ben pisztrángok cikáznak ezüstösen, a tihanyi, zengő visszhangot az opálfényű Balatonnál, a bűbájos pilisi erdők lila harangvirágát, a Margitsziget mesélő romjait, a hortobágyi puszta látóhatárán villódzó, sejtelmes délibábot?

Ezek a képek szorítják majd el a szívüket a kanadai mezőkön és a belga szénbányákban, Sao Paulo tikkasztó hőségében és a hollandi halászfalu permetező esőjében, New York felhőkarcolói között és Florida színpompás vadonjában. Könnyek folynak majd az arcukon, ha emlékeznek, és minden csepp elmos majd egy szót, egy mozdulatot, egy utcanevet, egy arcot az emlékezetükből. A hontalanok, ezek a jogtalan, jövőtlen, örömtelen koldusok, így lesznek napról-napra szegényebbek, mert lassanként kihull kezükből a kincs: a múlt emléke. Gyermekeik már nem is fognak tudni semmit a hon szépségéről és a dallamos nyelv gazdagságáról. Ők már csodálkozva néznek szüleikre, ha azok karácsonyestén görcsösen kapaszkodnak egymás kezébe és könnyes az arcuk, vagy ha nyári reggel tétován megállnak egy gabonaföld mellett és valami ilyesmit mormolnak elkomorodva: emlékszel még, Újfalun, amikor...

A gyermekek már mindent, mindent elfelejtettek ekkorra, ők már nem beszélnek magyarul, csodálkozva állnak majd az apa halálosságyánál, aki a kis kendőbe göngyölt magyar földet szorongatja gyenge kezében. A gyermekek már nem lesznek magyarok.

* * *

Sűrűn, szitálva hull az őszi eső. Békés, egyhangú, kitartó eső ez, nincs benne lázadás, harag, mindent elárasztani, elmosni akaró buzgalom, csak álmos, egyenletes álhatatossággal permetező készséges engedelmesség, sietésnélküli munka teljesítése. Olyan ez a hollandi eső, mint a hollandi lélek.

Az öreg inas lesegíti a vendégről az átázott esőköpenyt, felakasztja a fogasra, amíg a hölgy a tükörben vizsgálgatja arcán az esőtől elkent festék visszatetsző foltjait. Türelmesen vár, mozdulatlanul, csak akkor rezzen össze, mikor a vendég odafordul hozzá:

— Jack, bent van a tábornok úr is?

Jack nem szereti, ha a szomszédbeli újgazdagok éppen úgy keresztnevén szólítják, mint gazdái és a hozzájuk illő barátok. Ezek a szomszédok nemrégiben költöztek ide és érthetetlen módon beférkőztek ebbe a társaságba. Jack sóhajt és a régi időkre gondol, amikor ilyenfajta kiöltözött, rosszmodorú emberek ebbe a házba be nem tehették a lábukat.

— Igenis, bent van a tábornok úr is.

Nehezen tudja megvetését elleplezni. Szerencsére a vendéghölgy azt hiszi, Jack magatartása nem más, mint a jólnevelt inas tartózkodó merevsége, amit angol filmeken is meg lehet csodálni, így nem sértődik meg.

A szalonban más vendégek is vannak, akik délelőtti kávéjukat fogyasztják éppen. Auguszta, a háziasszony gondoskodik az újonnanjött kávéjáról is.

— Tejszínt?

— Isten őrizz! A vonalaimra mindig vigyázok.

A kávéhoz ellenben megeszik két tortaszeletet, mokkakrémmel töltve.

— Nemsokára lejön Klári is, — mondja Auguszta a kérdezőnek és sovány, öreg kezét a sziámi macska zsemleszínű, rózsaszínbehajló dús bundáján nyugtatja. — Szegénykének sokat kell pihennie, hogy összeszedje magát.

— Kisbabát vár, amint hallom, — jegyzi meg a szomszédból való hölgy, és a háziasszony kissé elkomorodik.

— Igen, — feleli, — de ez az asszonyka annyi mindenen ment keresztül, isteni csodának tűnik, hogy kibír-

ta. Nem sokat beszél róla, de annyit elárult, hogy kórházban dolgozott, sebesültek között.

— És az ura?

— Még mindig nem tudunk róla. A Vörös Kereszttel kerestetem, össze-vissza telefonálgattunk már, minden követ megmozgatunk az érdekében. De félek, hogy nem tudjuk kihozatni ide, legalább is nem most.

— Talán nem is él, — mondja az újonnan jött vendég, és a társaság ismét megrezzen a szavára.

— Természetesen minden lehetséges, — mondja Auguszta szárazon, — de a legrosszabbra igyekszünk nem gondolni.

Auguszta bátyja, a tábornok, aki civilben van ugyan, de kemény tartása, rövid nyakának merevsége és pattogó hangja elárulják régi foglalkozását, kissé előrehajlik.

— Kérlek, Auguszta, ne vedd rossz néven, ha ellentmondok neked, a struccpolitikát soha nem szerettem. Számolni kell minden eshetőséggel. Szerintem a keresetésnél is több óvatossággal kellene eljárnod. Nem kell annyira harangozni ezt a nevet, hogy Berky Zoltán. Szegény ember, talán valahol szeretne éppen átjutni a határon, de a te jóindulatú, nagyhatalmú apparátusod annyira felkeltik személye iránt az érdeklődést ott, ahol a kémrendszer egészen elsőrangúan működik, egy rendőrállamban, a forradalom leverése után...

— Jó, jó, — mondja idegesen Auguszta és csipkekézelőjének virágmintáit tépdesi — de tétlenül sem ülhetünk! Ez az asszonyka éppen eleget szenvedett ahhoz, hogy az urát is elveszítse most.

— Borzasztó ez az egész forradalom, — jegyzi meg a szomszédból jött hölgy és igyekszik résztvevő tónust adni a hangjának, miközben narancssszínű körmét vizsgálgatja és ezt gondolja: ezt a manikűröslányt is kidobom, a balkezemen lepattog a lakk — miért is volt szük-

ség erre a felkelésre! Miért nem tudnak az emberek békességben élni egymással! Ezek a magyarok nem bírnak a temperamentumukkal. Majdnem lángbaborult egész Európa miattuk! Az uram is azt mondja, nem lett volna szabad ennyire menniük. A most érkezett menekülteket át kell nevelni. Meg kell őket nyugtatni. Hogy ne foglalkozzanak politikával, ezek a fiatal, éretlen, kiforratlan diákok, akik csak lázítani tudnak...

Nyomott csend fogadja szavait, de nem veszi észre.

Jack az ajtóban áll, észrevétlenül, és arca mindjobban befelhősödik. Úgy áll ott, kezében a nagy tálcával, melyre a kávéskannát helyezte, hogy csak két lépés választja el a beszélőtől, de az ajtó dúsan omló függönye mégis eltakarja őt félig.

— Igen, alaposan ráncba kell szedni ezeket a meggondolatlan fiatalokat. Itt van az én két fiam, az egyik jövőre doktorál, a másik, bár csak 23 éves, ó, most kiszámíthatják az életkoromat, — mondja felbúgó kacagással és szeme kacéran villan a tábornok felé — szóval csak huszonhárom éves, de már bent dolgozik, mint igazgató, a vállalatunknál. Ez a két fiú olyan békés, józan, annyira távol áll tőlük minden szélsőséges ideológia, hogy meg sem tudják érteni, miképpen keletkezhet egy országban forradalom, amit a fiatalság idézett elő és szervezett meg! Az én két fiam csendben, nyugodtan él, imádnak vitorlázni, meg síelni, a nagyobbik már díjat nyert egy nemzetközi autóversenyen, akkor kapta az apjától jutalmul a Studebakert, de hogy ezek eljárjanak diákgyűlésekre, tüntetésekre, izgassanak, szervezzenek! Az ég óvjon meg minket ettől!

Szinte dühösen szív egyet a cigarettájából és hozzáteszi:

— Mi békés emberek vagyunk. Persze, inkább a baloldali politika felé gravitálunk, de mérsékkel, mérsékkel!

Ez csak nem szégyen? Hiszen a német megszállás alatt láttuk, hogy...

Az öreg inas szeme előtt elsötétül a világ. Elfelejtkezik jólneveltségéről, nyugalmáról, fegyelmezettségéről. Megbillenti a tálcán álló kávéskannát. A sötétbarna folyadék rálöttyen a türkiszkék, nehézselyem ruha bővenomló szoknyájára.

Jack október óta figyelemmel hallgatta a rádióadásokat, olvasta a napihíreket, ott volt a menekültek fogadtatásánál, beszélt azokkal, akik németül tudtak és teljesen tájékozott volt a magyarországi események felől. Az ő lassú vére is fellázadt a zsarnokság kegyetlen módszereinek hallatára.

— Bocsánat, asszonyom, — mormolja — azonnal hozok langyos vizet és szivacsot.

Mikor kimegy, Auguszta bosszúsan mondja a bátyjának:

— Mondom neked, hogy Jack már öreg, és nem akarod elhinni.

Senki nem tudja, hogy nem a kivénült inas ügyetlenkedése okozta a balesetet, hanem a világnézeti ellentétek forrongó hangulata.

EPILÓGUS

> « Vagy azt gondoljátok, hogy az a tizennyolc, akire Siloéban rádőlt a torony és megölte őket, vétkesebbek voltak a többi Jeruzsálemben élő embernél? Nem. De azt mondom nektek: ha meg nem tértek, éppen úgy elvesztek mindnyájan ».
>
> *Lukács 13, 4-5*

Auguszta legidősebb bátyja hetvennégy esztendős kora ellenére még mindig közismert és nagyrabecsült tagja annak a rétegnek, mely külpolitikával foglalkozik. A kiöregedett államférfi teljesen visszavonultan él, és alig hagyja el lakosztályát, a nyilvánosság előtt csak igen kivételes alkalmakkor mutatkozik, de cikkeit sóváran várják napilapok, szakfolyóiratok és rádióállomások, mert írásai a szaktudás mellett a híres szónok ötletességéről, félelmetes éleslátásáról tanuskodnak.

Ha mégis megindul néha a lépcsőn lefelé, mint például nagy ünnepeken, családi események alkalmával és a parlament őszi, ünnepélyes megnyitásakor, akkor látszik, mennyire megrokkant; a lépcső korlátjába kapaszkodva, óvatosan lépdel az oszlopos előcsarnok irányába. De sárgásan fakó arcán ma is annyi érdeklődés sugárzik

mindenki felé, szemében ugyanannyi az éles, átható tekintet mélyén rejlő humor, mint régen. Hosszú éveken át vállalta újra és újra, megújuló kabinetekben az ipari és kereskedelmi tárcát. De emellett lelkes előharcosa volt évtizedeken keresztül úgy a női választójognak, mint minden olyan rendelkezésnek, mely a családi és szociális élet javulását, emelkedését segítette volna elő. Erősen meghatárolt igazságérzete még a hamisság leghalványabb árnyékával szemben is türelmetlenné és élessé tette, sokszor váltak a parlamenti ülések az ő kertelésnélküli kérdőrevonásai miatt, melyeket csillogó szónoki készséggel és szellemes humorérzékkel intézett kiszemelt áldozatához, heves viták színhelyévé. Mégsem mert ellene fordulni senki, hiszen veszélyes ellenfél volt, az ő szavának volt a legnagyobb súlya és döntő jellege, mert ez kétségtelenül a legtisztább igazságérzetből fakadt.

Második napon, a villásreggeli után Auguszta elhatározza, hogy Klárit felviszi a bátyjának bemutatni. Úgy fogja a széles folyosó csendjében sovány, csontos kezébe a fiatalasszony kezét, mintha gyermeket vezetne. A hatalmas tölgyfaajtó előtt megáll, hervadt arcán tünődés, segíteniakarás, jóindulat:

— Bátyádnak szólítsd, jól fog neki esni.

Le sem ül odabent, néhány bemutató szó után beönti a kávét az odakészített csészékbe és egyedülhagyja őket. Kis csend támad, mert az idős férfi visszatelepedett mély karosszékébe és nyugodtan kavargatja kávéját. A fátyolos hangon elmondott üdvözlő szavak után úgy látszik, nem akar beszélgetésbe bocsátkozni.

— Végtelenül hálás vagyok, hogy itt lehetek, — szólal meg Klári német nyelven, mert hollandul még egy szót sem tud, — maguk nélkül, Karel bátyám, nem is tudom, mi lenne velem.

Furcsa így itt ülni azzal a férfival szemben, akiről,

ha keveset hallott is, tudja, mennyire félik és tisztelik mindenütt.

— Magyarországot el kellett hagynunk... — mondja lassan, tünődve.

A sovány, beesett arc rokonszenvvel fordul feléje. Cigarettát kínál Klári felé, de az asszony nem fogadja el. A fátyolos hang résztvevően közli:

— Ja, armes, verlorenes Ungarn!

Klári érthetetlen okból most sértve érzi magát, nem tudná megmagyarázni, miért, hiszen nem lekisebbítés van ebben a kijelentésben, a szürke szempár együttérzést árul el, de a mondat mégis vág és fáj. Persze, az átélt események felzaklatták idegeit, állapota is érzékennyé tette, az ura elvesztése miatti tompa fájdalom még útját állja a megértően mondott szavak megértéssel-felvevő képességének. Valami felszökkenő érzés fojtogatja a torkát, hirtelen támadt gondolatok szorongatják és úgy érzi, inkább ellenségévé teszi a világot, de ezeket a szavakat ki kell mondania, mert ezt az áradatot már vissza nem tarthatja semmi módon.

Elfelejtkezik a kávéról, mely ott áll előtte a kis asztalon, hajszálvékony kínai csészében, széke karfáját szorítja görcsösen és úgy kezd beszélni. Bizonytalanná vált élete, a hontalan sors támasznélkülisége úgy fordítja ebben a pillanatban az öregember felé, mint a csodálatos erő a napraforgót a fény felé, mert tudja, hogy a volt miniszter cikkei minden fontos kérdésben iránytadó útmutatások, a közvéleményt felrázó figyelmeztetések. Valami homályos, szinte tudatalatti ösztönzés készteti arra, hogy éppen ennek az embernek mondjon el mindent, mert ha ezt meggyőzheti a magyar ügy helyességéről, jogosságáról, sürgősségéről, akkor egész Hollandia, talán az egész Nyugat új, más képet kap a forradalomról.

— Újra elmondom és hangsúlyozom, Karel bátyám, hogy nagyon, nagyon hálás vagyok a maguk segítségéért, amelyel engem itt felkarolnak. De ki kell jelentenem azt is, hogy különös helyzetben vagyok. Mert itt, a maguk házában kellemes, nem, több, mint kellemes: mesebeli, szép otthont nyertem, de még a kényelem, a kedvesség és a fényűzés sem tudják a félelmemet eloszlatni. Igen, félek valami miatt. Nem csak magamat féltem és nem csak a hazámat, hanem az egész nyugatot, a hollandusokat is, akik, úgy tűnik nekem, csukott szemmel járnak a szakadék mellett és nem tudják, milyen veszedelemben vannak!

Az idős férfi úgy hajlik előre, mintha vígasztalni akarna, kissé ellágyulva nézi Klári reszkető száját, de mégsem szól, hanem várakozik.

— Ne mondja, hogy pesszimista vagyok és ideges. Áldott állapotban vagyok, biztosan mondta Auguszta, ugye, de ha érzékenyebb lennék is emiatt, izgulékonyabb, mégsem ettől van a félelmem. Szomorú tapasztalatok késztetnek arra, hogy kimondjam: vigyázzanak! Vigyázzon mindenki itt, nyugaton, aki azt hiszi, hogy a magyar forradalom az ország belső ügye volt és nem lesz semmi kihatással a kontinens sorsára. Ez egész Európa ügye! Sajnos, nem sokat értek a politikához, talán maga ki is nevet engem, hogy belekontárkodom, hiszen pszichologiát hallgattam az egyetemen, éppen most ősszel kaptam meg a tanári kinevezésemet. De hivatásom hozza magával, hogy mindig az ifjúság problémáival foglalkozzam. Az ifjúság nevelésével. Tudja, milyen fontos ez? Egy nép gyermeknevelési módszere árulja el a nép jövővel kapcsolatos tervét, irányát. Ha egy nép tudatában van az utókorral szemben kötelező feladattal, akkor legfontosabb munkáját a gyermeknevelésben keresi. Szabad tovább beszélnem, Karel bátyám?

Hirtelen az az érzése, hogy az öregember nem is figyel a szavaira és mégis megérzi és megérti minden gondolatát, melyek kissé összefüggéstelenül és lázasan törnek ki belőle; csak néz, komolyan, szelíden, de nem válaszol, csupán a megismételt kérdésre bólint elgondolkozva. Klári nyugodtabban, halkabban folytatja, de néhány mondat után már újra sietős, izgatott hangon beszél, mintha megmámorosodna a szóáradattól:

— Nálunk, Magyarországon az utóbbi 12 év alatt nem alkalmaztunk kimondottan helyes gyermeknevelést. Az ifjúság oktatást kapott, középiskolait, szakmabelit, egyetemi képzettséget szerezhetett, de nevelést alig, Oktatták az ifjúságot és kordában tartották. De milyen eszközökkel és mely célból? Mi, akik a háború után folytattuk tanulmányainkat, tudjuk, mit jelentett iskolába járni, ahol a tanító, vagy tanár állandóan szemünk előtt tartotta, hogy kötelesek vagyunk kiváló eredményeinkkel az államot szolgálni. Lehet, maga azt mondja erre, hogy ez az intés nem valótlanságra épült. Persze, hogy ez a jelszó igaz s el kell fogadni. El is fogadta mindenki. Nem azért, mert helyes és tetszetős, hanem, mert fenyegető módon közölték velünk. Ha a társadalom hasznos tagjává akartunk válni, meg kellett tanulnunk engedelmeskedni és gondolatainkat elrejteni, ha ezek nem egyeztek az állam elgondolásaival. Karel bátyám, szabad mégis egy cigarettát kérni? Nagyon heves vagyok, talán kicsit féken tart, hogy el ne ragadtassam magam.

Csodálkozva nézi a férfit, aki nem mozdul, olyan elgondolkozva ül vele szemben, hogy nem nyújtja feléje a cigarettás dobozt, de mikor Klári rá akar gyújtani, odahajlik és tüzet ad.

— Szeretnék valamit megérttetni magával, bátyám, még pedig az ifjúság, a mai magyar ifjúság rosszulne-

veltségét. Nem a modorra gondolok most, mert ezt meg lehet tanítani nekik elég gyorsan, hanem a feltört, vagyis inkább a felszabadított ösztönökre gondolok, és ezekkel szemben a morális téren tátongó űrre. Ugye tudja, milyen szomorú látvány a megműveletlen, parlagon heverő föld, amit nem gondoznak s ezért semmit nem terem? Milyen szomorú minden, ami vegetál, ami fel nem használt, ami terméketlensége miatt szinte felesleges a földön, szürke és sötét? Nálunk elhanyagolták az ifjúság lelkét. Megtanították arra, hogy dolgoznia kell, eredményeket kell elérnie, de soha, soha nem mondták neki, hogy az emberben erő van, mely a gonoszt féken tartja, sőt le is győzheti, hogy nem a pénz a legtöbb jó, hogy segíteni kell a rászorulót és az öreget, hogy becsület is van a világon és érzés, hogy teremtmény az ember és van valahol egy teremtő is.

Mélyet szív a cigarettájából, elfelejtkezik arról, hogy a dohányzást mellőznie kellene, tulajdonképpen mindenről elfelejtkezik.

— Karel bátyám, nem is hiszi, mennyire örülök, hogy nyugodtan tűri ezt a szóáradatot, megengedi, hogy kibeszéljem mindazt, ami bennem van! Éppen maga, aki rengeteget tehet az én népemért, ha ír majd róla! De nem csak a saját népemről akarok beszélni; bocsássa meg, hogy össze-vissza kapkodva szólok, de még zúg a fejem a régi tapasztalatoktól és az utolsó hetek eseményeitől. Pedig fel akarom hívni a figyelmét a nyugat problémájára is. Ismétlem, nincs politikai éleslátásom, ez inkább csak « feeling » bennem, hogy a nyugat számára is ez a legsürgetőbb kérdés, a dolgok lényege és középpontja: az ifjúság megnevelése. Nálunk nem volt lehetőség erre, de itt, a szabad nyugaton minden alkalom és lehetőség megvan, csak nem élnek vele.

A szelíd tekintet, Klári melegfényű, komoly, kék

szeme most kemény, majdnem szigorú, olyan, mint a bíróé, aki a vádlottat figyeli.

— A mi szüleink nagy veszélynek tették ki magukat, ha nekünk keresztényi elvekről beszéltek. Nem csoda tehát, ha a gyermekek az Állam egyoldalú nevelési módszerén növekedve önzőbbek, keményebbek, esetleg immorálisabbak lettek az előző generációk gyermekeinél. Természetesen az individum sajátossága kiviláglik a külső megjelenési forma mögül, de ez a sajátosság megmunkálható, formálható, mint ahogy a házunk melletti területet is átalakíthatjuk zöldségeskertté, virágos parkká, vagy dudvával, gazzal benőtt parlaggá. Nem barbár a magyar, ezért jótulajdonságai egyensúlyban tartották egyéniségét a felszabadult rosszakkal szemben. Vídám humora, művészi érzéke, értelme, jószíve, érzékenysége segítették abban, hogy le ne sűlyedjen a mélybe, mikor józan számítás és rideg államosítás vették körül.

Klári bedobja cigarettáját a szögletes, ezüst hamutartóba és egy ideig a rozsdabarna szőnyeg keleti mintáit nézi. Azután így folytatja:

— Talán azt hiszi most, hogy védőbeszédet akarok tartani a fajtám érdekében. Tényleg, úgy is hangzik, de az én népem meg is érdemli. Az én népem! Karel bátyám, maga soha nem volt Magyarországon, pedig bejárta már majdnem az egész világot. Hogy szeretném most a hazámat megmutatni! A hólepellel betakart Kárpátokat, pedig az most nem is a miénk már, mert Oroszországhoz tartozik, ott jöttek be az első magyarok az országba. A naptól tüzes pusztát és a Duna-Tisza közét, a végtelen, hullámzó búzaföldeket, a gazdag Bácskát, ami szintén nem magyar már, és Erdélyt, — amit itt Transsylvániának mondanak, — szivetfájdító szépségében! Szeretnék a népemről mesélni magának, hogy megértse. Mert nem érti meg senki. Nem ismeri senki. Zabolátlan, féktelen

nomádnak tartják, aki vadlovon száguld a puszta porzó mezején, vagy csárdást táncol duhajkodva és poharakat csapdos a falhoz. Nem ilyen a magyar, bátyám! Komoly, mélyenérző, hősies, lovagias. Súlyos árat fizetett pedig a lovagiasságáért: évszázadokon át védelmezte nyugatot a keleti barbár hordáktól, ez volt a tragédiája. Azért tette, mert minden pillanatban kész életét is adni a tiszta, igaz ügyért, amelynek védelmére becsülete készteti.

A nyitott kandalló lobogó lángja meghitté teszi a tágas szobát. A fiatal nő néhány pillanatig hallgat, élvezi a nyugalmat, a csendet, amit csupán az égő fahasábok sistergő fellobbanása zavar meg olykor. Figyelő arca áttüzesedik a kandalló lángjától, de attól is, ami belülről hevíti.

— Vajjon segíthetett volna-e a szabad Nyugat az én szegény hazámnak? Alig hiszem, hiszen a beavatkozás ténye mögött ott lappangott a harmadik világháború szörnyű réme. Jó, tehát nem segíthetett. Magyarországnak egyedül, magárahagyva kellett harcát megharcolnia és így kell most talán elvéreznie. Bátyám, most kimondok valamit, amit senkinek nem mondanék, de magában úgy bízom, mintha az apám volna, akármennyire érthetlen ez hiszen alig ismerem, mégis így van. Kimondom azt, amit anyámtól hallottam: a magyar nép túlságosan rátarti volt, túlzottan büszke az adottságaira, mert sok kiváló tudósa volt, feltalálói, híres művészei, nagyszerű orvosai, sőt szép asszonyaira is büszke volt, mert talán hallotta már, hogy a legszebb nők magyarok, ezt idegenek állítják, bátyám, nem én. Tehát ez a fennhéjázó büszkeség szembetűnő volt a magyarban, valami furcsa, intellektuális gőg volt ez, elbizakodottság az Istentől kapott ajándékok miatt, gazdag, zengzetes nyelve miatt, sugárzó értelme miatt, bámulatos kézügyessége miatt, csodálatos művészi tehetsége miatt, valahogy, ha körülnézett

a szomszédos népeken, úgy látta, fölébük nőtt, kiemelkedett, tehát önmagával eltelve a jelennek élt csak. Ez még a háború előtt volt, az anyám mesélt róla. De a fák nem nőnek az égig. Jött a háború, megsemmisítő erejével és megalázó következményeivel. Aztán jött az új rezsim, mely a nemzet minden büszkeségét sárbatiporta. Szükség volt erre, úgy gondolja? Büntetés volt ez a fennhéjázó gőg miatt, az elbizakodott hiúság miatt?

Újabb cigaretta után nyúl és nem veszi észre, hogy kérés nélkül teszi, sem azt, hogy a keze reszket.

— Rászolgált-e vagy nem, megérdemelte-e, vagy nem: rettenetes volt a szenvedése. És most még borzalmasabb lesz a sorsa, mert nem a végzet, hanem földi hatalom sújt le reá. Csak azt mondhatom, Karel bátyám: tanuljanak a mi példánkon! Drága árat kellett fizetnünk, hogy bölcsebbek legyünk, az ég szerelmére, fogadják el a tanítást! A falra jegyzett írást könnyű megfejteni és maguknak is szól, magukra is vonatkozik.

Klári hangja elcsuklik az izgalomtól. Szemében valami esdeklő kifejezés ég, olyan most, mint a segítségért könyörgő gyermek.

— Ne mondja azt, hogy az aggodalmam oktalan, hogy valami érthetetlen, vagy akár érthető pesszimizmus hajszol beteges elképzelésekbe. Úgy érzem, kötelességem, szent feladatom, amivel megbíztak, hogy magukat itt figyelmeztessem: figyeljenek a jelre! Az ifjúság elhanyagolása bűn. Amit a nevelésről mondtam, érvényes idekint is. Azzal a különbséggel, hogy itt, szabad országban nincs ok, mentőkörülmény, indok, amely a mulasztást érthetővé tenné. Mit hozhat fel mentségére nyugaton a szülő, vagy a tanár, aki nem rázza fel az ifjúságot, nem figyelmezteti a veszélyre, nem készíti fel a harcra? Tudom, a fiatalok ma is, mint régen, mindent jobban akarnak tudni az öregeknél, tanácsot nem kérnek és nehezen

fogadnak el. De kísérelje meg a nehéz feladat végrehajtását, bátyám, cikkezzen, beszéljen a rádióban erről, hirdesse mindenütt, hogy Európa jövőjét biztosítja a nyugat, ha az ifjúsággal többet foglalkozik, ha meggyőzi arról, hogy nem háborúval, hanem békés együttműködéssel jutnak előbbre. A szociális újítások korában rá kell őket vezetni arra, hogy ezek az elképzelések milyen közel állnak a keresztény világnézethez. Rázza fel az embereket, bátyám és mondja el nekik, nem csak testi ápolásra, szabadságra, játékra és oktatásra van szüksége a gyermeknek, hanem elsősorban egy bázisra, keresztényi, vagy ha ettől visszariadnak, mondja így: etikai bázisra, hogy megvédhessék, az életre előkészíthessék.

Küzd a kimerültség ellen, végigsímítja homlokát, de folytatja, úgy érzi, még nem mondott el mindent.

— Úgy néz rám, bátyám, mintha azt akarná mondani: kevés eszköz áll rendelkezésre ahhoz, hogy a mai helyzetet megmentsük. Pedig nincs igaza. Hát nincs az embernek szíve, mely szeretni tud? Látja, én mindent elveszítettem. Az uram, a haza, az otthon, a nemzet, munka, boldogság, mind lemaradtak valahol mögöttem. Az életemnek nincs színe és célja többé. De senkinek, érti, senkinek ezért szemrehányást nem teszek. Nem is gyűlölök senkit, sem oroszt, sem más népet, mert bizonyára így kellett lennie, hogy egyedül maradjak és a szenvedéstől éretten másokat segíthessek. Aki mindent elvesztett, az tud legtöbbet adni. Paradoxonnak hangzik, pedig így van. Mivel nem ragaszkodom semmihez, jobban segíthetek máson. De hogyan segítsünk? A lélek nélkül nevelt fiatalságnak hogy adhatunk lelket? Úgy, ha megmagyarázzuk neki, hogy tanuljon meg másokkal törődni. Másokat megérteni. Ilyen tantárgyat tanítsunk, mint: tapintat, türelem, szeretet, képmutatásnélküli együttérzés. A kommunista ideológia vonzó tétele, az osz-

tálykülönbség eltörlése helyett adjunk az ifjúságnak újat, szebbet, az egyszerűbben, kényszer és terror nélkül megvalósított békés együttélés lehetőségét, melynek alapja egymás elviselése, segítése, megértése. Exisztenciális kérdés lett az, hogy tudunk-e szeretetet érezni és szeretetet kelteni? Mert ezen bukik meg a kényszerített, a kívülről ránkszabott parancs, mely együttműködést követel. És ezzel győz a másik, a belülről sugárzó, önkéntes szándék, amire meg kell tanítanunk a gyermeket, hogy ez legyen életének alapja. Vagy azt hiszi, nem lehet az embert szeretetre nevelni?

Nézik egymást, figyelve, a roskadtvállú öregember, aki előrehajolva ül, két sárgás,ráncos kezét összekulcsolva tartja a térdén, a múlt, mely visszapillant a jelenre, és az asszony, aki most összecsuklik, fáradtan, kimerülten, kicsit sápadtan, szinte lehűlve az izgalom után, mintha a lángoló, fénylő gondolatot kivetítette volna magából és most üresen, kialudva csukódna be, mint a virág, ha az alkonyuló nap fénye már nem éri el. Úgy hajlik előre, majdnem észrevétlenül, hangtalanul, mintha álomra akarná hajtani a fejét, könnytől nedves arcát a ráncos, öreg kézre fekteti. Teátrális volna ez a mozdulat, ha nem volna ennyire egyszerű, szinte magától értetődő. Az öregember meg sem lepődik, inkább meghatódik, amint a könnyes arc a kezéhez ér.

Megnyílik az ajtó és Auguszta lép be. Csodálkozva nézi őket, de Klári feláll, haját visszasimítja homlokából és ezt mondja:

— Ha tudnád, Auguszta, milyen boldog vagyok, hogy kiönthettem végre a szívemet!

Gyors búcsúzás után kilépnek a folyosóra. Ott kérdezi meg Auguszta:

— Mit meséltél Karelnek?

— Mindent, mindent! Hazámról, népemről, a Nyugat

kötelességeiről, és éreztem, hogy igazat ad nekem! Most biztosan megírja mindezt és akkor a felébresztett közvélemény....

— Ó, kislányom, — mondja Auguszta leverten és sovány karjaiba zárja Klárit — hát nem mondtam el neked, miért húzódik így vissza Karel bátyád a lakosztályába? Azért, mert csak akkor tud néhány szót leolvasni az ember szájáról, ha erősen figyel, de különben, bizony, szegény Karel teljesen süket!

V é g e

ANONYMUS

TÖRVÉNYESEN BEJEGYZETT RÓMAI
MAGYAR KÖNYVKIADÓSZÖVETKEZET

Póstacim: Roma, C. P. 9043.
Befizetések külföldről: Anonymus, Roma, Banco di Roma - Ag. 4
» belföldről: Anonymus, Roma, C. C. 1/2091

* * *

K I A D V Á N Y A I :

CS. SZABÓ LÁSZLÓ: *Magyar Versek Aranytól napjainkig.*

CS. SZABÓ LÁSZLÓ: *Irgalom* (14 elbeszélés).

* * *

MISKOLCZY GYULA: *A magyar nép történelme*, 1526-1918.

KISS ISTVÁN: *Jeruzsálemi utazás* (1766). - *Kiadásra előkészítette és az előszót* írta PÁSZTOR LAJOS.

* * *

PROHÁSZKA OTTOKÁR: *Elmélkedések az Evangeliumról.*

MIHÁLYI GILBERT: *Szűz Mária élete az Újszövetségben.*

DALLOS FERENC: *Imádkozzatok Testvérek.* Ima- és énekeskönyv.

* * *

ZATHURECZKY GYULA: *Az úton végig kell menni.*

* * *

TÖRÖK SÁNDOR: *Kököjszi és Bobojsza.*